

ADVIES
VAN HET INFORMATIE- EN ADVIESCENTRUM INZAKE
DE SCHADELIJKE SEKTARISCHE ORGANISATIES
(I.A.C.S.S.O.) BETREFFENDE
DE VZW RADHADESH

Brussel, 28 juni 2010

Wet van 2 juni 1998 houdende oprichting van een Informatie- en Adviescentrum inzake de schadelijke sektarische organisaties en van een Administratieve coördinatiecel inzake de strijd tegen schadelijke sektarische organisaties

Art. 6. § 1. Het Centrum is belast met de volgende opdrachten: (...)
4° hetzij uit eigen beweging, hetzij op verzoek van elk openbaar bestuur, adviezen en aanbevelingen uitbrengen over het verschijnsel van de schadelijke sektarische organisaties en in het bijzonder over het beleid inzake de strijd tegen deze organisaties.

**I. UITEENZETTING VAN DE PROCEDURE /
CHRONOLOGIE VAN DE BEHANDELING VAN HET DOSSIER**

In artikel 6, § 1, 4, van de wet van 2 juni 1998 houdende oprichting van een Informatie- en Adviescentrum inzake de schadelijke sektarische organisaties en van een Administratieve coördinatiecél inzake de strijd tegen schadelijke sektarische organisaties, is bepaald dat het Centrum “hetzij uit eigen beweging, hetzij op verzoek van elk openbaar bestuur, adviezen en aanbevelingen uitbrengt over het verschijnsel van de schadelijke sektarische organisaties en in het bijzonder over het beleid inzake de strijd tegen deze organisaties”.

In dezelfde wet (artikel 2) is het volgende bepaald: « Voor de toepassing van onderhavige wet wordt onder schadelijke sektarische organisatie verstaan, elke groepering met een levensbeschouwelijk of godsdienstig doel, of die zich als dusdanig voordoet en die zich in haar organisatie of praktijken, overgeeft aan schadelijke onwettige activiteiten, het individu of de samenleving schaadt of de menselijke waardigheid aantast.

Het schadelijk karakter van een sektarische organisatie wordt onderzocht op basis van de principes welke zijn vastgelegd in de Grondwet, de wetten, de decreten, ordonnanties en in de internationale verdragen inzake de bescherming van de rechten van de mens welke door België werden geratificeerd ».

Op 10 december 2009 heeft het Centrum van de ombudsman van het Waalse Gewest met betrekking tot de vzw Radhadesh een verzoek om advies ontvangen teneinde nader te bepalen of er moet worden gevreesd dat deze vzw thans activiteiten uitoefent die mogelijk gevaarlijk zijn, dan wel of deze vzw op de een of andere manier een of meer kenmerken vertoont die haar in verband brengen met een schadelijke sektarische organisatie.

De door het Centrum gevolgde procedure om dat verzoek te beantwoorden, kan als volgt worden samengevat:

De artikelen 19 tot 25 van het huishoudelijk reglement van het Centrum (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers- DOC 51 2551/001) waren van toepassing.

Het Centrum heeft zich voor de formulering van zijn antwoord gebaseerd op informatie uit open bronnen die het sinds zijn oprichting verzameld heeft over de vzw Radhadesh en ook ruimer over de beweging *International Society for Krishna Consciousness* (ISKCON). Over deze beweging is het Centrum 56 keer bevraagd (verzoeken om informatie).

De open bronnen omvatten publicaties over en van de beweging, literatuur, persmateriaal, parlementaire verslagen, websites,... (cf. bijlage 1: bibliografie van de werken die kunnen worden geraadpleegd in de bibliotheek van het Centrum voor aanvullende inlichtingen over de beweging ISKCON).

Het Centrum baseerde zich ook op informatie die het in de loop der jaren ontving van de beweging:

- bij telefonische contacten op initiatief van de beweging;
- bij briefwisseling op initiatief van de beweging;
- bij ontmoetingen op verzoek van de beweging (21 mei 2002, 13 oktober 2002, 12 juni 2008, 4 juni 2009, 15 december 2009) of op verzoek van het Centrum uitsluitend in het kader van de adviesprocedure (22 maart 2010).

Tijdspad van de behandeling van het adviesdossier:

→ Op 10 december 2009 ontvangt het Centrum van de ombudsman van het Waalse Gewest met betrekking tot de vzw Radhadesh een verzoek om advies teneinde nader te bepalen of er moet worden

gevreesd dat deze vzw thans activiteiten uitoefent die mogelijk gevaarlijk zijn dan wel of deze vzw op de een of andere manier een of meer kenmerken vertoont die haar in verband brengen met een schadelijke sektarische organisatie.

→ Op 22 december 2009 ontvangt het Centrum twee documentatiemappen van de vzw Radhadesh over de vzw en de beweging ISKCON; stukken hoofdzakelijk betreffende de ontwikkeling van toeristische activiteiten door laatstgenoemden (cf. bijlage 2: lijst van stukken op papier of op DVD bezorgd door de vzw Radhadesh of vertegenwoordigers ervan in het kader van het verzoek om advies – Deze verschillende documenten werden in aanmerking genomen door het Centrum).

→ Op 5 januari 2010 stuurt het Centrum een ontvangstbevestiging naar de ombudsman van het Waalse Gewest.

→ Op 11 januari 2010 onderzoekt het Bureau van het Centrum het verzoek om advies en schrijft het in op de agenda van de volgende vergadering van het Centrum op 18 januari 2010.

→ Op 18 januari 2010 verklaren de leden van het Centrum, met vijf stemmen tegen een, dat het verzoek om advies ontvankelijk is.

→ Op 21 januari 2010 richt het Centrum een brief aan de ombudsman van het Waalse Gewest met de mededeling dat diens verzoek ontvankelijk is en dat het advies zal worden bekendgemaakt, behoudens behoorlijk gemotiveerd andersluidend advies zientwege (artikel 7, tweede lid, van de wet van 2 juni 2008 en artikel 21 van het huishoudelijk reglement).

→ Op 28 januari 2010 wordt een ter post aangetekende brief verzonden naar de voorzitter van de vzw Radhadesh, met de mededeling dat het Centrum een verzoek om advies heeft ontvangen en waarbij de vzw wordt uitgenodigd voor een gesprek met de leden van Centrum dat is vastgelegd op 22 maart 2010 onder voorbehoud van beschikbaarheid zientwege. Er wordt de vereniging voorgesteld een opname te maken van het gesprek met het oog op de uitwerking van een conforme en integrale transcriptie, die haar vervolgens ter ondertekening zou worden voorgelegd. Omdat het Centrum over zoveel mogelijk informatiebronnen zou kunnen beschikken, werd in de brief vermeld dat het de vzw Radhadesh steeds vrij staat om het Centrum te voorzien van alle toelichtingen die zij nuttig acht in het kader van het advies.

→ Op 12 februari 2010 antwoordt de voorzitter van de vzw Radhadesh positief op de uitnodiging, met de mededeling dat hij vergezeld zal zijn van een bestuurder van de genoemde vzw.

→ Op 2 maart 2010 ontvangt het Centrum een brief van de ombudsman van het Waalse Gewest met de goedkeuring om het advies openbaar te maken.

→ Op 4 maart 2010 richt het Centrum een aangetekende brief aan de voorzitter van de vzw Radhadesh met een lijst met onderwerpen die de leden van het Centrum tijdens het gesprek aan bod willen laten komen. Deze brief ging vergezeld van een werkdocument (een informatieve nota) van het secretariaat van het Centrum over de beweging ISKCON; het document werd genummerd per zin en voorgelegd aan de vzw Radhadesh opdat zij haar opmerkingen zou kunnen formuleren.

→ Op 9 maart 2010 komt een bestuurder van de vzw Radhadesh in het Centrum ter attentie van de leden een dossier neerleggen waarin de vzw wordt voorgesteld (cf. bijlage 2: lijst van stukken op papier of op DVD bezorgd door de vzw Radhadesh of vertegenwoordigers ervan in het kader van het verzoek om advies – Deze verschillende documenten werden in aanmerking genomen door het Centrum).

→ Op 16 maart 2010 vraagt de vzw Radhadesh in de persoon van een van haar bestuurders of twee of drie extra personen, leden van de vzw, mogen deelnemen aan het gesprek. Dat verzoek werd aanvaard door het Centrum.

→ Op 18 maart 2010 bezorgt de voorzitter van de vzw Radhadesh aan het Centrum de opmerkingen bij het werkdokument over ISKCON.

→ Op 22 maart 2010 verloopt het gesprek in aanwezigheid van de leden van het Centrum en vijf vertegenwoordigers van de vzw Radhadesh. Het werd opgenomen door het Centrum.

→ Op 2 april 2010 bezorgt een vertegenwoordiger van de vzw Radhadesh aan het Centrum een magazine van de vereniging *Food for Life Vrindavan* (cf. bijlage 2: lijst van stukken op papier of op DVD bezorgd door de vzw Radhadesh of zijn vertegenwoordigers in het kader van het verzoek om advies – Deze verschillende documenten werden in aanmerking genomen door het Centrum).

→ Op 15 april 2010 verzendt het Centrum de twee originele afschriften van de transcriptie van het gesprek ter lezing en ondertekening naar de voorzitter van de vzw Radhadesh.

→ Op 6 mei 2010 zendt de voorzitter van de vzw Radhadesh het ondertekende exemplaar van het gesprek terug naar het Centrum.

◆ Het Bureau bereidt de bespreking van het ontwerpadvies voor in samenwerking met de dienst. Het Centrum heeft de nodige vergaderingen gewijd aan het onderzoek van het ontwerpadvies.

→ Op 28 juni 2010 wordt de definitieve versie van het advies tijdens een plenaire vergadering door de leden van het Centrum goedgekeurd.

→ Het advies zal worden bezorgd aan de ombudsman van het Waalse Gewest en vervolgens aan de voorzitter van de vzw Radhadesh.

**II. GEGEVENS OVER DE ACTIVITEITEN VAN DE BEWEGING
INTERNATIONALE GEMEENSCHAP VOOR HET KRISHNA-BEWUSTZIJN:
BESCHRIJVENDE FASE**

I. ONTSTAAN – HISTORISCH OVERZICHT

1. ISKCON, beter bekend onder de naam Hare Krishna, werd gesticht onder impuls van de Indiër A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada¹, geboren als Abhay Charan De (1896-1977)².

Hoewel de vereniging recentelijk werd opgericht - de wettelijke documenten voor de stichting van de eerste vereniging van de *International Society for Krishna Consciousness* werden in 1966³ geregistreerd - vindt zij haar oorsprong in een devotionele hindoetraditie uit de XVde eeuw: de traditie van het *Gaudiya-vaishnavisme* zoals belichaamd door Caitanya (1486-1533); een *sannyasa*⁴ die werd beschouwd als de aardse openbaring van Krishna en Radha in een enkel lichaam⁵. Prabhupada treedt op als een spirituele leider die behoort tot een *goeroe-parampara*, een spirituele leider die deel uitmaakt van de onafgebroken lijn van goeroes⁶ die teruggaat tot Caitanya. Hij staat dus borg voor de zuiverheid van deze traditie⁷

2. Het centrale thema in de Caitanya-filosofie – gebaseerd op het idee van een onderlinge magnetische aantrekkingskracht tussen de individuele ziel en de Allerhoogste God – is de devotie en de onblusbare liefde voor Krishna, alsook de «extatische verering» van het koppel Krishna/Radha. Radha staat

¹ “Prabhupada” is een titel die etymologisch gezien het volgende betekent: de meester aan wiens voeten alle anderen buigen. MUSTER Nori J., *Betrayal of the Spirit. My Life behind the Headlines of the Hare Krishna Movement*, Urbana/Chicago: University of California Press, 2001, blz. 45.

² BARRETT David, *The New Believers. A Survey of Sects, “Cults” and Alternative Religions*, London: Cassell & Co, 2001, blz. 283; LEWIS James R., *Cults in America. A Reference Handbook*, Santa Barbara: ABC-CLIO, 1998, blz. 90.

³ SQUARCINI Frederico, FIZZOTTI Eugenio, *Hare Krishna, Studies in contemporary religions*, 6, Signature Books, blz. 9, ISBN: 1-56085-168-6. De toen door Prabhupada bepaalde doelstellingen voor ISKCON waren de volgende: « 1) Propager systématiquement la connaissance spirituelle dans la société et initier le public aux pratiques de la vie spirituelle afin de rééquilibrer les valeurs de la vie et d’établir une véritable paix et unité dans le monde – 2) Propager la Conscience de Krishna telle qu’elle est révélée dans les grands écrits de l’Inde que sont la *Bhagavad-Gita* et le *Srimad-Bhagavatam* – 3) Créer un esprit communautaire chez les membres du Mouvement Hare Krishna, les rapprocher de Krishna et développer ainsi en eux et dans l’humanité l’idée que toute âme est une partie intégrante de Dieu, Krishna – 4) Enseigner et encourager la pratique du *Sankirtan*, le chant collectif des Saints Noms de Dieu, tel que professé par Sri Caitanya Mahaprabhu – 5) Créer pour les membres de l’association et pour tous, un lieu saint de divertissement spirituels (sic), dédié à Krishna, la Personne Suprême – 6) Rassembler les membres du Mouvement Hare Krishna pour qu’ils enseignent un mode de vie plus simple et plus naturel – 7) Publier des périodiques, des livres et d’autres parutions afin d’atteindre ces objectifs »: tekst bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

⁴ Etat de “Renoncement total à toute vie familiale et sociale”: A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, blz. 234.

⁵ FLOOD Gavin, *An Introduction to Hinduism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, pp. 138-141; BOCCALI Guiliano, PIRRUCCINI Cinzia, *L’Hindouisme. Fondements, courants, pratiques*, Paris: Editions Hazan, 2009, pp. 216-221; CUSH Denise, ROBINSON Catherine, YORK Michael (eds), *Encyclopedia of hinduism*, London / New York: Routledge, 2007, pp. 128-129; FLOOD Gavin (ed.), *The Blackwell Companion to Hinduism*, Oxford / Malden: Blackwell Publishing Ltd, 2003, pp. 259-267; STILLSON JUDAH J., *Hare Krishna and the Counterculture*, New York / London / Sydney / Toronto: John Wiley & Sons, 1974, blz. 54.

⁶ Een leermeester, een spirituele leider of een meester.

⁷ HUMMEL Reinhart, *Les Gourous*, Paris: Les Éditions du Cerf, 1988, p. 49 ;

<http://religiousmovements.lib.virginia.edu/nrms/iskcon/html> (laatst bezocht op 14/05/2001).

symbool voor de volmaakte/onvoorwaardelijke liefde en de ziel van de volgeling die op zoek is naar de mystieke eenwording met God⁸

In de praktijk en met het oog op het bereiken van deze soteriologische doelstelling, wordt de nadruk gelegd op de vereniging met andere volgelingen, de leer van de *Bhagavata Purana*, de verering van de iconen van de tempel, de visualisering van de acties van Krishna, de offergaven, de herhaling van de naam van Krishna (*nama japa*) en het zingen van hymnen (*kirtan*).⁹ Aangezien de naam van Krishna in de filosofie van Caitanya onlosmakelijk verbonden is met Krishna zelf, dient het reciteren ervan als middel om uit de cyclus van dood en wedergeboorte te kunnen ontsnappen¹⁰.

3. Volgens deze traditie ontmoette A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada in 1922 de persoon die zijn spirituele leider zou worden: Srila Bhaktisiddhanta Sarasvati Goswami.¹¹ Hij was de stichter van *Gaudiya Math* en stond op dat moment aan het hoofd van een federatie van tempels van *Gaudiya-Vaishnavisme* die Caitanya, Radha en Krishna vereerden.¹² In 1933 wordt A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada formeel ingewijd in de traditie van *Gaudiya* en krijgt daarna van zijn goeroe de opdracht om het 'Krishna-bewustzijn' te verspreiden in het Westen.¹³

De volgende jaren schrijft hij Engelstalige teksten over de *bhakti yoga*, de devotie voor Krishna en in 1944 richt hij het tijdschrift *Back to Godhead*¹⁴ op, dat thans nog steeds de spreekbuis is van de ISKCON-beweging¹⁵.

In 1954 bereikt hij het *vanaprastha*-stadium¹⁶ en later, in 1959 het *sannyasa*-stadium¹⁷, het stadium waarin hij o.a. afstand doet van zijn gezinsleven¹⁸. In 1965, op 69-jarige leeftijd, beantwoordt hij de oproep van zijn goeroe en trekt hij naar de Verenigde Staten om het 'Krishna-bewustzijn' te verspreiden in het Westen.¹⁹ Zijn boodschap – ondersteund door een aantal prominente figuren uit de undergroundscene - vindt al snel gehoor bij de aanhangers van de hippiebeweging. In 1966 wijdt hij zijn eerste volgelingen in.²⁰ Zes jaar later telt de ISKCON-beweging ongeveer 3.000 leden en beschikt

⁸ ASTIER Alexander, *Les maîtres spirituels de l'hindouisme*, Paris : Éditions Eyrolles, 2008, pp. 66-67 ; ROBINSON Catherine, YORK Michael (eds), *Encyclopedia of hinduism*, London / New York : Routledge, 2007, p. 651

⁹ FLOOD Gavin, *An Introduction to Hinduism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 141.

FORSTHOEFEL Thomas A., HUMES Cynthia Ann, *Gurus in America*, Albany: State University of New York Press, 2005, p. 55.

¹⁰ A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, p. 5.

¹¹ BOUWMAN Rita, *Hare Krishna. Een manier van leven*, p. 15, ISBN: 90-804896-1-1.

¹² MUSTER Nori J., *Betrayal of the Spirit. My Life behind the Headlines of the Hare Krishna Movement*, Urbana / Chicago: University of Illinois Press, 2001, p. 24; BRZEZINSKI Jan, *Charismatic Renewal and Institutionalization in the History of Gaudiya Vaisnavism and the Gaudiya Math*, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, p. 82; schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw Radhadesh op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010); Tridandeeswami Bhakti Kusum Sraman Maharaj And Ors. Vs Mayapore Sree Chaintanya Math And Ors. on 22/1/1983 sur <http://www.indiankanoon.org/doc/1679503> (laatst bezocht op 13/02/2010).

¹³ LEWIS J.R., *The Encyclopedia of Cults, Sects and New Religions*, New York: Prometheus Books, 1998, p. 259.

¹⁴ CLARKE Peter B. (ed.), *Encyclopedia of New Religious Movements*, London: Routledge, 2006, p. 54.

¹⁵ <http://www.krishna.com/en/taxonomy/term/95> : website van *Back to Godhead* (laatst bezocht op 13/02/2010).

¹⁶ "Période de pèlerinage, pour se détacher de la vie familiale et sociale": A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, p. 234.

¹⁷ "Renoncement total à toute vie familiale et sociale": A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, p. 234.

¹⁸ MELTON Gordon J., *Encyclopedia Handbook of Cults in America*, New York : Garland Publishing, 1992, p. 234.

¹⁹ BESSEM Willemijn, *De Ashramgids voor India*, Amsterdam: Bres, 1998, p. 141.

²⁰ MANGALWADI Vishal, *The World of Gurus*, Chicago: Cornerstone Press, 1992, pp. 59-60; MUSTER Nori J., *Betrayal of the Spirit. My Life behind the Headlines of the Hare Krishna Movement*, Urbana / Chicago: University of Illinois Press, 2001, blz. 25-26; CLARKE Peter B. (ed.), *Encyclopedia of New Religious Movements*, London: Routledge, 2006, blz. 280; ERNST M.-C., *Sectes et cultes aux Etats-Unis dans les années soixante-dix*, Paris: Publisud, 1994, p. 28.

ze over 68 centra in 16 landen (in Europa: Zweden, Frankrijk, Duitsland, Nederland, Groot-Brittannië en Zwitserland).²¹ In een publicatie, uitgegeven door *Bhaktivedanta Book Trust International* in 1994, beweerde de beweging op dat moment 25000 ingewijde volgelingen en acht miljoen sympathisanten, 400 tempels, 40 landbouwgemeenschappen, 26 scholen en 45 restaurants verspreid over 81 landen te tellen.²²

4. In België doet de beweging haar intrede in 1976 en vestigt zich eerst in Sint-Gillis onder de naam *Internationale Gemeenschap voor Krishna-Bewustzijn*.²³ Deze vereniging neemt de rechtsvorm van een vzw aan in 1981 (maatschappelijke zetel in Antwerpen)²⁴. In dat jaar wordt ook een tweede vzw opgericht: *Radhadesh*.²⁵

II. DOCTRINE – FILOSOFIE VAN DE BEWEGING

5. Prabhupada betreurt de moderne samenleving die gebaseerd is op atheïsme, materialisme en industrialisme²⁶ endie, volgens hem, de mens vastketent aan een materieel vergankelijk en denkbeeldig bestaan waardoor hij het ware geluk niet kan bereiken, maar hooguit het gevoel kan koesteren van een tijdelijke verzachting na nutteloze pogingen om te ontsnappen aan het lijden²⁷. Met zijn beweging voor het «Krishna-bewustzijn» poogt hij een aanzet te geven voor wat de theoloog Reinhart Hummel een «nieuwe maatschappelijke orde»²⁸ noemt, een spiritueel maatschappijmodel dat alle problemen van het bestaan²⁹ kan oplossen, omdat het ieder menselijk wezen de mogelijkheid biedt het ware doel van zijn bestaan te bereiken, te weten de terugkeer naar zijn oorspronkelijke zijn, de terugkeer naar het rijk van God, «het eeuwige land waarvan niemand terugkomt»³⁰.

6. In overeenstemming met de klassieke kosmogenetische hindoeïstische visie, neemt de beweging aan dat de wereld zich nu bevindt in het tijdperk van Kali Yuga.³¹ Dit tijdperk wordt gekenmerkt door het

²¹ MANGALWADI Vishal, *The World of Gurus*, Chicago: Cornerstone Press, 1992, blz. 58. Cf. de website http://www.adherents.com/Na/Na_328.html#2063 en http://www.adherents.com/Na/Na_329.html voor een compilatie van de cijfergegevens over de beweging.

²² *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, blz. 117.

²³ LALLEMAND Alain, *Les sectes en Belgique et au Luxembourg*, s.l.: EPO, 1996, p. 167; woorden van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

²⁴ Bijlagen bij he Belgisch Staatsblad, 21/05/1981.

²⁵ Bijlagen bij het Belgisch Staatsblad, 21/05/1981.

²⁶ <http://prabhupadabooks.com/index.php?g=159495> (laatst bezocht op 15/02/2010); LORENZ Ekkehard, *Race, Monarchy, And Gender. Bhaktivedanta Swami's Social Experiment*, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, p. 357; A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, p. 6.

²⁷ A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, pp. 2-3.

²⁸ HUMMEL Reinhart, *Les Gourous*, Paris: Les Editions du Cerf, 1988, pp. 49-50. De vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* geven zelf de voorkeur eraan te spreken over een terugkeer naar “de oude modellen van de vedische traditie”: *schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw Radhadesh op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010)*.

²⁹ A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, p. 149.

³⁰ *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, pp. 21, 74.

³¹ De Vedische traditie is gegrond op een cyclische opvatting van de kosmische tijd. Deze is opgebouwd volgens een lange periode (*mahayuga*) die wordt onderverdeeld in 4 opeenvolgende periodes (*yuga*):

- *satya yuga*, ook gouden tijdperk genaamd;
- *treta yuga* of het zilveren tijdperk;
- *dvapara yuga* of het bronzen tijdperk;
- *kali yuga* of het ijzeren tijdperk.

Tijdens *satya yuga* heersen orde en harmonie; waarna er een verval van de moraal en het mededogen plaatsvindt dat leidt tot de zondigheid van de wereld, de verloedering van de levensomstandigheden.

De cyclus (*mahayuga*) eindigt dan bij een ontbinding (*pralaya*) die na 100 cycli (*kalpa*, een dag in het leven van *Brahma*, de scheppende God) op radicalere wijze (*mahapralaya*) herhaald wordt en waarbij alle bestaansvormen volledig opgaan in God.

verval van principes zoals spiritualiteit, waarachtigheid, zuiverheid, goedertierenheid, enz. Het «Krishna-bewustzijn», de enige vorm van compleet bewustzijn volgens Prabhupada, zou de oplossing zijn om het menselijk wezen te genezen van «het verderf veroorzaakt door *Kali Yuga*», en kan aldus beschouwd worden als «een poging om het mensdom te redden»³².

7. In tegenstelling tot sommige religieuze hindoeïstische stromingen en in tegenstelling met de monistische opvatting van de onpersoonlijke goddelijkheid, legt de beweging voor het «Krishna-bewustzijn» de nadruk op de verpersoonlijking van de godheid.³³ Krishna is de allerhoogste persoon van de godheid en de originele gedaante van God, bron, regelaar en al-aantrekkelijke.³⁴ Hij toeft in een spiritueel planetenstelsel (*Vaikuntha*) onderscheiden van de materiële wereld, dat is ontstaan vanuit zijn inferieure energie (*mayashakti*).³⁵ Omdat het menselijk wezen de verschijnselen van deze materiële wereld waarneemt door het prisma van de illusie (*maya*) en ze beschouwt als echt en permanent terwijl ze slechts tijdelijk zijn, komt hij niet tot de kennis van de spirituele en transcendentale wereld, de echte eeuwige werkelijkheid die Krishna is.

8. Krishna – als universele ziel (*Paramatma*) – is een van de vijf onderdelen van het menselijk wezen³⁶ en in deze rol beheerst hij de daden van de mens, maar geeft hem toch een zekere mate van vrijheid. De drie geaardheden (*guna's*)³⁷ volgens welke de wet van de natuur werkt – deugdzaamheid, hartstocht en onwetendheid – hebben echter het bewustzijn van het menselijk wezen zodanig vervuild dat hij zijn eeuwige band met God is vergeten, de band die hem zelf ook eeuwig maakt. Zo kan het menselijk wezen – gedomineerd door zijn *karma*³⁸ –, en ook al wijst Krishna hem steeds de weg naar het goede handelen, kiezen voor de weg van de «bevrediging van de zintuigen» en dus tegen de wil van God in handelen die hem bestemt tot de zoektocht naar het eeuwige leven en de transcendentie. Het gevolg daarvan is dat het menselijk wezen thans opgesloten zit in de cyclus van dood en wedergeboorte (*samsara*). Hij is gevangen in een materiële wereld die slechts een «oord van lijden» is, waarin hij zal worden beloond volgens zijn daden; de door deugdzaamheid gedomineerde wezens zijn bestemd voor het spirituele bestaan, degene bij wie hartstocht de bovenhand heeft behoudt zijn plaats in de materiële wereld, degene die in de greep is van onwetendheid komt terecht bij de minderwaardige wezens.³⁹

Voor de overgrote meerderheid van de bewegingen van de Vedische traditie is ons tijdperk dat van de *kali yuga*, waarbij de overgang naar dat van de *satya yuga* pas over enkele duizenden jaren plaatsvindt.

³² A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, pp. 11, 18, 35, 59.

³³ ROTHSTEIN Mikael, *Belief Transformations. Some Aspects of the Relation Between Science and Religion in Transcendental Meditation™ and the International Society for Krishna Consciousness (ISKCON)*, Aarhus: Aarhus University Press, 1996, p. 109.

³⁴ BURR Angela, *I Am Not My Body. A Study of the International Hare Krishna Sect*, New Delhi: Vikas Publishing House, 1984, p. 53; A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, p. 70.

³⁵ ROTHSTEIN Mikael, *Belief Transformations. Some Aspects of the Relation Between Science and Religion in Transcendental Meditation™ and the International Society for Krishna Consciousness (ISKCON)*, Aarhus: Aarhus University Press, 1996, blz. 110; BURR Angela, *I Am Not My Body. A Study of the International Hare Krishna Sect*, New Delhi: Vikas Publishing House, 1984, p. 55.

³⁶ De andere bestanddelen zijn de individuele ziel, het materiële lichaam, de tijdelijkheid en de acties: STILLSON JUDAH J., *Hare Krishna and the Counterculture*, New York / London / Sydney / Toronto: John Wiley & Sons, 1974, p. 69.

³⁷ Naar analogie zijn volgens de filosofische school *Samkhya* alle manifestaties in de natuur (*prakrti*) bestaan, volgens gevarieerde verhoudingen, uit 3 fundamentele elementen/kwaliteiten (*guna*): *tamas* (inertie, duisternis, onwetendheid), *rajas* (energie, passie) en *sattva* (zuiverheid, deugdzaamheid). De proportionele verhouding tussen de 3 *guna* verklaart de interne en externe verschillen tussen de wezens.

³⁸ Duidt op de accumulatie van de verdiensten en fouten in de loop van de voorbije levens alsook op de wet van de beloning van het gedrag uit het verleden, waarvan het huidige leven of een toekomstig leven de vruchten draagt.

³⁹ BURR Angela, *I Am Not My Body. A Study of the International Hare Krishna Sect*, New Delhi: Vikas Publishing House, 1984, blz. 56; A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, pp. 39, 74, 100.

9. Gelet op deze moeilijke situatie streeft de beweging voor het «Krishna-bewustzijn» naar een «wetenschappelijke en authentieke»⁴⁰ benadering van het vraagstuk over de afhankelijkheid van het menselijk wezen van God. Zij wil de mens leren hoe deze eeuwige band te herstellen – «een liefdesband»⁴¹ – en hoe «zijn plichten tegenover Hem [God] te vervullen»⁴². Dit gebeurt door volledig op te gaan in de verering en de *yajnas* te vervullen zoals wordt voorgeschreven in de Vedische literatuur – daden die worden vervuld met het oog op het plezier en de voldoening van God – en dus uit te stijgen boven de *guna's* en zo het stadium van *Brahman* te bereiken. In dat opzicht moet men zich losmaken van alle materiële zaken en de vijf materiële kettingen verbreken die het lichaam vasthouden aan het materiële bewustzijn: de band met het materiële lichaam, naasten, het geboorteland en materiële goederen, de materialistische wetenschap, gewoontes en godsdienstige rituelen.⁴³ Om de woorden van Prabhupada te hernemen: «De zintuigen van Krsna en niet mijn zintuigen tevreden stellen, dat is *bhakti*, het Krsna-bewustzijn. Dat heet *prema*, de liefde voor Krsna.»⁴⁴

10. Ook nog volgens Prabhupada kan enkel de beweging voor “het Krishna-bewustzijn” deze “kunst van het kennen en houden van God” aanleren.⁴⁵ Om dit te ontvangen, moet een authentieke spirituele meester worden geraadpleegd, een vertegenwoordiger van Krishna – bron van alle kennis – in de opeenvolging van discipelen; men moet zich aan hem overgeven en zich als zijn meest nederige dienaar gedragen.⁴⁶

11. Meer algemeen, in een tijdperk met een gebrek aan spirituele gidsen, wil de beweging aanvankelijk een «Vedische maatschappij»⁴⁷ (*varnasrama-dharma*) stichten die wordt beschouwd als in overeenstemming met de «ware cultuur van India».

12. Volgens Prabhupada wordt in deze cultuur aangeleerd dat de *guna's*, door de manier waarop zij iedereen beïnvloeden, de vier sociale klassen (*varna's*) – de *bhramanen* (geleerden), de *kshatriya's* (bestuurders), de *vaishya's* (handelaars en landbouwers) en de *shudra's* (arbeiders en ambachtslieden) – en vier spirituele stadia (*ashrama's*) – de *brahmacharya* (celibatair studentenleven), de *ghrastha* (echtelijk leven), de *vanaprastha* (teruggetrokken leven) en de *sannyasa* (leven in totale onthechting) – bepalen. Met de oprichting van deze Vedische maatschappij stelt de beweging voor het ‘Krishna-bewustzijn’ zich ten doel om iedereen de kans te geven om vooruit te gaan in het ‘Krishna-bewustzijn’ en bijgevolg de klasse van de *brahmanen* op te richten in haar ware functie.⁴⁸

⁴⁰ A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, p. 70.

⁴¹ Schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

⁴² A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, p. 70. Volgens de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh*, “*l’attachement aux proches est naturel et n’est pas forcément défavorable*”: schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

⁴³ A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, pp. 36, 70, 73, 74; *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, p. 69.

⁴⁴ *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, blz. 64.

⁴⁵ «Ce qui différencie notre mouvement de tous les autres, c’est que nous seuls pouvons réellement enseigner l’art de connaître et d’aimer Dieu»: A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, p. 43.

⁴⁶ A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, pp. 3-4, 43, 164-165.

⁴⁷ *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, p. 16; MUSTER Nori J., *Betrayal of the Spirit. My Life behind the Headlines of the Hare Krishna Movement*, Urbana/Chicago: University of Illinois Press, 2001, p. 50.

⁴⁸ A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, pp. 143, 144, 149; *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, p. 16.

13. Het middel om deze kennis van God te bereiken noemt de beweging een transcendentale wetenschap, gekend onder de naam *bhakti-yoga*. Zij bestaat uit tweeessentiële praktijken: ① het zingen van de naam van God en ② de studie van de Vedische geschriften.

14. ① De ceremonie waarbij de heilige namen van Krishna worden gezongen – beschouwd als de meest efficiënte meditatiemethode in het tijdperk van de *kali-yuga*⁴⁹ – is een fundamenteel gebruik in de beweging. Het zingen van de *maha-mantra* "*Hare Krishna, Hare Krishna, Krishna Krishna, Hare Hare / Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama, Hare Hare*" is een persoonlijk contact met God die het mogelijk maakt het oorspronkelijke bewustzijn te doen herleven, een zuiveringsproces dat tot extase leidt.⁵⁰

De term "Hara" slaat op de energie van de Heer en vertegenwoordigt de macht van zijn gelukzaligheid, terwijl de woorden "Krishna" en "Rama" rechtstreeks de namen zijn van God en "aantrekking" en "oppergeluk" betekenen.

Om de bewoordingen van de beweging te herhalen, «dit gebed wordt ingezet als een oproep van de bewerkte ziel die verlangt naar de bescherming van de Heer en van Zijn energie. Het is net de schreeuw van een kind dat om zijn moeder roept. Hara, in de rol van de moeder, helpt de *bhakta* om de genade te verwerven van de vader, God. Hij zal zich openbaren aan de *bhakta* die deze mantra met oprechtheid zingt».⁵¹ Gewoonlijk gebeurt het gezang individueel of in groep (*sankirtan*) in een tempel, maar ook tijdens processies op straat. De spirituele vibraties van de *mantra* zouden immers de grootste weldaad brengen aan degenen die het gebed horen uit de mond van een *bhakta* die al doordrongen is van de liefde voor God.⁵²

15. ② Bij een analoge redenering kan ISKCON worden beschouwd als een 'groep van het boek'. Als referentie worden de Vedische geschriften genomen, die worden beschouwd als het letterlijke verslag van de woorden van God, waarbij er een bijzonder belang wordt gehecht aan de *Purana's*, de *Bhagavad-Gita* en aan de besprekingen ervan door Prabhupada «afhankelijk van de tijd, plaats en omstandigheden».⁵³

16. Deze Vedische geschriften, die volgens Prabhupada tegelijk met het materiële universum werden gecreëerd als gebruiksaanwijzing voor het bestaan van de mens, worden beschouwd als de incorporatie van Krishna.⁵⁴ De theologische studie ervan vormt een belangrijke dimensie van de religieuze activiteit van een volgeling.⁵⁵

Om de verspreiding van deze geschriften te vergemakkelijken en uit te breiden, werd in 1972 een uitgeverij opgericht door Prabhupada: de *Bhaktivedanta Book Trust*, thans nog steeds actief.⁵⁶

⁴⁹ *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, p. 50.

⁵⁰ *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, pp. 50, 122-123.

⁵¹ *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, p. 124.

⁵² *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, p. 123.

⁵³ Schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

⁵⁴ A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, pp. 86-87. Tegen het gebruik van de term "création" brengen de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* het volgende in: «*L'Hindouisme considère que les quatre Vedas ont été révélés lors de la création de l'univers, ils n'ont donc pas été créés car ils sont éternels. Les écritures fondamentales des écoles Vaishnavas y compris d'ISKCON (Bhagavad Gita, Srimad Bhagavatam) ont été compilées au début du Kali Yuga. (KLOSTERMAIER Klaus, Hindu Writings: A Short Introduction to the Major Sources. Oxford: Oneworld, pp. 3-6, 23ff) »: schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw Radhadesh op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).*

⁵⁵ ROTHSTEIN Mikael, *Belief Transformations. Some Aspects of the Relation Between Science and Religion in Transcendental Meditation™* and the International Society for Krishna Consciousness (ISKCON), Aarhus: Aarhus University Press, 1996, blz. 111; A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, pp. 43, 86-87; SHINN Larry D., *The Dark Lord: Cult Images and the Hare Krishnas in America*, Philadelphia / Westminster Press, 1987, blz. 80.

⁵⁶ http://krsnaworld.com/ART_NAMHATTA/NHBBT.php (laatst bezocht op 26/10/2010).

17. Ten slotte kunnen de opvattingen van ISKCON worden samengevat aan de hand van acht principes die worden vermeld in een publicatie van de beweging:

“1. Door zich met oprechtheid te verdiepen in een authentieke, spirituele wetenschap kan men zich losmaken van angst en, in dit leven nog, een zuiver, eeuwig en gelukkig bewustzijn bereiken.

2. Het wezen is niet het lichamenlijk omhulsel dat het bedekt, maar het is in feite een spirituele, eeuwige ziel die deel uitmaakt van God (Krsna), waarvan het een deel is.

Zo zijn we allemaal broeders en is Krsna onze gemeenschappelijke Vader.

3. Krsna is de eeuwige, alwetende, alomtegenwoordige, almachtige en oneindig wonderlijke Heer, God. Hij is de vader van alle wezens, hij levert het zaad; het is ook Hij die met Zijn macht de volledige kosmische openbaring ondersteunt.

4. De Absolute Waarheid staat te lezen in alle grote heilige Geschriften van de wereld. De oudste van al deze heilige Geschriften zijn de Veda's, waarvan de *Bhagavad-gita*, die de woorden van God zelf bevat, een deel is.

5. De Vedische kennis moet komen van een authentieke spirituele meester: een wezen dat geen enkel persoonlijk belang nastreeft, en waarvan de geest perfect is opgenomen door Krsna.

6. Voor het eten van voedsel moeten we het met een gebed offeren aan de Heer. Op deze manier aanvaardt Krsna het offer en zegent het om ons te zuiveren.

7. In plaats van egocentrisch te leven, moeten wij handelen voor het genoegen van Krsna. Dat wordt de *bhakti-yoga* genoemd, of de wetenschap van de devotie.

8. De in de huidige periode van verdeeldheid, het Kali-tijdperk, aanbevolen methode om de overvloed van de liefde van God te bereiken, is het zingen van de heilige namen van de Heer, het zingen van de mantra: «Hare Krsna, Hare Krsna, Krsna Krsna, Hare Hare / Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama, Hare Hare»⁵⁷.

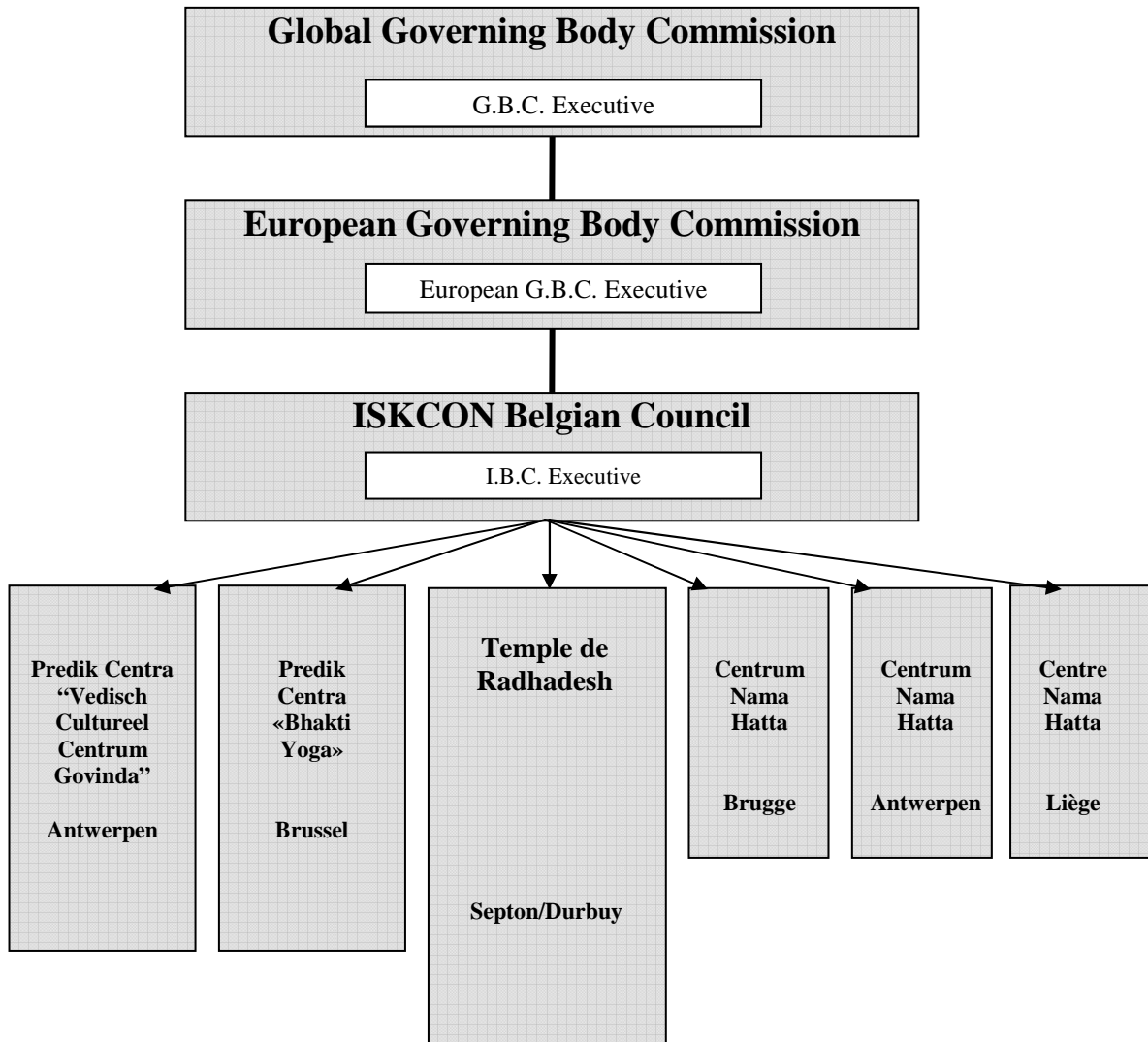
III. ORGANISATIESTRUCTUUR

18. ISKCON is een organisatie waar de macht zich bevindt bij de top (top-down-structuur). De huidige selectiemethode van het leidinggevende personeel voorziet erin dat zij worden voorgedragen door plaatselijke verantwoordelijken, terwijl de hoogste hiërarchie belast is met het nemen van de eindbeslissing en met de benoeming van deze leidinggevendenden.⁵⁸ Zo draagt bijvoorbeeld de Belgische raad van ISKCON de na(a)m(en) voor van de Belgische kandida(a)t(en) van wie hij wenst dat zij in de Europese raad worden verkozen. Deze laatste kan de benoeming aanvaarden of verwerpen, zoals in het volgende schema wordt weergegeven.⁵⁹:

⁵⁷ *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, pp. 118-119.

⁵⁸ Schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

⁵⁹ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

19. → Op internationaal vlak:

Tijdens zijn leven had Prabhupada het volle gezag over de beweging. Als *Acarya*, stelde hij zich in feite voor als de enige die de boodschap van Krishna in al haar authenticiteit kon overbrengen en werd door zijn volgelingen beschouwd als de drager van een ultieme en redding brengende waarheid die zij zouden kunnen genieten door zijn richtlijnen trouw en gehoorzaam te zijn.⁶⁰

20. In 1970 zet hij, omdat hij het hoofd moet bieden aan de numerieke en geografische uitbreiding van de beweging, een administratieve structuur op – de *Governing Body Commission* (GBC) – samengesteld uit twaalf leden die reeds tempelvoorzitter waren (45 leden in 1999⁶¹, 34 in 2010⁶²) aan wie hij, volgens de schrijver Thomas Streissguth, vraagt om *sannyasis*⁶³ te worden. Deze informatie

⁶⁰ BROMLEY David G., HAMMOND Phillip H. (eds), *The Future of New Religious Movements*, Macon: Mercer University Press, 1987, pp. 201, 125.; SELENGUT Charles, *Charisma and Religious Innovation: Prabhupada and the Founding of ISKCON*, in *ISKCON Communications Journal*, vol. 4, nr. 2, 1999, blz. 4; A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, blz. 4.

⁶¹ BOUWMAN Rita, *Hare Krishna. Een manier van leven*, p. 37.

⁶² Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

⁶³ STREISSGUTH Thomas, *Charismatic Cult Leaders*, Minneapolis: The Oliver Press, 1995, p. 128.

werd weerlegd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh*.⁶⁴ Het doel van deze structuur, georganiseerd volgens een zonaal systeem, bestaat erin de institutionele en spirituele ontwikkeling van de groep⁶⁵ te superviseren. De regionale verantwoordelijken houden zich bezig met lokale zaken, terwijl de volledige commissie zich wijdt aan aangelegenheden met betrekking tot ISKCON in zijn totaliteit. In een brief uit 1972 aan alle tempelvoorzitters schrijft Prabhupada: «De formule voor de organisatie van ISKCON is zeer eenvoudig en kan door iedereen worden begrepen. De wereld is verdeeld in twaalf zones. Voor elke zone wijst Shрила Prabhupada een algemene secretaris aan. De taak van de zonesecretaris bestaat erin erop toe te zien dat de spirituele principes behouden worden in alle tempels van de zone (...). Het spirituele leven is onze bekommernis, dus ongeacht wat er moet worden georganiseerd, de tempelvoorzitters kunnen zich ermee bezighouden en gebruik maken van de raad en de bijstand van hun vertegenwoordiger in de GBC»⁶⁶. De GBC is thans nog steeds het hoogste bestuursorgaan en komt twee keer per jaar samen in Mayapur (India – in deze stad is de hoofdzetel van ISKCON gevestigd⁶⁷) en in Mumbai (India⁶⁸). De GBC beslist over de algemene strategieën van de beweging en neemt beslissingen «via een democratische stemming na raadpleging van de tempelvoorzitters en andere verantwoordelijken»⁶⁹. Buiten deze commissie zijn sommige tempels, zoals die van Vrindavan (India), druk bezochte bedevaartsoorden.⁷⁰

21. → Op nationaal vlak:

Elk land heeft een nationale raad die onder het gezag staat van een zonale vertegenwoordiger van de GBC. Hij is verantwoordelijk voor de verscheidene tempels en lokale centra in dat land. Tot 2007 had België geen eigen nationale raad, maar werd het net als Nederland vertegenwoordigd in een raad voor de Benelux, onder het gezag van de *Euro GBC*.⁷¹ In 2007 werd een nationale raad opgericht, de *Belgian ISKCON Council*.⁷²

22. → Op lokaal vlak:

Er kunnen drie eenheidstypes worden onderscheiden: ① de tempels, ② de predikcentra en ③ de *Nama-Hatta*-centra.

⁶⁴ Schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

⁶⁵ BROMLEY David G., HAMMOND Phillip H. (eds), *The Future of New Religious Movements*, Macon: Mercer University Press, 1987, pp. 201, 125; STREISSGUTH Thomas, *Charismatic Cult Leaders*, Minneapolis: The Oliver Press, 1995, p. 128.

⁶⁶ Ndt.: “*The formula for ISKCON organization is simple and can be understood by everyone. The world is divided into twelve zones. For each zone there is one zonal secretary appointed by Shрила Prabhupada. The zonal secretary’s duty is to see that the spiritual principles are being upheld in all the temples of the zone....So far the practical management is concerned, that is required, but not that we should become too much absorbed in fancy organization. Our business is spiritual life, so whatever organization needs to be done, the (temple) presidents may handle and take advice and assistance from their GBC representative*”, FORSTHOEFEL Thomas A., HUMES Cynthia Ann, *Gurus in America*, Albany: State University of New York Press, 2005, blz. 89.

⁶⁷ Schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

⁶⁸ <http://www.pratyatosa.com/GBCRES/GBCRES2009.htm> (laatst bezocht op 19/02/2010); schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010)

⁶⁹ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

⁷⁰ MELTON J. Gordon, *Encyclopedia of American Religions*, Farmington Hills: Gale Research, 1999, p. 905.

⁷¹ BOUWMAN Rita, *Hare Krishna. Een manier van leven*, p. 37; ROOS Hannelore, *Bevreedemd voor en/of vervreemd van de samenleving ? Een antropologische studie van de huidige Hare Krishna-beweging in België*, Eindverhandeling voorgelegd met het oog op te halen van de graad van Licentiaat in de Sociale en Culturele Antropologie, KUL, Faculteit psychologie en pedagogische wetenschap, Departement Sociale en Culturele Antropologie, juni 1995, p. 24; <http://www.eurogbc.com/index.php?option=content&task=view&id=21&Itemid=58> (laatst bezocht op 19/02/2010).

⁷² Schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

23. ① België telt een enkele actieve tempel sinds 1980⁷³: *Radhadesh*⁷⁴, waar 130 personen wonen⁷⁵. De tempel is gevestigd in Petite-Somme (gemeente Durbuy) op een door de beweging in 1979⁷⁶ gekochte eigendom van 45 ha, destijds 15 ha. Het is de belangrijkste van de op het grondgebied van de Benelux gevestigde tempels, de enige waar de *murti*⁷⁷ van Radha-Krishna en Jagannatha⁷⁸ zijn ondergebracht.

In 1981 nam *Radhadesh* het juridisch statuut aan van een vzw⁷⁹ met een algemene vergadering van 14 personen, een raad van bestuur en een team van voorzitter en ondervoorzitter belast met een dubbele rol: beheerder, maar ook handhaver van de spirituele norm van de gemeenschap⁸⁰. De maatschappelijke doelstelling uit de statuten belast de vzw met het volgende:

«een openbare geloofsgemeenschap stichten en in stand houden die gewijd is aan God, de Heer Krishna, door zich te beroepen op de Vaïsnava-leer van de Vedische geschriften, de principes voor een eenvoudig leven met een hoger bewustzijn, en dit ten voordele van de volledige bevolking. De gemeenschap mag ook allerlei soorten activiteiten ondernemen die erop gericht zijn deze doelstelling te bevorderen, zoals:

- 1.1 een tempel in stand houden die open staat voor iedereen en die gewijd is aan de verheerlijking van God, de Heer Krishna en waar dagelijks een openbare Vaïsnava-hindoeïstische eredienst wordt gehouden en bij gelegenheid religieuze festivals worden georganiseerd;
- 1.2 het verspreiden en organiseren van de openbare «sankirtan», het zanggebed van de Heilige Namen van God in het openbaar, in het bijzonder de namen die in de belangrijkste Vedische geschriften worden vermeld: Hare Krishna, Hare Krishna, Krishna Krishna, Hare Hare, Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama Hare Hare;
- 1.3 het publiceren en verspreiden van de Vedische literatuur, tentoonstellingen houden, filosofische bijeenkomsten, cursussen, seminaries en culturele programma's geven in verband met de Heer Krishna voor het spirituele en morele welzijn van de mensheid in het algemeen;
- 1.4 het uitdelen van voedsel, «prasada» aan het publiek en de behoeftigen, leerlingen, enz.;
- 1.5 het onderwijzen aan zijn leden en aan het publiek van een levenswijze in harmonie met de natuur, gebaseerd op de spreuk «een eenvoudig leven en hogere gedachten», en met een gerichtheid op zelfvoorziening door biologische land- en tuinbouw;
- 1.6 het helpen van mensen in spirituele nood, in België of in het buitenland, met dien verstande dat alle levende wezens in feite een familie vormen waarvan God, Krishna, de universele Vader is, zonder onderscheid te maken tussen ras of godsdienst;
- 1.7 het bieden van educatieve faciliteiten en onderwijs gebaseerd op de religieuze, filosofische waarden van de Vedische literatuur;

⁷³ BOUWMAN Rita, *Hare Krishna. Een manier van leven*, p. 20.

⁷⁴ Letterlijk "het land van Radha".

⁷⁵ *Shree Krishna Janmasthami. Radadesh 2009*: brochure van de beweging, blz. 35; *Petite Somme, si fascinant, La Libre Belgique*, 30/12/2005; informatie verstrekt door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

⁷⁶ Collectif Mardaga, *Durbuy, Erezée, Manhay*, s.l.: Editions Mardaga, Coll. Patrimoine architectural et territoires de Wallonie, 2007, p. 144; BOUWMAN Rita, *Hare Krishna. Een manier van leven*, p. 37; ROOS Hannelore, *Bevreemd voor en/of vervreemd van de samenleving? Een antropologische studie van de huidige Hare Krishna-beweging in België*, Eindverhandeling voorgelegd met het oog op te halen van de graad van Licentiaat in de Sociale en Culturele Antropologie, KUL, Faculteit psychologie en pedagogische wetenschap, Departement Sociale en Culturele Antropologie, juni 1995, p. 22.

⁷⁷ Afbeeldingen of standbeelden die gebruikt worden als ondersteuning van de devotie.

⁷⁸ BOUWMAN Rita, *Hare Krishna. Een manier van leven*, p. 37; ROOS Hannelore, *Bevreemd voor en/of vervreemd van de samenleving? Een antropologische studie van de huidige Hare Krishna-beweging in België*, Eindverhandeling voorgelegd met het oog op te halen van de graad van Licentiaat in de Sociale en Culturele Antropologie, KUL, Faculteit psychologie en pedagogische wetenschap, Departement Sociale en Culturele Antropologie, juni 1995, p. 23.

⁷⁹ Bijlagen bij het *Belgisch Staatsblad*, 21/05/1981.

⁸⁰ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

1.8 bestaansmiddelen, voedsel en andere benodigdheden verstrekken aan de leerlingen, volgelingen en anderen die voltijds als vrijwilliger zijn betrokken bij de vereniging, alsook de nodige voorzieningen ter beschikking stellen voor de ontvangst en het tijdelijke onderdak van bezoekers en pelgrims.»⁸¹

24. In de loop der jaren heeft de beweging verscheidenheid gebracht in haar activiteiten om het eigendom beter te exploiteren. De bijgebouwen van de zijvleugel werden via verbouwingen uitgebreid zodat thans verschillende diensten erin zijn ondergebracht (o.a. een gastenhuis en een conferentiezaal voor retraites, yogaweekends, activiteiten georganiseerd door New Age-groepen⁸², enz.), winkels (bakkerij, Indische winkel), een vegetarisch restaurant (*Gopinatha's Garden*) en een museum voor Indiase kunst.⁸³

25. Aangezien de tempels en centra van de beweging financieel onafhankelijk van elkaar zijn⁸⁴, behoren de georganiseerde bezoeken van de tempel, volgens de verklaringen van de beweging, net als het gebruik van de «toeristische» voorzieningen door buitenstaanders tot een van de belangrijkste bronnen van inkomsten voor de gemeenschap. Volgens de officiële publicatie van de stad Durbuy was het kasteel van Petite-Somme de derde meest bezochte toeristische attractie in 2002 met in totaal 39.000 bezoekers.⁸⁵

26. In 2002 opende het *Bhaktivedanta College* – onder toezicht van het ministerie van onderwijs van ISKCON – zijn deuren op het terrein. De school biedt een educatief programma aan om volgelingen op te leiden tot het onderwijzen en prediken van het *Vaiṣṇavisme* en leidinggevende functies in te vullen.

In samenwerking met de *University of Wales Lampeter*, reikt het *Bhaktivedanta College* getuigschriften uit in vaishnavistische studies en wordt er sinds het academiejaar 2006-2007 een bachelor georganiseerd in de theologie met een erkend leerprogramma van 3 jaar.⁸⁶ Het inschrijvingsgeld voor een jaar (inclusief kost en inwoning) bedraagt 5400 euro.⁸⁷

27. ② In 1986 werd in Antwerpen het eerste Belgische predikcentrum opgericht, het *Vedisch Cultureel Centrum Govinda*.⁸⁸ Het is een centrum dat gericht is op de verspreiding van de Vedische kennis en waar zowel ingewijde volgelingen verblijven als aspirant-volgelingen die hetzelfde dagprogramma volgen als de mensen die in een tempel verblijven. Dit centrum organiseert elke week het zogenaamde

⁸¹ Bijlagen bij het *Belgisch Staatsblad*, 17/09/2002.

⁸² Als voorbeeld van activiteiten die zijn ondergebracht in de ruimten van het kasteel, kunnen worden vernoemd de opleidingen in Ayurveda (<http://www.lies-ameeuw.be/f/ateliers>), opleidingen psychologische en inleidende tarot (<http://www.quefaire.be/print?num=179926>), workshops over de thema's reïncarnatie en regressie (<http://www.mombu.com/religion/religion/t-reincarnation-and-regression-weekend-reality-hypnosis-books-reincarnation-life-4230250.html>), workshops biologische deprogrammering en totale biologie van de levende wezens (http://www.alasanteglobale.com/michele_glorieux.html, <http://www.ibbtev.be/./?Atelier-intensif-de-biologie>).

⁸³ Bezoek van de site, 4 juni 2009; *Shree Krishna Janmasthami. Radadesh 2009*: brochure van de beweging, blz. 95.

⁸⁴ BOUWMAN Rita, *Hare Krishna. Een manier van leven*, p. 37.

⁸⁵ Mahaprabhu Dasa, *Radadesh a Spiritual Oasis*, in *Back to Godhead*, septembre / oktober 2002, pp. 16-25; ROOS Hannelore, *Bevreedt voor en/of vervreemd van de samenleving? Een antropologische studie van de huidige Hare Krishna-beweging in België*, Eindverhandeling voorgelegd met het oog op te halen van de graad van Licentiaat in de Sociale en culturele Antropologie, KUL, Faculteit psychologie en pedagogische wetenschap, Departement Sociale en Culturele Antropologie, juni 1995, p. 23; balans en resultatenrekening van de vzw *Radadesh* op 31/12/2008 bezorgd aan het Centrum door de vertegenwoordigers van de vzw tijdens het gesprek van 22/03/2010; informatie bezorgd door de voorzitter van de vzw *Radadesh* op 21/06/2010; *La petite gazette de Durbuy*, speciale editie oktober 2003, p. 11.

⁸⁶ <http://www.bhaktivedantacollege.com/index.php?p=article&g=47> (laatst bezocht op 22/02/2010);

Bhaktivedanta College. Vaisnava Theology Seminary, brochure van de beweging.

⁸⁷ <http://www.bhaktivedantacollege.com/index.php?p=article&g=66> (laatst bezocht op 22/02/2010); schriftelijke opmerkingen van de vzw *Radadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

⁸⁸ <http://www.govinda.be/evenementen.html>

«Zondagsfeest»: een viering voor leden en niet-leden waarin wordt gezongen (*bhajan* en *kirtan*) en Vedische teksten worden gelezen, gevolgd door een bespreking en nadien de *prasadam*-maaltijd.⁸⁹ Een werk uit 1992 vermeldde het bestaan van een ander Vedisch cultureel centrum ISKCON in Luik.⁹⁰ Volgens de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* heeft dit centrum slechts een jaar (in 1984) bestaan.⁹¹

28. ③ Thans zijn er vier *Nama Hatta*-centra in België: het *Bhakti-Yogacentrum* in Brussel en drie privéadressen in Antwerpen, Brugge en Luik.⁹² Het betreft vergaderadressen voor alle personen die geïnteresseerd zijn in de filosofie van de beweging. Over het algemeen vinden deze vergaderingen plaats in huizen die overdag door leden ter beschikking worden gesteld of in ruimten waar het mogelijk is om collectief – gewoonlijk een keer per week of per maand – de devotionele gezangen te zingen, besprekingen over Vedische thema's te houden en de *prasadam*-maaltijd te delen.

---

⁸⁹ BOUWMAN Rita, *Hare Krishna. Een manier van leven*, p. 36; ROOS Hannelore, *Bevreedt voor en/of vervreemd van de samenleving? Een antropologische studie van de huidige Hare Krishna-beweging in België*, Eindverhandeling voorgelegd met het oog op te halen van de graad van Licentiaat in de Sociale en Culturele Antropologie, KUL, Faculteit psychologie en pedagogische wetenschap, Departement Sociale en Culturele Antropologie, juni 1995, p. 25, 77-78; Shree Krishna Janmashthami. *Radadesh 2009: brochure van de beweging*, blz. 35; Bijlagen bij het *Belgisch Staatsblad*, 04/01/2010; schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

⁹⁰ ANCIEN Jean, *Les sectes. Changer le monde ou changer de monde?*, Pro Manuscrito, Hollogne-aux-Pierres: Pro Manuscrito, 1997, pp. 57-58.

⁹¹ Schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

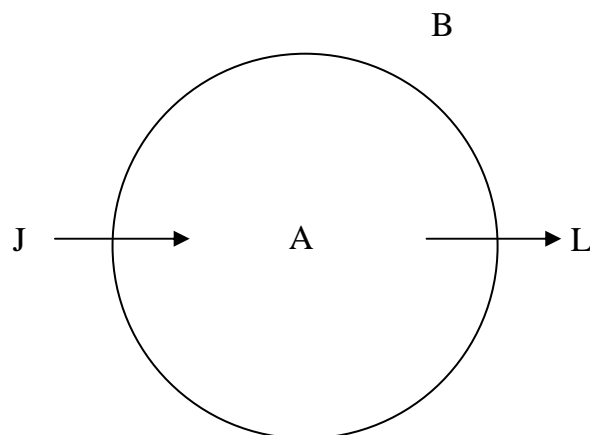
⁹² <http://www.eurogbc.com> (laatst bezocht op 22/01/2010); Shree Krishna Janmashthami. *Radadesh 2009: brochure van de beweging*, p. 35; BOUWMAN Rita, *Hare Krishna. Een manier van leven*, p. 36, schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

IV. LIDMAATSCHAP VAN DE BEWEGING: EVOLUTIE – BECLIJFERDE SCHATTING

29. a) Er bestaan thans verschillende manieren om blijk te geven van zijn inzet voor en deelname aan de beweging, net als verschillende overeenstemmende verplichtingen. Andrew Ross onderscheidt drie fasen in de ontwikkeling van ISKCON wat betreft de criteria voor het lidmaatschap van de groep.

30. → Fase 1, het model van de jaren 1970, wordt gekenmerkt door een dualistische visie waarbij de categorie «*core membership*» (A) tegenover de «wereld van de niet-volgelingen» (B) wordt geplaatst. Met «*core members*» worden zowel de personen bedoeld die in een tempel verblijven als de volgelingen die buiten de tempel wonen, maar een absolute geloofsverbintenis zijn aangegaan. Deze visie houdt een in hoge mate dichotomisch wereldbeeld in en een verband tussen de spirituele verdienste en de plaats waar men leeft – binnen of buiten de *ashram*.⁹³ Twee «kampen» staan tegenover elkaar en worden door de volgelingen met antonieme woordparen geassocieerd [(A) = (wij, devoot, bovenmenselijk, *vishnudutas*, geen gebreken, omgaan met) / (B) = (zij, *karmi*, infra-menselijk, *yamadutas*, geen kwaliteiten, vermijden / evangeliseren)].⁹⁴ Zo zouden de volgelingen - hoewel sommige praktijken van de groep (bv. de *sankirtan*) hen in contact brengen met niet-volgelingen – een verhoogd gevoel hebben ervaren een unieke spirituele plaats te bekleden in de wereld en zouden ze geneigd zijn «de anderen» te beschouwen als *karmis*, die zodanig vastzitten aan hun lichaam en het gewicht van hun *karma* dat ze niet in staat zijn de authenticiteit van de boodschap van Prabhupada te waarderen. Deze institutionele cultuur brengt bijvoorbeeld de socioloog Roy Wallis ertoe ISKCON op te nemen in zijn typologie van de «*world rejecting movements*»⁹⁵. In het algemeen was het «toetreden tot de groep»(J) toen synoniem met «toetreden tot de tempel» – over het algemeen snel na het eerste contact – op niet-contractuele basis, zonder duidelijke definitie van de respectieve rechten en plichten. De personen die de tempel verlieten (L) werden omschreven met de term «*bloopers*» en werden ervan beschuldigd zich niet aan te passen aan het gemeenschapsleven.⁹⁶

Schema:

⁹³ NYE Malory, *Multiculturalism and Minority Religions in Britain. Krishna Consciousness, Religious Freedom, and the Politics of Location*, Richmond: Curzon Press, 2001, p. 19; CHRYSSIDES George D., *Exploring New Religions*, London / New York: Cassell, 1999, p. 26.

⁹⁴ ROSS Andrew, (Comment on) Moving into Phase Three. An Analysis of ISKCON Membership in the UK, in DWYER Graham, COLE Richard J. (eds), *The Hare Krishna Movement. Forty Years of Chant and Change*, London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2007, pp. 54-67.

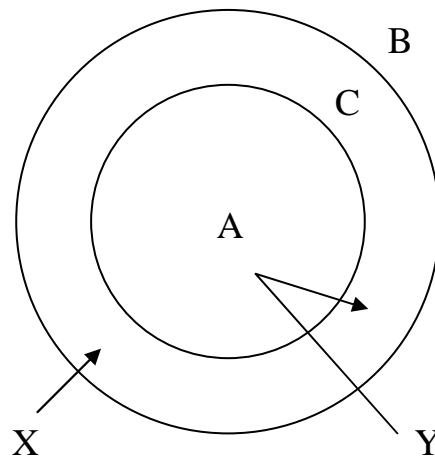
⁹⁵ NYE Malory, *Multiculturalism and Minority Religions in Britain. Krishna Consciousness, Religious Freedom, and the Politics of Location*, Richmond: Curzon Press, 2001, p. 19; CHRYSSIDES George D., *Exploring New Religions*, London / New York: Cassell, 1999, p. 19; CHRYSSIDES George D., WILKINS Margaret Z. (eds), *A Reader in New Religious Movements*, London: The Continuum International Publishing Group, 2006, p. 208.

⁹⁶ ROSS Andrew, (Comment on) Moving into Phase Three. An Analysis of ISKCON Membership in the UK, in DWYER Graham, COLE Richard J. (eds), *The Hare Krishna Movement. Forty Years of Chant and Change*, London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2007, pp. 54-67.

31. → Fase 2, vanaf het begin van de jaren 1980, werd gekenmerkt door de overschakeling naar een meer congregationalistische institutionele structuur (in de zin van de Angelsaksische betekenis van de term). Deze ontwikkeling kan worden verklaard door de verscheidene moeilijkheden die de beweging ondervond in die periode: problemen in verband met de machtsoverdracht na het overlijden van Prabhupada (cf. infra), ongunstige economische omstandigheden en terugval van inkomsten, demografische veranderingen te wijten aan een toenemend aantal leden dat ervoor kiest van de stand van *brahmacari* (celibatair leven als leerling) over te gaan naar die van *grhasthas* (echtelijk leven). Deze moeilijkheden zetten de beweging ertoe aan kandidaat-volgelingen aan te moedigen om de principes van de beweging toe te passen terwijl zij buiten de tempels blijven leven, in plaats van hen aan te bevelen in de tempel te komen wonen.

De beweging gaat eveneens bepaalde leden aansporen om buiten de gemeenschap te werken om te voorzien in hun behoeften. Het onderzoek van Andrew Ross herkent twee toegangswegen tot de «congregationalistische» gemeenschap (C). De eerste (X) bestaat erin toe te treden vanuit de «wereld van de niet-volgelingen», over het algemeen door deel te nemen aan het *nama hatta*-programma of door «*life member*» te worden. De tweede (Y) bestaat erin de kern te verlaten om een gezin te stichten of zich uit eigen wil minder in te laten met het gemeenschapsleven en terug te keren naar een meer traditionele levenswijze met behoud van de status van lid.⁹⁷

Schema:

33. → Fase 3 wordt gekenmerkt door een herdefiniëring van de categorieën van lidmaatschap.

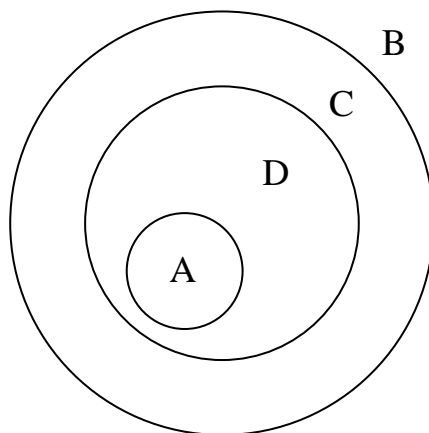
Volgens Andrew Ross leert de ervaring dat geen enkele persoon die een tempel is binnengegaan er eeuwig blijft. Hoewel deze bewering moet worden genuanceerd, beklemtoont het voorgestelde model de educatieve roeping die de tempel nu zou hebben (*ashram*). De tempel wordt een leefgemeenschap (A) die slechts tijdelijk zou zijn voor de meeste *brahmacaris* en *brahmacarinis* (celibatair leven als leerling) die er binnegaan met het vooruitzicht – zonder een radicale breuk met de beweging – zich vervolgens bij de «geestelijkheid» (D) te voegen – gezinnen of celibataire bewoners die in de buurt van een tempel verblijven en die de eredienst beoefenen – of de congregatie (C) – een heterogene groep van personen die de vier regelende principes van de beweging (nog) niet toepassen (cf. infra).⁹⁸

⁹⁷ ROSS Andrew, (Comment on) Moving into Phase Three. An Analysis of ISKCON Membership in the UK, in DWYER Graham, COLE Richard J. (eds), *The Hare Krishna Movement. Forty Years of Chant and Change*, London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2007, pp. 54-67; ROCHFORD BURKE E., Family Structure, Commitment, and Involvement in the Hare Krishna Movement, in *Sociology of Religion*, vol. 56, nr. 2, 1995, pp. 153-175.

⁹⁸ ROSS Andrew, (Comment on) Moving into Phase Three. An Analysis of ISKCON Membership in the UK, in DWYER Graham, COLE Richard J. (eds), *The Hare Krishna Movement. Forty Years of Chant and Change*, London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2007, pp. 54-67; ROOS Hannelore, *Bevreemd voor en/of vervreemd van de samenleving? Een antropologische studie van de huidige Hare Krishna-beweging in België*, Eindverhandeling voorgelegd met het oog op te halen van de graad van Licentiaat in de Sociale en culturele Antropologie, KUL, Faculteit psychologie en pedagogische wetenschap, Departement Sociale en Culturele Antropologie, juni 1995, p. 34.

Thans zouden de leden die ingewijd zijn in de *sannyasis* (cf. infra) dan ook de enigen zijn die hun hele leven in de leefgemeenschap doorbrengen.

Schema:

34. b) Het is moeilijk om het aantal personen dat lid is van ISKCON te ramen. De beweging heeft een studie over het onderwerp gemaakt en de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* hebben aan het Centrum de volgende gegevens verschaft⁹⁹:

	Ingewijde volgelingen die verblijven in tempels en/of in gemeenschap	Ingewijde volgelingen die verblijven buiten tempels en/of in gemeenschap	Niet-ingewijde praktiserende volgelingen	Sympathisanten
Wereld	15.000	65.000	300.000	Enkele miljoenen
België	140	150	700 en +	Enkele duizenden

	Congregatie	Gemeenschap	Sympathisanten	Bezoekers / jaar
Radhadesh	130	500 +	3.000 +	30.000 +

35. Opmerking: de termen «congregatie» en «gemeenschap» in de tweede tabel worden in een verschillende betekenis gebruikt dan hun betekenis in het Engels. Hier betekent «congregatie» de leden die in de tempel verblijven, en «gemeenschap» de leden die niet in een tempel verblijven, maar de filosofie van de beweging bij hen thuis beoefenen.

V. PRAKTIJKEN EN RITUELEN – DAGELIJKS LEVEN IN EEN TEMPEL

A) INWIJDING

36. Een zeer belangrijke stap in het leven van een volgeling is het inwijdingsritueel dat verloopt volgens een proces in twee stappen (inwijding *harinama* en *brahmanische* inwijding). Dit ritueel wordt niet systematisch doorgevoerd en is niet onontbeerlijk om integraal deel uit te maken van de gemeenschap. De auteurs Frederico Squarcini en Eugenio Fizzotti maken zo het onderscheid tussen

⁹⁹ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

vier soorten leden: de ingewijde residente leden (in een tempel), de niet-ingewijde residente leden, de ingewijde niet-residente leden en de niet-ingewijde niet-residente leden.¹⁰⁰

A) a) Voorwaarden

37. Een kandidaat voor de inwijding wordt onderworpen aan een proeftijd – de duur is niet vast, ten minste zes maanden – een periode waarin hij went aan de vereisten van het spirituele leven en wordt aangemoedigd om de goeroe te kiezen die hij als discipel zal volgen. Deze keuze van de goeroe (er zijn er thans 65) is een individuele keuze.¹⁰¹

Aanvankelijk konden enkel mannen de functie van goeroe vervullen. Dat veranderde in 2005 toen het leiderschap van de beweging officieel de mogelijkheid heeft gegeven aan vrouwen om ook de functie van inwijdende spirituele meester te vervullen.¹⁰²

38. De website van de Europese GBC bevat een lijst van normen / voorwaarden waaraan de kandidaat moet voldoen gedurende deze periode¹⁰³ (Het gaat om de normen die gelden voor de Britse tak van ISKCON en ter informatie worden vermeld, aangezien de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* onderstrepen dat elke tempel en elk individu de vrijheid hebben om de normen 2 tot 8 al dan niet na te leven¹⁰⁴).

De kandidaat moet het volgende kunnen:

- Op het stuk van religieuze praktijk (**sadhana**), de zestien rondes van het «bidsnoer» bidden (*mala*) waarbij elke ronde bestaat uit 108 herhalingen van de *mantra* «Hare Krishna». Hij moet eveneens de vier regelende principes van de beweging volgen, te weten (1) een lacto-vegetarisch voedingsdieet volgen – (2) niet verslaafd zijn aan kansspelen of speculatie (dit houdt ook in dat men zich niet inlaat met «frivole» vrijetijdsbesteding) – (3) geen gebruik maken van enige bedwelmende of stimulerende substantie (bv.: alcohol, drugs, thee, koffie,...) – (4) zich onthouden van seksuele betrekkingen buiten het procreatief kader en buiten de banden van het huwelijk.¹⁰⁵

De kandidaat moet eveneens dagelijks een ochtendprogramma volgen – opstaan tussen 4u00 en 6u30 - tijdens welk programma hij een offerandeceremonie uitvoert (*arati*), geschriften van Prabhupada leest - ten minste 30 minuten – en vier van de zestien rondes van het bidsnoer zingt.

- Zich ten dienste stellen van de tempel gedurende ten minste twee uur per week en er een keer per maand een huishoudelijke taak vervullen (schoonmaken, onderhoud van de tuinen,...).
- Regelmatig contact houden met zijn persoonlijke raadgever.
- Om de twee weken twee uur verkondigingswerk verrichten.
- Indien hij een loon ontvangt, een regelmatige financiële bijdrage doen voor de plaatselijke tempel.
- Een keer per maand deelnemen aan een volledig ochtendprogramma in een tempel.
- Op toereikende wijze antwoorden op de vragenlijst van de GBC.¹⁰⁶

¹⁰⁰ FIZZOTTI Eugenio, *Hare Krishna, Studies in contemporary religions*, 6, Signature Books, p. 2, ISBN: 1-56085-168-6.

¹⁰¹ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

¹⁰² FIZZOTTI Eugenio, *Hare Krishna, Studies in contemporary religions*, 6, Signature Books, p. 43; BURKE ROCHFORD Jr. E., *The Hare Krishna Movement: Beginnings, Change, and Transformation*, in GALLAGHER Eugene V., ASHCRAFT Michael W. (eds), *Introduction to New and Alternative Religions in America. Volume 4: Asian Traditions*, Westport / London: Greenwood Press, 2006, p. 23, ISBN: 0-275-98716-7;

<http://www.pratyatosa.com/GBCRES/GBCRES2005.htm>.

¹⁰³ <http://www.eurogbc.com> (laatst bezocht op 22/01/2010).

¹⁰⁴ Schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

¹⁰⁵ DANER Francine J., *Conversion to Krishna Consciousness*, in WALLIS Roy (ed.), *Sectarianism*, London: Peter Owen, 1975, p. 57-58.

¹⁰⁶ «(1) What are the qualifications of a bona fide spiritual master ? (2) Why are you convinced to follow the orders of the spiritual master in this life, and even life after life ? (3) Why does one worship the spiritual master like God ? (4) Do you believe the spiritual master speaks the Absolute Truth? If so, why ? (5) Under which circumstances should the spiritual master be rejected ? (6) What are the qualifications and responsibilities of a disciple ? (7) What is the unique position of Srila Prabhupada in ISKCON (8) Why do you accept Lord Krsna as the Supreme Personality of Godhead ? (9) Why do you follow the four regulative principles (10) Why do we

- Op wekelijkse basis aan zijn raadgever een verslag voorleggen over het naleven van de religieuze praktijken.
  - De cursus «*Spiritual Master and Disciple*» integraal volgen.
- Voor de eigenlijke inwijding moet deze voorbereidende fase worden gevalideerd door de overheden van de lokale tempel die al dan niet bevestigen dat de motiveringen en het karakter van de novice eerlijk zijn.¹⁰⁷

A) b) Ritueel

39. - De eerste inwijding (*harinama diksa*) is een ceremonie van het vuur tijdens welke de ingewijde zich levenslang engageert om de vier regelende principes na te leven en zijn zestien *mala*-rondes dagelijks te reciteren, teneinde de individuele en collectieve zuiverheid te bewaren. Hij krijgt eveneens een sanskritnaam van zijn goeroe; dat is een naam die hem bijvoorbeeld linkt aan een bijzondere eigenschap van God, aan een heiligennaam of aan een naam van een heilige plaats en bevat steeds een suffix: *Dasa* voor de mannen en *Dasi* voor de vrouwen. Dit suffix betekent dat de nieuwe volgeling zijn rol van dienaar voor God en zijn goeroe opneemt. In dit stadium is de nieuwe volgeling *brahmacaris/brahmacarinis* (celibatair leven) of *grhasthas* (echtelijk leven) geworden¹⁰⁸.

40. - Een jaar of langer na deze eerste inwijding kan een volgeling overwegen om deel te nemen aan de tweede inwijding. Bij deze gelegenheid ontvangt de volgeling het gewijde snoer (*yajnopavita*) en een persoonlijke *mantra* (*gayatri mantra*), die nooit mag worden onthuld of met luide stem mag worden uitgesproken. Hij verwerft de status van *brahmaan* en heeft thans de mogelijkheid bepaalde specifieke liturgische procedures te celebreren, bijvoorbeeld het bereiden van de maaltijden van de godheden, het vervullen van offerritten of ceremoniën, zoals de ceremoniën van het vuur of de *aratis*.¹⁰⁹ Volgens de auteur E. Burke Rochford, is de tweede inwijding een innovatie van Srila Bhaktisiddhanta Sarasvati Goswami die afstand wou nemen van het traditionale Indische model, door het idee te verwerpen dat een persoon slechts door geboorte *brahmaan* kan worden (*jati*).¹¹⁰

---

chant Hare Krsna (11) What is the position of the GBC body (12) Explain the differences between the body and the self (13) What is ISKCON, and why should one remain in ISKCON?»

¹⁰⁷ BURKE ROCHFORD Jr. E., The Hare Krishna Movement: Beginnings, Change, and Transformation, in GALLAGHER Eugene V., ASHCRAFT Michael W. (eds), *Introduction to New and Alternative Religions in America. Volume 4: Asian Traditions*, Westport / London: Greenwood Press, 2006, p. 23; FIZZOTTI Eugenio, *Hare Krishna, Studies in contemporary religions*, 6, Signature Books, p. 43.

¹⁰⁸ BURKE ROCHFORD Jr. E., *Hare Krishna Transformed*, New York / London: New York University Press, 2007, p. 11, ISBN: 0-8147-7579-9.; DANER Francine J., Conversion to Krishna Consciousness, in WALLIS Roy (ed.), London: Peter Owen, 1975, p. 62; MANGALWADI Vishal, *The World of the Gurus*, 1977; CUSH Denise, ROBINSON Catherine, YORK Michael (eds), *Encyclopedia of hinduism*, London / New York: Routledge, 2007, p. 114, ISBN: 978-0-7007-1267-0; SQUARCINI Frederico, FIZZOTTI Eugenio, *Hare Krishna, Studies in contemporary religions*, 6, Signature Books, p. 44, ISBN: 1-56085-168-6; KING Anna S., For Love of Krishna: Forty Years of Chanting, in DWYER Graham, COLE Richard J. (eds), *The Hare Krishna Movement. Forty Years of Chant and Change*, London / New York: I.B. Tauris & Co Ltd, 2007, p. 252, ISBN: 978-1-84511-407-7; schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

¹⁰⁹ BURKE ROCHFORD Jr. E., *Hare Krishna Transformed*, New York / London: New York University Press, 2007, p. 11, ISBN: 0-8147-7579-9.

¹¹⁰ BURKE ROCHFORD Jr. E., The Hare Krishna Movement: Beginnings, Change, and Transformation, in GALLAGHER Eugene V., ASHCRAFT Michael W. (eds), *Introduction to New and Alternative Religions in America. Volume 4: Asian Traditions*, Westport / London.; DANER Francine J., Conversion to Krishna Consciousness, in WALLIS Roy (ed.), London: 197562-168-6; KING Anna S., For Love of Krishna: Forty Years of Chanting, in DWYER Graham, COLE Richard J. (eds), *The Hare Krishna Movement. Forty Years of Chant and Change*, London / New York: I.B. Tauris & Co Ltd, 2007, p. 155, ISBN: 978-1-84511-407-7.

41. Binnen ISKCON bestaat ook een orde van verzakers, die enkel bestemd is voor mannen: de orde van de *sannyasis*.

Volgens Prabhupada komt het hierop neer: «Na het leven als *brahmacari* kan men trouwen. En na het echtelijk leven, is er het leven als *vanaprastha*, als afstand wordt genomen van de familie, als man en vrouw apart leven. In dit stadium is er geen seksueel leven meer. Als de man het stadium van de verzaking heeft bereikt, als hij afstand heeft genomen van het gezinsleven, bereikt hij het *sannyasa-stadium*».¹¹¹ In 1999 waren er 81 *sannyasis* in de wereld, in de Benelux hadden slechts twee personen daarvoor geopteerd.¹¹²

B) OVERGANGSRITUELEN EN CEREMONIES

42. De belangrijkste overgangsrituelen (*samskaras*) in ISKCON – «heilige, heiligmakende en zuiverende gebeurtenissen»¹¹³ – zijn ontleend aan de traditionele praktijken van de hindoes. Het gaat onder meer om het huwelijk (*vivaha*), de zuivering van de voortplantingsdaad (*garbhadhana*), de ceremonie van de naamgeving van een kind (*nama-karana*), de ceremonie van het eerste graan (*anna-prasana*) en de ceremonie van het begin van de opvoeding (*vidyarambha*).¹¹⁴ Susan Palmer omschrijft de *garbhadhana* als volgt: «Het stel vraagt de zegen van hun spirituele meester over hun poging om een kind te krijgen.¹¹⁵ De echtgenote maakt eten en een slinger, waarna het koppel de ceremonie *Garbhadhana Samskara* viert. Dat onderstelt dat vijftig rondes van de *mahamantra* HARE KRISHNA worden gezongen. Deze zes uur durende ceremonie beoogt een dubbel doel: het genot opdragen aan Krishna en een edele geest aantrekken in het lichaam van het kind dat dra zal worden verwekt. Een zonder deze ceremonie verwekt kind wordt *Varnasankara* genoemd (een ziel onderworpen aan zijn karma)».¹¹⁶

C) DAGELIJKS LEVEN IN EEN TEMPEL

43. Een standaarddag in het leven van een volgeling die in een tempel verblijft begint 's morgens vroeg. Hij staat op om ongeveer...

- ...4 uur en doet aan lichaamsreiniging, een onontbeerlijk reinigingsritueel vóór enige andere activiteit. Het lichaam wordt daarna klaargemaakt en gewijd als het lichaam van God: de man knoopt zijn haar in een dot achteraan het hoofd (*sikha*) en trekt zijn kleren aan (*dhoti* en *kurta*), de vrouw trekt een *sari* aan. Zij brengen beiden klei aan afkomstig uit de “heilige rivier” Yamuna op twaalf plaatsen op het lichaam (*tilakas*). De *pujari* voert het ontwakingsritueel alleen uit. Daarna, omstreeks...
- ...4.30 uur, verzamelen de volgelingen in de zaal van de tempel om de morgenceremonie, *mangal-arati*, uit te voeren. Zij bestaat uit opeenvolgende gezangen en uit de offerte van een aantal voorwerpen (wierook, bloemen,...) aan de goden – nog steeds in hun nachtgewaad – door een priester (*pujari*). Vanaf...

¹¹¹ *Questions parfaites. Réponses parfaites*, s.l.: The Bhaktivedanta Book Trust International, 1994, p. 37.

¹¹² BOUWMAN Rita, *Hare Krishna. Een manier van leven*, p. 91.

¹¹³ CUSH Denise, ROBINSON Catherine, YORK Michael (eds.), *Encyclopedia of hinduism*, London / New York: Routledge, 2007, p. 752.

¹¹⁴ <http://www.govinda.be/ceremonies.html> (laatst bezocht op 22/02/2010); pp. 158-159; KING Anna S., *For Love of Krishna: Forty Years of Chanting*, in DWYER Graham, COLE Richard J. (eds), *The Hare Krishna Movement. Forty Years of Chant and Change*, London / New York: I.B. Tauris & Co Ltd, 2007, p. 158, ISBN:

¹¹⁵ Volgens de vertegenwoordigers van de vzw *Rhadadesh* komt het weinig voor dat de zegen van de spirituele meester om een kind te krijgen wordt gevraagd: schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

¹¹⁶ Ndt. “*The couple ask their spiritual master for his blessing on their attempt to have a child. The wife prepares foodstuffs and a garland, and then the Garbhadhana Samskara ceremony is performed by the couple. This involves chanting fifty rounds of the mahamantra HARE KRISHNA. The purpose of this six-hour ceremony is twofold: to dedicate the pleasure to Krishna and to attract an elevated soul into the body of the child about to be conceived. A child conceived without this ceremony is called a Varnasankara (a soul conditioned by karma)*”: PALMER Susan, *Moon Sisters, Krishna Mothers, Rajneesh Lovers. Women Roles in New Religions*, Syracuse: Syracuse University Press, 1994, pp. 18-19.

- ...5.15 uur wordt twee uur besteed aan individuele meditatie met behulp van de *mala*. De volgeling wordt verondersteld de namen van Krishna te zingen of te prevelen in een sfeer van aanbidding en lofuiting. Om...
- ...7.15 uur begint de ceremonie met de naam *sringara-arati* waarvoor de volgelingen samenkomen in een zaal van de tempel om God te groeten of de *murtis* die voor de eerste keer van de dag verschijnen. Meteen daarna...
- ...vindt de *Guru-Puja* plaats, een ceremonie uit dankbaarheid voor of ter ere van de stichter Prabhupada. Rond...
- ...8 uur worden Vedische teksten gelezen en becommentarieerd, gevolgd door discussies over het aangesneden thema. Vervolgens...
- ...zien de volgelingen mekaar rond 9 uur om gezamenlijk een ontbijt te nuttigen dat vooraf is aangeboden aan de goden en bijgevolg geheilgd is (*prasadam*). Vervolgens oefent iedere volgeling de taak uit waarmee hij in de gemeenschap is belast; die taak houdt rekening met de individuele capaciteiten en met de behoeften van de gemeenschap. Het gaat om tal van taken: administratie van de tempel, poetsten en onderhoud, organisatie van processies (*harinama*), studie, enz. Op theologisch vlak worden die taken uitgevoerd ter genoeg en voldoening van Krishna en zijn dus *bhakti-yoga*. Zij dragen dus bij tot de spirituele vervolmaking van zij die de taken uitvoeren. Dit alles duurt tot ongeveer...
- ...13 uur, wanneer de volgelingen samenkomen om te lunchen. Daarna nemen zij het werk weer op tot...
- ...18.30 uur wanneer het tijd is voor een lichte avondmaaltijd, gevolgd tussen...
- ...19 en 19.30 uur door de *sandhya-arati* (facultatieve aanwezigheid), gevolgd om...
- ...19.30 uur door een tevens optionele lezing / discussie van de *Bhagavad-Gita* – gevolgd door de
- ...om 20 uur beginnende ceremonie *sayana-arati* waarbij de godheden worden verzocht zich ter ruste te leggen voor de nacht.¹¹⁷

VI. VERBAND MET HET HINDOEÏSME – RELATIE MET ANDERE GROEPEN MET EEN GODSDIENSTIGE ROEPING

44. a) De meeste leden van ISKCON zijn het erover eens de term “hindoeïsme” te gebruiken om hun godsdienst te duiden. Een minderheid binnen de beweging verwerpt deze term, die volgens hen verwijst naar begrippen die niet op hen van toepassing zijn. Dit standpunt stemt overeen met bepaalde geschriften van Prabhupada, waarin hij afrekenet met het, destijds bij waarnemers van de beweging verspeide idee, dat de beweging voor «het Krishna-Bewustzijn» een vorm van hindoeïstische zending in het westen zou zijn¹¹⁸. De stichter van de beweging heeft het volgende gesteld: «het Krishna-Bewustzijn heeft met het hindoeïsme niets meer gemeen dan met enige andere bijzondere godsdienst»¹¹⁹.

45. Volgens de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* volgt deze schijnbare dubbelzinnigheid uit het gegeven dat de term «hindoeïsme» verschillende betekenissen kan hebben. Als het wordt beschouwd als een etnische, politieke, nationale categorie of verwijst naar een monistische spirituele traditie, is het niet van toepassing op ISKCON. Het is daarop wel van toepassing als wordt bedoeld «een familie van tradities met verschillende spirituele theologieën met betrekking tot de Vedas».¹²⁰ Volgens de vertegenwoordigers van de vzw bestaan er bij Prabhupada twee niveaus ter zake:

¹¹⁷ FIZZOTTI Eugenio, *Hare Krishna, Studies in contemporary religions*, 6, Signature Books, p. 40; BURKE ROCHFORD Jr. *Een manier van leven*, pp. 29-30; GELBERG Steven J., *Spiritual Life in ISKCON*, in BROMLEY David G., SHINN Larry D. (eds), *Krishna Consciousness in the West*, Cranbury / London / mississauga: Mercer University Press, 1989, pp. 135, -162.

¹¹⁸ NYE Malory, *Multiculturalism and Minority Religions in Britain. Krishna Consciousness, Religious Freedom, and the Politics of Location*, Richmond: Curzon Press, 2001, p. 30. Cf. A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *The Science of Self-Realization*, Watford: Bhaktivedanta Book Trust, 1977, pp. 117-123.

¹¹⁹ A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, blz. 149.

¹²⁰ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

- het sociaal-culturele niveau, waarin wordt gesteld deel uit te maken van de hindoeïstische traditie en die traditie te doen voortbestaan;
- het theologische niveau, waarin het bestaan zelf van het hindoeïsme (alsmede van andere godsdienstige vormen) wordt verworpen ten voordele van een hogere realiteit, de persoonlijke relatie tot God.¹²¹ De aanhangers van het hindoeïsme worden aldus omschreven als «verdorpe takken»¹²² van de Vedische religie, het ratjetoe van het hindoeïsme¹²³, als een lagere vorm van een echt godsdienstig stelsel, de *Sanata Dharma*.

Sedert het eind van de 19de eeuw omvat de term *Sanata Dharma* een aantal betekenissen met een bijzondere weerklank voor de aanhangers van de Vedische cultuur, die meestal verband houden met de projectie van deze cultuur als een bijzondere wijze van godsdienstig zijn, hetgeen verschilt van andere wijzen van bestaan in de moderne wereld. De *Sanata Dharma* kan in verband worden gebracht met een stroming van het nieuw-hindoeïsme dat zich bewust omschrijft in verhouding tot andere religies. Het betreft een perceptie van de wereld en van de relatie tot God die, door een tijdloos universalisme de andere tradities omvat, waarbij culturele gegevens als afhankelijk worden beschouwd van omstandigheden van tijd en ruimte. Dit begrip heeft geleid tot de overtuiging dat andere religies tijdelijke uitingen zijn van de transcendente goddelijke orde die uitgedrukt wordt in de eeuwige Veda.¹²⁴

46. Sedert de jaren 70 heeft ISKCON echter meer aandacht voor interactie en de samenwerking met de hindoegemeenschap in haar geheel, inzonderheid door het aanknopen van institutionele banden met de organisaties belast met de behartiging van de hindoebelangen. Dit proces leidde tot wat de antropoloog Malory Nye in een werk over de evolutie van de beweging in Groot-Brittannië heeft omschreven als het dubbele verschijnsel van de hindoeïsering van ISKCON en de Iskconisering van de diverse vormen van hindoeïsme. Naast het afglijden van de beweging naar een generische hindoe-identiteit, heeft de leiding van ISKCON voordeel gehaald uit de contacten met een veelheid aan hindoegroepen of Indische groepen om aldus zijn stempel te drukken op de ontwikkeling van de hindoe-identiteit en -handelwijzen in Groot-Brittannië (land met de grootste hindoegemeenschap in Europa¹²⁵: om en bij de 400 à 550 000 personen volgens een verslag van het *Office of National Statistics*¹²⁶). ISKCON is aldus een van de stichtende leden van de *National Council of Hindu Temples* en van de *Hindu Council of the UK*. De beweging is tevens lid van de *Hindu Forum of Britain*, de grootste federatie van hindoegroepen in Groot-Brittannië.¹²⁷

47. Op dezelfde wijze is ISKCON in België (via drie vertegenwoordigers: de vzw *Radhadesh*, de vzw *Nama Hatta* en de vzw *Centre de bhakti yoga de Bruxelles*) een bondgenootschap aangegaan met vijf andere hindoegroepen, waarna in 2007 het *Hindoe Forum van België* is opgericht (HFB). Het heeft de rechtsvorm van een vzw. Het maatschappelijk doel vermeld in de statuten betreft «de vertegenwoordiging van de hindoe-organisaties en –gemeenschappen in België bij de autoriteiten, de media en het publiek en het ijveren voor de officiële erkenning van het hindoeïsme in België».¹²⁸ De doelstelling is van de Staat het statuut van erkende eredienst te verkrijgen en op te treden als administratief vertegenwoordiger belast met de aangelegenheden waarmee de burgerlijke overheid de hindoe-eredienst heeft belast.

¹²¹ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

¹²² Vert. “*dried-up branches of the vedic religion*”: *Can it Be That the Hare Krishnas Are Not Hindu ?*, *Hinduism Today*, octobre 1998 sur <http://www.hinduismtoday.com/modules/smartsection/item.php?itemid=4499>.

¹²³ Vert. ratjetoe *Can it Be That the Hare Krishnas Are Not Hindu ?*, *Hinduism Today*, octobre 1998 sur <http://www.hinduismtoday.com/modules/smartsection/item.php?itemid=4499>.

¹²⁴ CUSH Denise, ROBINSON Catherine, YORK Michael (eds.), *Encyclopedia of hinduism*, London / New York / Routledge, 2008, pp; 755-757.

¹²⁵ NYE Malory, *Multiculturalism and Minority Religions in Britain. Krishna Consciousness, Religious Freedom, and the Politics of Location*, Richmond: Curzon Press, 2001, pp. 132-133.

¹²⁶ <http://www.hinduismtoday.com/modules/xpress/2002/04/17> (laatst bezocht op 17/02/2010).

¹²⁷ NYE Malory, *Multiculturalism and Minority Religions in Britain. Krishna Consciousness, Religious Freedom, and the Politics of Location*, Richmond: Curzon Press, 2001, pp. 133-135;

<http://www.hinduforum.org/Default.aspx?sID=6&IID=0> (laatst bezocht op 18/02/2010).

¹²⁸ Bijlagen bij het *Belgisch Staatsblad*, 12.01.07.

48. Volgens de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* zoekt het HFB meer dan naar subsidies, naar morele erkenning die het hindoeïsme de plaats zou geven die het verdient binnen de andere godsdiensten; deze erkenning zou de leden de gelegenheid bieden «zich te ontplooiën en zich af te stemmen op de Belgische maatschappij».¹²⁹

49. In 2007 werd overigens het *Hindu Forum Europe* opgericht, waarvan het HFB deel uitmaakt. Deze federatie heeft thans de rechtsvorm van een internationale vereniging zonder winstoogmerk.¹³⁰

50. b) Diverse elementen leiden tot vragen over de openheid van ISKCON voor religieus pluralisme en de relatie met andere religieuze en filosofische strekkingen:

- Bepaalde uittalingen van Prabhupada waarin wordt gesteld dat «het Krishna- Bewustzijn» de enige vorm van volledig bewustzijn is en dat de beweging voor het «Krishna-Bewustzijn» de enige is die de liefde voor God kan aanleren;¹³¹
- Het oordeel van Prabhupada over andere godsdienstige vormen¹³² waaronder het hindoeïsme, meer bepaald de *mayavada*-filosofie (*Advaita-Vedanta*) die hij beschouwt als een gevaarlijk atheïsme en er niet voor terugdeinst de aanhangers ervan te omschrijven als dwaze, onwetende of minder intelligente personen;¹³³
- Of nog de vaststelling door sommige van de huidige leidinggevendenden van ISKCON dat bij sommige leden van de beweging een verschijnsel wordt vastgesteld dat zij omschrijven als een vorm van 'spirituele arrogantie', in het kader waarvan de volgelingen een gevoel van spirituele superioriteit hebben. Dezelfde leidinggevendenden menen dat dat verschijnsel zou moeten worden gecorrigeerd.

51. De directeur communicatie voor Europa van ISKCON heeft in 1999 de eerste officiële verklaring van de beweging wereldkundig gemaakt met betrekking tot de relaties tussen de godsdiensten. Deze werd nadien door het uitvoerend comité van de GBC overgenomen. Het gaat meer bepaald om het volgende uittreksel:¹³⁴

«ISKCON beschouwt de liefde voor een persoonlijke Allerhoogste God als de hoogste vorm van religieuze uiting en wij erkennen en eerbiedigen de uitdrukking ervan in de andere theïstische tradities. Wij eerbiedigen de spirituele waarde van de authentieke wegen voor zelfverwezenlijking en het zoeken naar de Absolute Waarheid waarin het begrip van persoonlijke Godheid niet expliciet is. De andere gemeenschappen en organisaties die ijveren voor humanitaire, ethische en morele normen worden ook beschouwd als heilzaam voor de maatschappij. »¹³⁵

¹²⁹ Uitspraken van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek op 22/03/2010; schriftelijke commentaar van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de nota betreffende ISKCON opgesteld door het IACSSO (versie 26/02/2010).

¹³⁰ http://go.webassistant.com/hinduforum/hindu_forum_europe/Welcome.html (laatst bezocht op 17/02/2010); Bijlage bij het *Belgisch Staatsblad*, 08/01/2009.

¹³¹ A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Solutions pour un âge de fer*, Valençay: Editions Bhaktivedanta, 1982, pp. 3-4, 11, 18, 35, 43, 59, 164-165.

¹³² BAIRD R. D., *The Response of Swami Bhaktivedanta*, in COWARD Harold G. (ed.), *Modern Indian Responses to Religious Pluralism*, series: *Sri Garib Dass Oriental Series – 128*, Delhi: Sri Satguru Publications, 1991, pp. 105-127.

¹³³ LORENZ Ekkehard, *The Guru, Mayadins, and Women. Tracing the Origins of Selected Polemical Statements in the Work of A.C. Bhaktivedanta Swami*, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, p. 117; <http://btg.krishna.com/main.php?id=867> (laatst bezocht op 26/02/2010).

¹³⁴ GRANT Michael, Anuttama Das Adhikari, *On staying in ISKCON*, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, p. 409.

¹³⁵ nvdv: «In ISKCON we consider love of a Supreme personal God to be the highest form of religious expression, and we recognize and respect this expression in other theistic traditions. We respect the spiritual worth of paths of genuine self-realization and search for the Absolute Truth in which the concept of a personal Deity is not explicit. Other communities and organizations advocating humanitarian, ethical and moral

52. In december 2009 heeft de voorzitter van de vzw *Radhadesh* als vertegenwoordiger van de hindoeïegemeenschap het handvest van de *Belgian Council of Religious Leaders* ondertekend, een orgaan dat bestaat uit verschillende religieuze stromingen (katholiek, orthodox, anglicaans, protestants, moslim, joods, hindoe en jain) en zich tot doelstelt bij te dragen tot het behoud en de bevordering van de sociale vrede in België.¹³⁶

VII. CONTROVERSES – GERECHTELIJKE ZAKEN

53. Het bestaan van ISKCON is, sedert de oprichting ervan, niet rimpelloos verlopen; sommige controverses hebben tot rechtszaken geleid.

In een artikel over de relaties tussen ISKCON en wat hij omschrijft als de «*Anti-Cult Movement*» in de Verenigde Staten¹³⁷, stelt David Bromley dat de publieke reactie, conform wat er gebeurt met andere groepen in de marge van de gevestigde godsdiensten, ontstaat op het tijdstip waarop de beweging anders rekruteert, en van de hippie tegencultuur op campussen overschakelt naar de jeugd van de middenklasse, waardoor de zichtbaarheid bij de families, in de media, bij politieke en religieuze beleidsvormers groter wordt.

A) GEBROKEN GEZINSLEVEN – ‘BRAINWASHING’

54. Een eerste oorzaak van spanningen tussen de beweging en de maatschappij doet zich voor begin van de jaren 70, wanneer er kritiek wordt geuit op de beweging omdat de destijds uitgedragen ascetische, separatistische leefwijze in commune het dominante gezinsschema ter discussie stelt en aan de basis zou liggen van gebroken gezinslevens.¹³⁸ Daarbij komt nog dat de beweging het hindoeïsme zou gebruiken met het oogmerk te manipuleren¹³⁹, geestdodend op te treden¹⁴⁰, de leden te indoctrineren en tegen hun wil vast te houden¹⁴¹. Naar aanleiding daarvan zijn een aantal leden van de beweging onderworpen aan deprogrammeringsoperaties.¹⁴² De media hebben er veel aandacht aan geschonken en aldus het beeld van de beweging bij de publieke opinie enigszins bewerkt. Een aantal universitair en heeft ISKCON daarna gesteund, als reactie op wat zij omschrijven als het vervormen

standards are also valued as being beneficial to society»: Shaunaka Rishi Das *ISKCON in Relation to People of Faith in God*, in ISKCON Communication Journal, n° 7, 1999, p. 1.

¹³⁶ Documentatie overhandigd tijdens de ondertekening van het handvest (federaal parlement, 17/12/2009); <http://www.rtinfo.be/info/belgique/societe/294214/les-leaders-des-differentes-religions-reunis-au-sein-du-bcrl> (laatst bezocht op 18/12/2009).

¹³⁷ BROMLEY David G., *Hare Krishna and the Anti-Cult Movement*, in BROMLEY David G., SHINN Larry D., *Krishna Consciousness in the West*, Cranbury / London / Mississauga: Mercer University Press, 1989, pp. 255, -292.

¹³⁸ MELTON J. Gordon, *Encyclopedic Handbook of Cults in America*, New York: Garland Publishing, 1992, p. 238; LEWIS J.R., *Cults in America*, s.l.: ABC-Clio, 1998, pp. 90-91; YANOFF Morris, *Where is Joey ? Lost among the Hare Krishnas*, Chicago / Athens / London: Swallow Press / Ohio University Press, 1982.

¹³⁹ EL MOUNTACIR Hayat, *Les enfants des sectes*, Paris: Fayard, 1994, p. 134; ANCIEN J., *Les sectes. Changer le monde ou changer de monde*, Hollogne-aux-Pierres: Pro Manuscripto, 1997, p. 58.

¹⁴⁰ MAYER J.F., *Sectes nouvelles. Un regard neuf*, Paris: Les Editions du Cerf, 1985, p. 35.

¹⁴¹ KRANENBORG R., *Oosterse geloofsbewegingen in het Westen*, Ede: Zomer en Keuning, 1982, p. 117.

¹⁴² «De deprogramming houdt in dat de volgeling, met de hulp van zijn familie, wordt onttrokken aan de beweging waarvan hij deel uitmaakt en dat hij op min of meer gedwongen wijze ervan wordt overtuigd de groep te verlaten»: ALTGLAS Véronique Altglas, «*Les mots brûlent*»: *sociologie des Nouveaux Mouvements Religieux et déontologie*, in *Archives de sciences sociales des religions*, nr131-132, 2005 sur <http://assr.revues.org/index3264.html> (laatst bezocht op 24/02/2010); MELTON Gordon J., *Encyclopedic Handbook of Cults in America*, New York: Garland Publishing, 1992, p. 238; BROMLEY David G., *Hare Krishna and the Anti-Cult Movement*, in BROMLEY David G., SHINN Larry D., *Krishna Consciousness in the West*, Cranbury / London / Mississauga: Associated University Presses, 1989, pp. 255-292; SUMACH Muray, *Judge Dismisses Charges in Hare Krishna «Brainwashing» Case*, *The New York Times*, 18/03/1977.

van feiten door de media en een foute voorstelling van de beweging. In 1976 ondertekenden 200 universitaires een petitie waarin het recht op religieuze vrijheid voor Hare Krishna werd gesteund.¹⁴³

55. In het kader van voornoemde deprogrammeringsoperaties diende een jonge volgeling van Krishna (M.S.) in 1976 voor het eerst klacht in bij de Amerikaanse justitie tegen twee personen (haar moeder en een deprogramator) wegens ontvoering en opsluiting. Na onderzoek heeft de grand jury beide personen buiten vervolging gesteld, maar twee leidinggevend van de Hare Krishna tempel te New York aangeklaagd voor feiten omschreven als arbitraire opsluiting door middel van mentale controle. Op 17 maart 1977 ziet het Hoogste Gerechtshof van de staat New York af van die aanklacht en wel om volgende redenen: «De Hare Krishna godsdienst is een *bona fide* godsdienst die al duizenden jaren bestaat in India. Het is aan M.S. en E.S. de geloofsleer van deze godsdienst te volgen en hun onvervreemdbaar recht zulks te doen zal niet met de voeten worden getreden (...). Beide bedoelde personen hebben de Hare Krishna-beweging op vrijwillige basis vervoegd en hebben zich vrijwillig onderworpen aan het regime en de regels van de godsdienst Hare Krishna. Er wordt tevens erkend dat het de vermeende slachtoffers op geen enkele wijze lichamelijk onmogelijk werd gemaakt de organisatie te verlaten».¹⁴⁴

56. In oktober 1977 stellen een gewezen volgeling (R.G.) en haar moeder een rechtsvordering in tegen zeven takken van ISKCON en twee natuurlijke personen verbonden aan de beweging in Californië. R.G. beweerde te zijn gehersenspoeld voor zij de beweging op veertienjarige leeftijd vervoegde en door de leidinggevend van de groep te zijn overgebracht van de ene tempel naar de andere tempel opdat haar ouders niet zouden kunnen uitmaken waar zij zich bevond. De moeder stelde van haar kant dat het zoeken naar haar dochter had geleid tot een toestand van emotionele ontredde en tot het overlijden van haar echtgenoot aan de gevolgen van een hartaanval. Na afloop van het proces in 1983 geeft de jury gelijk aan beide klagende partijen en voorziet in een schadevergoeding van 32 500 000 dollar wegens opsluiting, het opzettelijk toebrengen van emotionele ontredde aan de ouders, bijdrage tot het overlijden van de vader / echtgenoot van de betrokkenen en eeroof van de ouders. De beweging stelt dat dat bedrag tot het faillissement van de Noord-Amerikaanse tak zou hebben geleid. De rechter heeft het oorspronkelijke bedrag teruggebracht naar 9 700 000 dollar en daarna naar 1 miljoen dollar, na verschillende beroepsprocedures.¹⁴⁵

B) VERDELING VAN HET GEZAG – CRISIS VAN DE GOEROES

57. Het overlijden van Prabhupada in 1977 heeft de ontwikkeling van de beweging volkomen omgegooid, waarbij men kan spreken van een post-charismatische fase. De daaropvolgende jaren

¹⁴³ MELTON J. Gordon, *Encyclopedic Handbook of Cults in America*, New York: Garland Publishing, 1992, p. 238; LEWIS J.R., *Cults in America*, s.l.: ABC-Clio, 1998, p. 91; DART John, 200 Scholars Support Hare Krishna. Petition Signed Backing Religious Liberty for Movement, *Los Angeles Times*, 06/11/1976.

¹⁴⁴ Nvdv.: «*The Hare Krishna religion is a bona fide religion with roots in India that go back thousands of years. It behoved M.S. and E.S. to follow the tenets of that faith and their inalienable right to do so will not be trammelled upon (...) The said two individuals entered the Hare Krishna movement voluntarily and submitted themselves voluntarily to the regimen, rules and regulations of said so-called Hare Krishna religion, and it is also conceded that the alledged victims were not in any way physically restrained from leaving the defendant organization*»: SUMACH Muray, Judge Dismisses Charges in Hare Krishna 'Brainwashing' Case, *The New York Times*, 18/03/1977; BROMLEY David G., Hare Krishna and the Anti-Cult Movement, in BROMLEY David G., SHINN Larry D., *Krishna Consciousness in the West*, Cranbury / London / Mississauga: Mercer University Press, 1989, pp. 262, -265.

¹⁴⁵ BROMLEY David G., Hare Krishna and the Anti-Cult Movement, in BROMLEY David G., SHINN Larry D., *Krishna Consciousness in the West*, Cranbury / London / Mississauga: Associated University Presses, 1989, pp. 265-270; MELTON Gordon J., *Encyclopedic Handbook of Cults in America*, New York: Garland Publishing, 1992, p. 240; MUSTER Nori J., *Betrayal of the Spirit. My Life behind the Headlines of the Hare Krishna Movement*, Urbana/Chicago: University of Illinois Press, 2001, p. 61; Robin george 'Brainwashing' Case Finally Settled, *Cult Observer*, vol. 10, nr 5, 1993 op <http://www.icsahome.com/logon/elibdocview.asp?Subject=IN+THE+COURTS%3A+Robin+George+%22Brainwashing%22+Case+Finally+Settled> (laatst bezocht op 24/02/2010).

worden gekenmerkt door interne spanningen die volgen uit de onduidelijkheid over de vraag wie in de beweging bekleed is met het finale gezag.

58. Om het voortbestaan van de beweging te verzekeren had Prabhupada in de maanden voor zijn dood elf van zijn meest naaste volgelingen in de functie van goeroe-leermeester benoemd. Zij waren belast met de inwijding van de nieuwe volgelingen in specifieke aardrijkskundige zones. De ingewijden zullen de goeroe aldus erkennen als hun spirituele meester op dezelfde wijze als waarop de volgelingen van Prabhupada hem erkenden als opperste spirituele autoriteit. Dat komt neer op het ontstaan van een dubbele machtsstructuur, aangezien het bestuur van de beweging gedeeld wordt tussen de GBC en de elf nieuw aangewezen goeroes. Een en ander lag ten grondslag aan een niet onaanzienlijk intern conflict en het ontstaan van een vorm van stromingen, gelet op de strijd tussen diverse goeroes en hun nieuwe volgelingen tegen de collectieve macht van de GBC en alle volgelingen van Prabhupada. Een van de elf goeroes vraagt vrij snel na zijn aanwijzing dat hem dezelfde eer (of dezelfde aanbidding) wordt verleend als aan Prabhupada. Die wens leidt tot enig ongenoegen bij bepaalde leden, maar in 1979 gaat de GBC erop in en stelt dat iedere goeroe voortaan iedere morgen wordt geëerd door een ceremonie van *guru-puja* en dat hij over een *vyasasana* (verhoogde stoel) zal beschikken in iedere tempel van zijn zone. Volgens sommigen gaat het om een misvorming van de intenties van Prabhupada die eigenlijk een *ritvik* inwijdingsritueel had ingevoerd, waarin de inwijdende goeroe de rol vervult van de hogepriester belast met het leiden van de inwijdingssceremonies namens Prabhupada, die hij vertegenwoordigt, en niet in eigen naam. Die mening wordt gedeeld door een van de goeroes zelf die vraagt dat *guru-puja* en *vyasasana* enkel gelden voor Prabhupada en dat de inwijdingen enkel in zijn naam geschieden. De onenigheid stijgt ten top als drie van de goeroes door de GBC met een jaar schorsing worden gestraft, inzonderheid een van hen, nadat de politie wapens en munitie had ontdekt in twee gebouwen van de gemeenschap in de zone die hij bestuurde. Bepaalde leden waren voorstander van onmiddellijke excommunicatie, anderen waren van oordeel dat het statuut van goeroe betekent dat de betrokkenen boven enige sanctie verheven zijn. Het gegeven dat een persoon van buiten de beweging tussenbeide is gekomen ten voordele van de goeroes, te weten Maharaja Swami (of BR Sridhara Maharaja) – die volgens Prabhupada na zijn dood moest worden geraadpleegd in geval van problemen – leidt de GBC ertoe de uitgesproken sancties op te schorten. Deze spanningen hebben een blijkbaar aanzienlijk aantal personen ertoe aangezet de beweging te verlaten. Zij ondersteunen sommige andere leden als zij de legitimiteit van de goeroes ter discussie stellen en eraan twijfelen of zij de consignes van Prabhupada met betrekking tot hun functie trouw naleven.

59. In 1982 heeft een eerste schisma plaats als een van de goeroes de beweging verlaat en een tiental volgelingen meeneemt om Maharaja Swami (of BR Sridhara Maharaja) te vervoegen en in Californië een tegenbeweging op te richten. Dat leidt tot een verhoogde solidariteit en korpsgeest binnen de beweging en brengt de goeroes ertoe de GBC formeel te erkennen als hoogste autoriteit¹⁴⁶.

60. In 1987 worden een andere goeroe (aan het hoofd van de gemeenschap *New Vrindaban*) en zijn volgelingen uit de gemeenschap verstoten wegens afwijking van de leer en de lichaamsethiek van Prabhupada, omdat de positie van Prabhupada werd gebagatelliseerd, het gezag van de GBC werd verworpen en de eenheid van de organisatie werd vernietigd, tempels werden opgericht in de zones toegekend aan andere goeroes en de beweging in het publiek op foute wijze werd voorgesteld. In 1996 pleit de goeroe in beroep schuldig aan schending van het briefgeheim in een complexe zaak waarin, in het kader van de moord op een van zijn volgelingen, zijn verantwoordelijkheid ter discussie werd gesteld. Hij werd veroordeeld tot twintig jaar opsluiting, maar werd in 2004 vervroegd in vrijheid

---

¹⁴⁶ ROCHFORD E. Burke, *Hare Krishna in America*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1991, pp. 221-225; MUSTER Nori J., *Betrayal of the Spirit. My Life behind the Headlines of the Hare Krishna Movement*, Urbana / Chicago: University of Illinois Press, 2001, pp. 61-71.

gesteld.¹⁴⁷ In 2000 heeft ISKCON *Child Protection Office* een onderzoek naar hem gevoerd en ertoe besloten dat hij twee kleine jongens had mishandeld. De toegang tot enige infrastructuur van ISKCON werd hem verboden voor een periode van vijf jaar. Er werd hem ook een aantal voorwaarden opgelegd om de beweging eventueel opnieuw te kunnen vervoegen maar hij heeft deze tot vandaag niet nageleefd. In 1998 werd de gemeenschap *New Vrindaban* opnieuw formeel opgenomen in ISKCON¹⁴⁸.

C) VERSCHILLEN TUSSEN EN (ON)GELIJKHEID VAN DE GESLACHTEN

61. De positie van vrouwen binnen ISKCON heeft binnen en buiten de beweging aanleiding gegeven tot discussie, en doet dat nog steeds.

62. Op grond van het theoretisch model van Prudence Allen, heeft Susan Palmer ISKCON in een werk uit 1994 opgenomen bij de groepen die «polariteit van de geslachten» ontwikkelen, te weten een logica die ervan uitgaat dat man en vrouw als aanzienlijk verschillend worden opgevat en de man als superieur wordt beschouwd.¹⁴⁹ Zij licht een en ander als volgt toe: «Although the spirit-soul is essentially genderless, once it inhabits a body and moves into society, men and women are viewed as unequal and profoundly different. They live in segregated ashrams and pursue different spiritual paths. Women are lower in the scale of purity and evoke pollution fears in the men. Women lack the advantage of semen, and the men believe that if they can retain it within the body, it will be transformed into a powerful fuel facilitating their spiritual advancement»¹⁵⁰. Vanuit een sociologisch perspectief kan men evengoed stellen dat de beweging opteert voor de «complementariteit van de geslachten», volgens de as ‘onderwerping (vrouw)/bescherming (man)’. De vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* onderstrepen voor het overige dat de rol van mannen en vrouwen onontbeerlijk is in de maatschappij: «Hoewel mannen en vrouwen verschillend zijn, hebben zij onontbeerlijke functies die elkaar aanvullen».¹⁵¹

63. Prabhupada heeft een belangrijk aantal controversiële verklaringen afgelegd met betrekking tot vrouwen. Ekkehard Lorenz heeft een kwantitatieve en een kwalitatieve analyse gemaakt van de 510 beweringen over vrouwen in zes werken van Prabhupada. Daaruit blijkt dat 80% een negatieve connotatie heeft, en wel om de volgende redenen dat zij:

- Beperkingen onderstellen voor de vrouw die niet over vrijheid/onafhankelijkheid zou moeten beschikken (9%)

¹⁴⁷ Nr. 95-278. Keith Gordon Ham, Petitioner vs United States. Petition for writ of certiorari to the United States Court of Appeals for the Fourth Circuit denies. *Journal of the Supreme Court of the United States*, October term 1995, nov. 27, 1995, p. 293.

¹⁴⁸ [http://www.patheos.com/Library/ISKCON-\(HareKrishna\)/Historical-Developmant/Schisms-Sectes?offset=1&max=1](http://www.patheos.com/Library/ISKCON-(HareKrishna)/Historical-Developmant/Schisms-Sectes?offset=1&max=1) (laatst bezocht op 26/02/2010); MELTON Gordon G., *Encyclopedia of American Religions*, Detroit / London: Gale Research, 1999, p. 906; http://en.wikipedia.org/wiki/Kirtananda_Swami (laatst bezocht op 26/02/2010).

¹⁴⁹ PALMER Susan, *Moon Sisters, Krishna Mothers, Rajneesh Lovers. Women Roles in New Religions*, Syracuse: Syracuse University Press, 1994, p. 42; ROY BUREAU Lucille, s.t., in *Recherches féministes*, vol. 12, nr. 1, 1999, p. 184 sur <http://www.erudit.org/revue/RF/1999/v12/n1/058038ar.pdf> (laatst bezocht op 24/02/2010).

¹⁵⁰ nvdv: «Although the spirit-soul is essentially genderless, once it inhabits a body and moves into society, men and women are viewed as unequal and profoundly different. They live in segregated ashrams and pursue different spiritual parts. Women are lower in the scale of purity and evoke pollution fears in the men. Women lack the advantage of semen, and the men believe if they can retain it within the body, it will be transformed into a powerful fuel facilitating their spiritual advancement»: PALMER Susan, *Moon Sisters, Krishna Mothers, Rajneesh Lovers. Women Roles in New Religions*, Syracuse: Rutgers University Press, 1994, p. 42.

¹⁵¹ Ravindra Svarupa Dasa, *Respect for Men and Women*, geciteerd in een aanvullend informatief document overgezonden door de voorzitter van de vzw *Radhadesh* op 21/06/2010.

«Women cannot properly utilize freedom, and it is better for them to remain dependent. A woman can not be happy if she is independant. That is a fact. In Western countries we have seen many women very unhappy simply for the sake of independence. That independence is not recommended by the Vedic civilization or by the varnashram-dharma.»¹⁵²

«Woman given freedom means prostitute. Free woman means prostitute.»¹⁵³

■ De vrouw associëren met negatieve kwaliteiten (7%)

«It appears that woman is a stubling block for self-realization»¹⁵⁴

«Women are generally not very intelligent»¹⁵⁵

«Women in general should not be trusted»¹⁵⁶

■ Vrouwen onderbrengen in een sociale klasse, een statuut of een positie die lager ligt (8%)

«And being the weaker sex, women require to have a husband who is strong in Krishna consciousness so that they may take advantage and make progress by sticking tightly to his feet»¹⁵⁷

«It may be said that the understanding of a woman is always inferior to the understanding of a man»¹⁵⁸

«Women, Shudras and even birds and other lower living entities can be elevated to the achyuta-gotra»¹⁵⁹

¹⁵² Nvdv. "Women cannot properly utilize freedom, and it is better for them to remain dependent. A women cannot be happy if she is independent. That is a fact. In Western countries we have seen many women very unhappy simply for the sake of independence. That independence is not recommended by the Vedic civilization or by the varnashram-dharma": A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Teachings of the Lord Kapila*, Los Angeles: Bhaktivedanta Book Trust, 1988, p. 43.

¹⁵³ Nvdv.: "Woman given freedom means prostitute. Free woman means prostitute": A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Room Conversation*, 05/04/1977, Bombay, record 551678-551680.

¹⁵⁴ Nvdv.: «It appears that woman is a stumbling block for self-realization»: BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Srimad-Bhagavatam: Second Canto*, 2.3.1 purport, 135.

¹⁵⁵ Nvdv.: «Women are generally not very intelligent»: A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Bhagava-Gita At It Is*, 1.40 purport, 67.

¹⁵⁶ Nvdv.: «Women in general should not be trusted»: BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Srimad-Bhagavatam: Second Canto*, 2.3.1 purport, 330.

¹⁵⁷ Nvdv.: «And being the weaker sex, women require to have a husband who is strong in Krishna consciousness so that they may take advantage and make progress by sticking tightly to his feet»: BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Srimad-Bhagavatam*: Madhukara, Bombay, 14/10/1974, record 345749.

¹⁵⁸ Nvdv.: «It may be said that the understanding of a woman is always inferior to the understanding of a man»: BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Srimad-Bhagavatam: Sixth canto*, 6.17.34-35 purport, 786.

¹⁵⁹ Nvdv.: «Women, Shudras and even birds and other lower living entities can be elevated to the achyuta-gotra»: BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Srimad-Bhagavatam: Seventh canto*, 7.7.54 purport, 407.

- Vrouwen beschouwen als objecten van seksuele aantrekkingskracht die moeten worden vermeden (56%)

«Generally when a woman is attacked by a man – whether her husband or some other man – she enjoys the attack, being too lusty»¹⁶⁰

«Although rape is not legally allowed, it is a fact that a woman likes a man who is very expert at rape»¹⁶¹

64. E. Burke Rochford en Kim Knott stellen dat de beweging vanaf het midden van de jaren 70 te maken krijgt met een traditionalistische patriarchale structuur die de actieve deelname van vrouwen afwijst.¹⁶² Tot op dat tijdstip hadden vrouwen diverse uiteenlopende rituele functies waargenomen, op dat vlak ondersteund door Prabhupada, de enige die op dat tijdstip in het kader van de *gaudiya vaishna*-traditie had voorzien in gemeenschappen voor ongehuwde vrouwen. Bovendien werden de vrouwonvriendelijke stellingen van de stichter meestal gevolgd door een voor zijn vrouwelijke volgelingen bestemde zin waarin werd onderstreept dat zij geen vrouwen waren, maar *vaishnava*, en zich moesten beschouwen als geesten en eeuwig ten dienste van Krishna. Aldus wordt datgene in het leven geroepen dat Kim Knott een analytische uitzondering met betrekking tot de aard en de rol van de vrouw noemt.¹⁶³

65. De toestand verandert in het midden van de jaren 70, de periode waarin de orde van de *sannyasis* (de verzakers) ontstaat en belangrijk wordt, de erkenning van een spirituele stap die *grihastha* te boven gaat. Een en ander is enkel bestemd voor mannen. Er doet zich een ingrijpende wijziging van het sociale klimaat voor wanneer een aantal volgelingen de staat van *sannyasa* – en bijgevolg van vrijgezel - als een spirituele staat gaan beschouwen die superieur is aan andere en vrouwen zien als de personificatie van de illusoire *mayadevi* energie die het risico inhoudt dat de man wordt afgeleid van zijn spirituele zoektocht. Een aantal tempels voeren gaandeweg een aantal wijzigingen door die gevolgen hebben voor de vrouwelijke identiteit – die onverstandig en spiritueel gevaarlijk is geworden – en de betrokkenheid van vrouwen bij het gemeenschapsleven: tijdens ceremonies moeten vrouwen achteraan in de tempel plaatsnemen om de mannen niet af te leiden; zij mogen niet langer cursussen geven of *kirtans* leiden; het beeld van vrouwen in schilderijen met reproducties van foto's/ scènes uit het leven van Prabhupada wordt geschrapt, enz.¹⁶⁴. Volgens E. Burke Rochford leidt dit tegen vrouwen gerichte sociale klimaat tot een aantal misbruiken. Hij citeert de verklaring die een invloedrijke leider van ISKCON in 2000 aflegde: «I remember a number of temples which were perfect illustration(s) of the colonial/plantation style of management; they seemed eerily straight out of the pages of Frantz Fanon's «The Wretched of the Earth». Only in these cases, the *sannyasi* and brahmachari leaders were

¹⁶⁰ Nvdv.: «Generally when a woman is attacked by a man – whether her husband or some other man – she enjoys the attack, being too lusty»: BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Srimad-Bhagavatam: Second Canto*, 2.3.1 purport, 542.

¹⁶¹ Nvdv.: «Although rape is not legally allowed, it is a fact that a woman likes a man who is very expert at rape»: BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA, *Srimad-Bhagavatam: Second Canto*, 2.3.1 purport, 478.

¹⁶² KNOTT Kim, *Healing the Heart of ISKCON: The Place of Women*, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, pp. 291-311; ROCHFORD E. Burke, *Hare Krishna Transformed*, New York / London: New York University Press, 2007, pp. 115-138.

¹⁶³ KNOTT Kim, *Healing the Heart of ISKCON: The Place of Women*, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 291-311

¹⁶⁴ KNOTT Kim, *Healing the Heart of ISKCON: The Place of Women*, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, pp. 291-311; ROCHFORD E. Burke, *Hare Krishna Transformed*, New York / London: New York University Press, 2007, pp. 115-138.

the white guys; the women, the n---s (niggers). In short, there was widespread exploitation and abuse of women – physical abuse, emotional abuse, sexual abuse – and also neglect».¹⁶⁵

66. De erkenning van het bestaan van kindermisbruik binnen de beweging (cf. infra) wordt door activisten te baat genomen om te ijveren voor het herstel van het statuut van de vrouw, voor de ontwikkeling van een mobilisatiestrategie omdat zulks hen de mogelijkheid biedt een parallel te trekken tussen twee toestanden van misbruik, en hun eigen marginalisatie op het domein van organisatie eraan te koppelen. In de loop van de jaren 90 werd een niet-gecensureerde informatiebrief opgezet (*Priti-Laksanam*) waarin kon worden gedebatteerd over de situatie van de vrouw. In 1992 heeft *ISKCON Communications* in Europa aan dit thema een conferentie gewijd. In 1994 heeft de GBC-commissaris voor Duitsland gesteld een einde te willen maken aan de discriminatie van vrouwen in zijn zone en een nieuw, gelijk stelsel in zijn tempels ingevoerd. In 1996 wordt aan een vrouw voor het eerst het statuut van genodigde bij de GBC verleend, waar zij instaat voor de «geestelijke bediening voor de vrouwen». Op verzoek van een aantal vrouwen maakt de GBC plannen die beogen voorrang te verlenen aan de bepaling «*equal facilities, full encouragement, and genuine care and protection for the women members of ISKCON*»¹⁶⁶. In 2005 verleent de GBC de vrouwen officieel de mogelijkheid op te treden als inwijdende spirituele meester.¹⁶⁷ Er bestaat echter nog steeds verzet tegen deze evolutie van de toestand van vrouwen binnen de beweging. Diverse leden hebben namelijk campagnes opgezet die beogen de verzoeken / het werk van de hervormers en van degenen die betrokken zijn bij de 'geestelijke bediening voor vrouwen' te betwisten. De belangrijkste uiting daarvan is een elektronische conferentie opgestart in 1998 (<http://www.ghq.org>) die zich, door middel van militaire metaforen, opwerpt als een contra-offensief tegen alles wat zij beschouwt als de vooruitgang van de mondaine feministische agenda die vernietigend zou zijn voor de beweging.¹⁶⁸

67. Wat de citaten van Prabhupada over vrouwen betreft (zie punt 63), betreuren de leidinggevenden van de vzw *Radhadesh* dat zij uit hun context worden gehaald en onderstrepen dat het noodzakelijk is een en ander in een historisch-culturele context te bekijken. In de biografie van Prabhupada wordt ingegaan op de invloed en het consequente gebruik dat hij ervan heeft gemaakt - van de traditionele hindoeredenering op een aangelegenheid als de seksuele identiteit/genderidentiteit (het gevaar van de onafhankelijke vrouw en haar behoefte aan bescherming bijvoorbeeld). Voornoemde vertegenwoordigers stellen overigens dat dergelijke waarden slechts een klein onderdeel vormen van de leer van Prabhupada en dat er overigens in een evenwicht wordt voorzien door het persoonlijke voorbeeld dat hij tijdens zijn leven heeft gegeven. Het gaat om een verhelderend voorbeeld dat aan de volgelingen duidelijkheid verschaft over de wijze waarop de leer in de praktijk moet worden omgezet

¹⁶⁵ Nvdv.: «*I remember a number of temples which were perfect illustration(s) of the colonial/plantation style of management; they seemed eerily straight out of the pages of Frantz Fanon's 'The Wretched of the Earth'. Only in these cases, the sannyasi and brahmachari leaders were the white guys; the women, the n---s (niggers). In short, there was widespread exploitation and abuse of women – physical abuse, emotional abuse, sexual abuse – and also neglect*»: Das Ravindra Svarupa geciteerd in ROCHFORD E. Burke, *Hare Krishna Transformed*, New York / London: New York University Press, 2007, pp. 118; KNOTT Kim, Healing the Heart of ISKCON: The Place of Women, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, pp. 291-311; ROCHFORD E. Burke, *Hare Krishna Transformed*, New York / London: New York University Press, 2007, pp. 115-138.

¹⁶⁶ Nvdv.: «*equal facilities, full encouragement, and genuine care and protection for the women members of ISKCON*» cité dans KNOTT Kim, Healing the Heart of ISKCON: The Place of Women, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, p. 304.

¹⁶⁷ FIZZOTTI Eugenio, *Hare Krishna, Studies in contemporary religions*, 6, Signature Books, p. 43; BURKE ROCHFORD Jr. E., The Hare Krishna Movement: Beginnings, Change, and Transformation, in GALLAGHER Eugene V., ASHCRAFT Michael W. (eds), *Introduction to New and Alternative Religions in America. Volume 4: Asian Traditions*, Westport / London: Greenwood Press, 2006, p. 23, ISBN: 0-275-98716-7; <http://www.pratyatosa.com/GBCRES/GBCRES2005.htm>.

¹⁶⁸ KNOTT Kim, Healing the Heart of ISKCON: The Place of Women, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 291-311

en geen tijfel erover laat bestaan dat het hem nooit heeft ontbroken aan eerbied ten aanzien van vrouwelijke volgelingen, die «op vriendelijke wijze en op gelijke voet met mannen werden behandeld»¹⁶⁹. Het gegeven dat sommige vrouwen een tempel voorzitten binnen ISKCON of dat zij de mogelijkheid hebben goeroe te worden, beschouwen de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* als een bewijs ervan dat thans binnen de beweging niet wordt gediscrimineerd.¹⁷⁰

68. Wat inzonderheid het citaat van *Forth Canto*, 4.25.41 purport 478 betreft, onderstrepen de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* het volgende: «Wij begrijpen dat dit tot verwarring, verontwaardiging en woede bij het publiek in het algemeen maar ook bij de leden van ISKCON leidt. Het ziet ernaar uit dat een haatdragende daad en een perverse misdaad worden verantwoord. Derhalve heeft ISKCON op zijn officiële internetsite een verklaring gepubliceerd over de publicaties van de *Bhaktivedanta Book Trust*. Hieronder volgt een samenvatting:

In de hindoetraditie wordt bij de interpretatie van geschriften de meest rechtstreekse, directe betekenis van de verklaring aanvaard. Wanneer de meest rechtstreekse betekenis evenwel niet overeenstemt met de algemene context of tegenstrijdig is, moet evenwel een onrechtstreekse betekenis worden gevonden.

In het moderne taalgebruik staat het woord ‘verkrachting’ voor een door geweld en bedreiging van de niet-instemmende persoon verkregen seksuele daad. Het is duidelijk dat niemand is opgezet met een zaak die hij niet wenst, de woorden spreken elkaar tegen. Aangezien de rechtstreekse betekenis van de zin van Srila Prabhupada geen enkele zin heeft, moet naar een onrechtstreekse betekenis worden gezocht.

De Engelse woordenboeken die Srila Prabhupada consulteerde, bevatten een alternatieve en verouderde betekenis van het woord ‘verkrachting’: schaken, vervoeren, met plezier, betoverend, weldadig. In de 21ste eeuw is deze betekenis niet langer gangbaar.

Aangezien het woord ‘verkrachting’ in deze context slechts zijn volle betekenis krijgt als de verouderde betekenis wordt aanvaard, aanvaardden de leden van ISKCON het gegeven dat Prabhupada het volgende voornemen had: als een man en een vrouw seksueel door mekaar worden aangetrokken, is het de natuurlijke neiging van de vrouw te begeren en te genieten van de krachtige aandacht van haar minnaar.

Ter besluit van deze discussie, wensen wij nog het volgende te stellen. Bij het begin van de zin schrijft Srila Prabhupada: «hoewel verkrachting illegaal is», wat betekent dat hij de moderne betekenis van de term ‘verkrachting’ goed kende. Srila Prabhupada zou de verouderde betekenis gebruikt hebben in het tweede deel van de zin, om duidelijk het contrast te onderstrepen tussen de criminele daad en het seksuele spel tussen minnaars.

Het gaat weliswaar niet om een veel voorkomende betekenis, maar deze betekenis is niet onbekend in de Engelse taal. Er bestaan latere citaten van Srila Prabhupada, waarin het woord verkrachting wordt gebruikt in de gebruikelijke betekenis en Srila Prabhupada zijn totale afkeuring ervoor uitspreekt. Enige criminele daad (van seksuele of andere aard) begaan tegen enige persoon wordt nooit verheerlijkt in de Veda, in de leer van Srila Prabhupada of door enig waarachtig lid van ISKCON».¹⁷¹

68. bis. Dezelfde vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* wijzen nog op het volgende:
«De internationale vereniging voor het bewustzijn van Krishna verwerpt en veroordeelt:
- enige mishandeling en uitbuiting van vrouwen, van seksuele of andere aard;

¹⁶⁹ Schriftelijke opmerkingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door het IACSSO opgestelde nota over ISKCON (versie van 26/02/2010).

¹⁷⁰ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

¹⁷¹ Schriftelijke commentaar van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* op de door Het IACSSO opgestelde nota betreffende ISKCON (versie van 26/02/2010); Rupa-Vilasa Dasa, *Fourth Canto Rape Controversy*, op <http://www.bbt.info/informations/toughones/rapecontroversy> (laatst bezocht op 01/06/2010).

- het idee dat vrouwen verkrachting (gedwongen seksueel verkeer) waarderen;
- het geloof dat vrouwen slechts onder mannelijke dominantie een productief leven in de maatschappij en een gelukkig leven kunnen leiden;
- het geloof dat vrouwen een lager intellectueel vermogen hebben, een verminderd vermogen om verantwoordelijkheid te dragen en een twijfelachtige moraal;
- enige vorm van discriminatie ten aanzien van vrouwen waardoor hen de mogelijkheid wordt ontnomen in onze maatschappij uiteenlopende functies te vervullen;
- de op vrouwen geworpen blaam dat zij de morele zwakte van de man vertegenwoordigen».¹⁷²

69. In 2008 keurt de GBC resolutie 311 goed waarin aan de uitgeverij van ISKCON, de *Bhaktivedanta Book Trust*, wordt gevraagd toelichtende nota's of bijlagen toe te voegen aan de boeken waarin zinnen voorkomen die buiten context kunnen worden geïnterpreteerd als geringschattend en beledigend voor vrouwen; waarbij wordt gewezen op het risico dat bepaalde lezers de betekenis die Prabhupada eraan had gegeven fout zouden kunnen interpreteren en deze boeken niet meer willen lezen; er gaat ook aandacht uit naar de mogelijkheid dat bepaalde volgelingen van ISKCON deze uit hun context gehaalde verklaringen als voorwendsel zouden kunnen nemen om vrouwen te kwetsen, te negeren of te misbruiken.¹⁷³ De *Bhaktivedanta Book Trust* is niet op dit verzoek ingegaan en heeft er de voorkeur aan gegeven de volgende afdeling online te plaatsen (<http://www.bbt.info/information/toughones>) met het oog op een beter begrip van de boeken van Prabhupada die controverses kunnen veroorzaken, aangezien erin sprake is van ideeën die strijdig zijn met de geldende maatschappelijke normen of moeilijk te vatten zijn.¹⁷⁴

D) OPVOEDING – PSYCHOLOGISCHE/ FYSIEKE / SEKSUELE AANRANDINGEN

70. ISKCON beoogt oorspronkelijk een ambitieuze doelstelling: zuivere volgelingen van de tweede generatie creëren die de moeilijkheden waarmee hun ouders te maken kregen niet moeten trotseren. De educatieve begrippen en handelwijzen die de beweging in de loop der jaren heeft ontwikkeld hebben dus als doel zuivere geesten te creëren die niet bezoedeld zijn door materialisme en illusie (*maya*).¹⁷⁵

71. De geschriften van Prabhupada staan bol van pedagogische aanbevelingen en onderrichtingen die allemaal onderstrepen dat het belangrijk is zo vroeg mogelijk te starten met de spirituele opleiding van het kind.¹⁷⁶

72. Deze bekommernis om de geest van het kind begint nog voor zijn verwekking. Hoewel de seksuele daad met het oog op genot – «ongeoorloofde seks»¹⁷⁷ – een bevrediging van de zinnen is en wordt beschouwd als een bevlekking, wordt dezelfde daad verricht met het oog op voortplanting en voorafgegaan door een passende reinigingsritus (*garbhandhana samskara* – volgens

¹⁷² Informatie die de voorzitter van de vzw *Radhadesh* op 21/06/2010 heeft bezorgd.

¹⁷³ <http://news.iskcon.com/print/1093> (laatst bezocht op 01/06/2010); <http://news.iskcon.org/print/1032> (laatst bezocht op 01/06/2010).

¹⁷⁴ <http://www.bbt.info/gbcresponse> (laatst bezocht op 01/06/2010); <http://www.bbt.info/information/toughones> (laatst bezocht op 01/06/2010); informatie verstrekt door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek op 22/03/2010.

¹⁷⁵ HARDMAN Charlotte E., *Children in New Religious Movements*, in LEWIS James R., *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 396; BURR Angela, *I Am Not My Body. A Study of the International Hare Krishna Sect*, New Delhi: Vikas Publishing House, 1984, p. 281.

¹⁷⁶ LORENZ Ekkehard, *Race, Monarchy, and Gender. Bhaktivedanta Swami's Social Experiment*, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, pp. 374-378.

¹⁷⁷ Nvdv.: 'illicit sex': LORENZ Ekkehard, *Race, Monarchy, and Gender. Bhaktivedanta Swami's Social Experiment*, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, p. 360.

Prabhupada «een methode om bastaardkinderen te voorkomen»¹⁷⁸) beschouwd als een dienst ten aanzien van Krishna.¹⁷⁹

Volgens Ekkehard Lorenz moet de goeroe tijdens deze periode totale controle uitoefenen op het seksuele leven van zijn mannelijke volgelingen. Prabhupada stelt dat de *grihastha* (gehuwde volgeling) de toestemming van zijn spirituele meester moet vragen om de ceremonie van de *garbhandhana samskara* te voltrekken. Enkel als hij die toestemming krijgt kan hij zijn echtgenote benaderen om een kind te verwekken.¹⁸⁰

73. Zodra het kind is geboren moet het de eerste vijf jaar van zijn leven zoveel mogelijk vrijheid genieten; daarna moet het kind zeer strikt worden behandeld, zodat het vrees voelt, het wordt opgeleid om *brahmachari* te worden en zich te kunnen overgeven aan soberheid en boete met het oog op zijn geestelijke ontwikkeling. Het kind moet het idee kunnen aanvaarden dat soberheid aangenaam is en niet worden «bezoedeld» door te leven in een artificieel kader van bevrediging van de zinnen.¹⁸¹

74. In de veronderstelling dat de (vermeende) natuurlijke band van genegenheid tussen een ouder en een kind de geestelijke evolutie van het kind bemoeilijkt, is Prabhupada voorstander ervan het kind vanaf de leeftijd van vijf jaar te onttrekken aan het familiale milieu. Om dat mogelijk te maken heeft hij scholen-internaten opgericht (*gurukulas*¹⁸²), een structureel kader dat de ouders kan ontlasten van hun verantwoordelijkheid als opvoeder en hun tevens de mogelijkheid biedt zich ten volle te blijven inzetten voor de verwezenlijking van de doelstellingen van de beweging¹⁸³.

75. De eerste van die *gurukulas* werd in 1971 formeel opgericht in Dallas (USA). Aangezien de beweging internationaler wordt, worden andere *gurukulas* geopend in de Verenigde Staten, India, Frankrijk, Australië, Zuid-Afrika, Engeland en Zweden¹⁸⁴. Er ontstaat vrijwel onmiddellijk ongerustheid over de behandeling van de kinderen. Sommigen stelden toen dat weinig gevormde "opleiders", die slechts weinig oog zouden hebben gehad voor de noden van de kinderen misbruik zouden hebben gemaakt van hun macht en de kinderen op psychologisch, fysiek en seksueel vlak zouden hebben misbruikt. Thans wordt toegegeven dat zulks het geval was, zowel door waarnemers als door de beweging.¹⁸⁵ In de jaren 80 heeft de leiding van ISKCON nagelaten op adequate wijze te reageren op deze aantijgingen van misbruik, want er werd niets ondernomen om de zaak te bestrijden. De jaren 1990 en 2000 worden evenwel gekenmerkt door diverse formele initiatieven.

¹⁷⁸ LORENZ Ekkehard, Race, Monarchy, and Gender. Bhaktivedanta Swami's Social Experiment, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, p. 359.

¹⁷⁹ ROCHFORD E. Burke, Family Structure, Commitment, and Involvement in the Hare Krishna Movement, in *Sociology of Religion*, vol. 56, nr. 2, 1995, p. 156.

¹⁸⁰ LORENZ Ekkehard, The Guru, Mayadins, and Women. Tracing the Origins of Selected Polemical Statements in the Work of A.C. Bhaktivedanta Swami, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, p. 116.

¹⁸¹ LORENZ Ekkehard, Race, Monarchy, and Gender. Bhaktivedanta Swami's Social Experiment, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, pp. 374-378.

¹⁸² In de letterlijke betekenis van het woord 'het huis van de goeroe'.

¹⁸³ LORENZ Ekkehard, Race, Monarchy, and Gender. Bhaktivedanta Swami's Social Experiment, in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, pp. 374-378; ROCHFORD E. Burke, Family Structure, Commitment, and Involvement in the Hare Krishna Movement, in *Sociology of Religion*, vol. 56, nr. 2, 1995, pp. 156-157; ROCHFORD E. Burke, The Hare Krishna Movement: Beginnings, Change, and Transformations, in GALLAGHER Eugene V., ASHCRAFT W. Michael, *Introduction to New and Alternative Religions in America*, vol. 4, Westport / London: Greenwood Press, 2006, p. 35.

¹⁸⁴ ROCHFORD E. Burke, *Hare Krishna Transformed*, New York / London: New York University Press, 2007, p. 75.

¹⁸⁵ HARDMAN Charlotte E., Children in New Religious Movements, in LEWIS James R., *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 396.

In 1990 keurt de GBC resolutie 119 goed, een poging om een systeem voor onderzoek naar, rapportering over en voorkoming van dergelijke incidenten op te zetten. In 1997 wordt de *ISKCON Child Protection Task Force* opgericht, die wordt belast met de uitwerking van een algemeen plan dat de organisatie de mogelijkheid biedt gevallen van seksueel misbruik in het verleden, heden en de toekomst te beheren, alsmede een opleidingsprogramma uit te werken ter bescherming van kinderen binnen de beweging. Die werkgroep maakt een verslag op¹⁸⁶ waarin onder meer wordt aanbevolen een centraal bureau op te richten voor de coördinatie van de activiteiten die ter bescherming van kinderen binnen de beweging worden opgezet¹⁸⁷.

In 1998 heeft het “ministerie van jeugd” van ISKCON een opiniepeiling gedaan bij ex-leerlingen van *gurukulas* teneinde het voorkomen van misbruik te ramen (25% van de 115 respondenten stellen het slachtoffer te zijn geweest van seksueel misbruik over een periode van meer dan 1 jaar en 29% over een periode van een maand tot een jaar). In datzelfde jaar wordt de *Association for the Protection of Vaishnava Children* (aka *ISKCON Child Protection Office*) opgericht, vooral met de opzet onderzoek te voeren naar en vermeende gevallen van misbruik te beslechten, een programma uit te werken dat subsidies verschaft aan de slachtoffers en de scholen en tempels bij te staan op het stuk van de ontwikkeling van programma's ter bescherming van kinderen.¹⁸⁸

Op lokaal vlak verplicht resolutie 119 van de GBC de leidinggevenden van iedere gemeenschap en school ertoe twee of drie volgelingen aan te wijzen die onderzoek moeten voeren naar vaststaande of vermeende gevallen van misbruik; van die gevallen moet verplicht melding worden gemaakt aan de bevoegde plaatselijke autoriteiten.¹⁸⁹ Net als in alle andere gemeenschappen van de beweging bestaat er in de *Radhadestempel* een *Child Protection Team* van drie personen.¹⁹⁰

76. Op 12 juni 2000 stelden 44 personen het slachtoffer te zijn geweest van seksueel geweld op het tijdstip waarop zij school liepen in de *gurukulas* en dienden klacht in tegen de beweging bij de *United*

¹⁸⁶ *Child Protection Policy and Procedures Handbook (Document formerly titled ISKCON Task Force Report)*, ISKCON Central Office of Child Protection, Revised and Ratified by the ISKCON GBC, February 2005: Verslag overgezonden door de voorzitter van de *vzwRadhadesh* op 21/06/2010.

¹⁸⁷ <http://www.oldchakra.com/2002/02/08/child.protection.report/index.htm> (laatst bezocht op 26/05/2010).

¹⁸⁸ WOLF David, *Child Abuse and the Hare Krishnas. History and Response*, in in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, pp. 321-344; <http://www.childprotectionoffice.org/history.html> (laatst bezocht op 26/05/2010).

¹⁸⁹ <http://www.childprotectionoffice.org/resolution.htm> (laatst bezocht op 26/05/2010). Tekst van de resolutie: « 1) *The local governing authority of each ISKCON school or community is responsible to appoint two or three devotees to investigate and follow-up on all suspected or confirmed cases of child abuse – 2) Suspected or confirmed cases of child abuse must be reported to local government authorities for investigation and/ or prosecution – 3) All suspected or confirmed incidents of child abuse must be reported immediately to the local GBC secretary, and within thirty days, to the ISKCON Board of Education. The ISKCON Board of Education shall review the investigation and give a finding as to the status of the alleged perpetrator as confirmed, suspect, or innocent/not-suspected – 4) The perpetrator or alleged perpetrator must be immediately segregated so that he has no possible contact with the victim or other children. This segregation may take the form of relocating the perpetrator to another part of the project, away from children; banishment from the project (and possibly from other ISKCON projects with children); or in severe cases, banishment from all ISKCON projects. The degree of segregation will be determined by the nature and severity of the offense; the attitude of the perpetrator; the feasibility of protecting the children from further abuse or intimidation; and the sentiments of the local devotees, especially the parents. The local government authorities and/or the ISKCON Board of Education will make the final determination of the appropriated degree of segregation – 5) Any confirmed child abuser may never again serve in association with children in any ISKCON project. The Board will also make available that all ISKCON educational projects and temples the names of all accused, admitted, confirmed or convinced child abusers – 6) Abused children must get appropriate professional counselling so that the serious ill-effects of the abuse can be minimized – 7) All ISKCON educational projects must have preventative programs which train children how to avoid and report child abuse incidents – 8) The local GBC man (or men) are directly responsible to implement the measures outlined above. Should the GBC Body find a GBC man or other ISKCON manager responsible for suppressing or covering up complaints of child abuse, or supporting intimidation of those who might complain, the GBC man shall be open to censure or probation, and the ISKCON manager shall be open to appropriate disciplinary action».*

¹⁹⁰ Informatie verstrekt door de vertegenwoordigers van de *vzw Radhadesh* tijdens het gesprek op 22/03/2010.

*States District Court – Dallas Division (Children of ISKCON vs ISKCON)*¹⁹¹. Nadat de federale rechtbank een beschikking van buitenvervolginstelling had gewezen, heeft de advocaat van de eisers de zaak in oktober 2001 opnieuw ingediend bij een *state court* in Dallas en 400 000 000 dollar schadevergoeding geëist. In 2002 heeft de advocaat van ISKCON meegedeeld dat de beweging een verzoek tot bescherming tegen faillissement heeft ingediend op grond van hoofdstuk 11 van de Amerikaanse faillissementswet. Op het internet en in diverse kranten worden berichten geplaatst waarin eventuele slachtoffers worden opgeroepen om zich kenbaar te maken. Aan de 44 oorspronkelijk eisers worden 400 nieuwe eisers toegevoegd. In mei 2005 keuren de *U.S. Bankruptcy Courts* van Virginia en Californië het reorganisatieplan van ISKCON goed (compensatieplan van 9 500 000 dollar). De beweging excuseert zich bij monde van haar directeur communicatie bij de personen die binnen de *gurukulas* het slachtoffer waren van geweld.¹⁹² Op 9 november 2008 kondigt de advocaat van de eisers aan dat een regeling voor alle klachten werd gevonden met de beweging en de verzekeringsmaatschappijen ervan. Het gaat om een totaalbedrag van 20 000 000 dollar.¹⁹³

77. Vanaf het einde van de jaren 1980 waren de meeste schoolinrichtingen van de beweging dagscholen geworden en werd gaandeweg afgestapt van het internaatmodel van de *gurukulas*. Thans zijn er nog slechts twee in India.¹⁹⁴ E. Burke Rochford stelt in een in 1998 gepubliceerd verslag dat de meeste kinderen in de beweging schoollopen in openbare onderwijsinstellingen.¹⁹⁵ Die vaststelling geldt ook voor de *Radhadesh*gemeenschap, aangezien de kleuterschool en de lagere school op het domein hun deuren jaren geleden hebben gesloten. De schoolkeuze ressorteert voor elk kind onder de verantwoordelijkheid van de ouders.¹⁹⁶

78. Wat de toestand in België betreft, heeft het Centrum geen weet van enige strafrechtelijke veroordeling – in het verleden of het heden – ten aanzien van de beweging.

VIII. ADDENDA

79. Tijdens het onderhoud op 22 maart 2010 tussen leden van het Centrum en vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* is gepraat over diverse aangelegenheden die niet ter sprake kwamen in de eerste versie van het verklarend document uitgewerkt door het Centrum.

→ a) sociaal recht

80. De vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* stellen dat de vzw elf loontrekkenden en talrijke vrijwilligers tewerkstelt. Laatstgenoemden krijgen kost en inwonen en de vzw sluit voor hen een verzekering af om de risico's te dekken met betrekking tot de activiteiten die zij ten voordele van de gemeenschap verrichten. De vrijwilligers, typisch vrijgezellen die in de tempel verblijven (hoewel iedere sympathisant gedurende een dag of een weekend vrijwilligerswerk kan verrichten) oefenen naast hun dagelijks spiritueel programma een taak uit dat hen wordt opgelegd door de gemeenschap, rekening houdend met hun individuele capaciteiten, hun eigen voorkeur en de behoeften van de

¹⁹¹ <http://www.rickross.com/reference/krishna/complaint0606.pdf> (laatst bezocht op 26/02/2010).

¹⁹² “” sur <http://surrealist.org/gurukula/timeline/lawsuitdocs.html#2001> (laatst bezocht op 25/02/2010).

¹⁹³ <http://surrealist.org/gurukula/timeline/lawsuitdocs.html#2001> (dernier accès le 25/02/2010); ROCHFORD E. Burke, *The Hare Krishna Movement: Beginnings, Change, and Transformations*, in GALLAGHER Eugene V., ASHCRAFT W. Michael, *Introduction to New and Alternative Religions in America*, vol. 4, Westport / London: Greenwood Press, 2006, p. 36.

¹⁹⁴ WOLF David, *Child Abuse and the Hare Krishnas. History and Response*, in in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, p. 322; Information fournie par les représentants de l'asbl *Radhadesh* lors de l'entretien du 22/03/2010.

¹⁹⁵ ROCHFORD E. Burke, HEINLEIN J., *Child abuse in the Hare Krsna Movement: 1971-1986*, in *ISKCON Communications Journal*, vol. 6, n° 1, 1998, pp. 43-69 cité dans WOLF David, *Child Abuse and the Hare Krishnas. History and Response*, in in BRYANT Edwin F., EKSTRAND Maria L. (eds), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fat of a Religious Transplant*, New York: Columbia University Press, 2004, p. 322.

¹⁹⁶ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

gemeenschap. Het gaat om tal van taken: beheer van de tempel, poetsen en onderhoud, organisatie van processies (*harinama*), studie, enz. De duur van het ‘vrijwilligerswerk’, of anders gezegd van het behoud van het statuut van vrijgezel binnen de gemeenschap, kan schommelen. Voor sommige personen is het een permanente levenskeuze, zodat zij hun leven lang als vrijgezel in de tempel verblijven. Die keuze is thans vrij zeldzaam in ISKCON, die traditioneel het celibaat eerbiedigt, maar geen verplichting ervan maakt. De middelen waarover de gemeenschap beschikt, bieden niet de mogelijkheid een autonoom pensioenfonds op te richten, maar de vrijgezellen die ‘hun ganse leven’ in de tempel zijn gebleven, blijven er en krijgen bijstand als zij hun autonomie verliezen wegens ouderdom of ziekte.¹⁹⁷

→ B) gezondheidszorgen

81. Hoewel de Vedische opvatting van gezondheid en de traditionele ayurvedische gezondheid in de gemeenschap worden onderwezen en toegepast (in het algemeen en bij *Radhadesh*)¹⁹⁸, legt de voornoemde organisatie zijn leden geen beperkingen of richtlijnen inzake gezondheidszorgen op. Ieder lid heeft de vrijheid al dan niet een beroep te doen op de geneeskunde van zijn keuze.¹⁹⁹

→ C) verband met de geschriften van Prabhupada

82. In punt 69 van dit verslag is reeds gewezen op de interne discussie binnen ISKCON over bepaalde commentaren van Prabhupada die kunnen worden beschouwd als beledigend voor vrouwen, over de wijze waarop zij moeten worden begrepen/uitgelegd en over de wijze waarop zij moeten worden behandeld. Andere citaten leiden tot dezelfde kloof, aangezien de *Bhaktivedanta Book Trust* – die weigert resolutie 311 van de GBC toe te passen – in 2008 het volgende stelt: «(...) we recognize that Srila Prabhupada’s books sometimes make statements that some readers may consider offensive – offensive to women, to science and scientists, to democratic ideals, to other Gaudiya Vaisnavas, to scholarship and scholars, to homosexuals, to pacifists, humanitarians and philanthropists, to people of various nations or races, to followers of various spiritual or supposedly spiritual paths, to individuals widely revered as saints or incarnations of God, and much more (...)»²⁰⁰.

83. In het algemeen herhalen de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* dat het noodzakelijk is deze woorden in een cultureel-historische context te plaatsen, rekening te houden met het persoonlijk voorbeeld van Prabhupada en met de huidige handelwijzen in de beweging. Zij wensen tevens te onderstrepen dat het de wens van Prabhupada was van zijn volgelingen onafhankelijke denkers te maken.²⁰¹

Zo zouden de uitspraken inzake de Tweede Wereldoorlog bijv. moeten worden beschouwd rekening houdend met de toestand destijds in India, met het allesoverheersende anti-Britse gevoel en de anti-Britse propaganda die het idee voedden van een onafhankelijk India. De uitspraken over de Dravida's/de Afrikanen, waarin wordt gesteld dat een zwarte geen *brahmaan* kan worden, stemmen overeen met een gegeven in de traditionele Indische cultuur. Zulks geldt niet voor ISKCON, dat de *brahmanische* inwijding voor iedereen openstelt.

¹⁹⁷ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

¹⁹⁸ <http://www.eurogbc.com/news/Bhaktivedanta%20College.%20Health%20for%20Devotees.%20Radhadesh.%20Tuesday%2024th%20-%20Friday%2027th%20April%202006%20%20%20> (laatst bezocht op 2/06/2010); http://www.chakra.org/announcements/festJul01_03_03.html (laatst bezocht op 2/06/2010); <http://www.iskcon.net.au/iskconhealth> (laatst bezocht op 2/06/2010).

¹⁹⁹ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

²⁰⁰ nvdv: « (...) we recognize that Srila Prabhupada’s books sometimes make statements that some readers may consider offensive – offensive to women, to science and scientists, to democratic ideals, to other Gaudiya Vaisnavas, to scholarship and scholars, to homosexual, to pacifists, humanitarians and philanthropists, to people of various nations or races, to followers of various spiritual or supposedly spiritual paths, to individuals widely revered as saints or incarnations of God, and much more (...)»: <http://www.tdminfo.nl> (laatst bezocht op 02.06.10).

²⁰¹ Informatie bezorgd door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek van 22/03/2010.

84. In de beweging bestaat evenwel geen eensgezindheid over de mogelijkheid om bepaalde van die controversiële passages te wijzigen, of nota's eraan toe te voegen. De voorstanders ervan stellen dat die wijzigingen ertoe zouden leiden dat de leer van Prabhupada relevant wordt voor onze tijd en dat zij mogelijk worden gemaakt door het gegeven dat die uitspraken over het algemeen voorkomen in commentaren die als dusdanig geen spirituele beginselen van de beweging zijn (de 'dogma's'), maar enkel commentaar die op grond van elementen van tijd, plaats en omstandigheden is geformuleerd.²⁰² De tegenstanders ervan menen dat zulks tot een gevaarlijk precedent zou leiden, en een onnodige interpretatie zou voegen tussen het werk van Prabhupada en zijn lezers, waarbij zij zich de vraag stellen welke personen zouden worden gekozen om de nota's uit te werken.²⁰³ Er wordt verwezen naar de uitlatingen van een volgeling op de site van het persagentschap van ISKCON: «Even today, it's not as if ISKCON speaks with a single voice. One group would only be happy if A.D. (head of GALVA, the Gay and Lesbian Vaisnava Association) wrote the annotations. Others would be convinced that only His Holiness B.V.S. (author of 'Brahmacarya in Krishna Consciousness' and ISKCON traditionalist) has the appropriate perspective to add such annotations»²⁰⁴.

---

²⁰² <http://news.iskcon.org/print/1032> (laatst bezocht op 01/06/2010); informatie versterkt door de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* tijdens het gesprek op 22/03/2010.

²⁰³ <http://news.iskcon.com/print/1019> (laatst bezocht op 01/06/2010).

²⁰⁴ nvdv: «*Even today, it's not as if ISKCON speaks with a single voice. One group would only be happy if A.D. (head of GALVA, the Gay and Lesbian Vaisnava Association) wrote the annotations. Others would be convinced that only His Holiness B.V.S. (author of 'Brahmacarya in Krishna Consciousness' and ISKCON traditionalist) has the appropriate perspective to add such annotations*» : <http://news.iskcon.com/print/1019> (laatst bezocht op 01/06/2010).

III. CONCLUSIES

In antwoord op het verzoek om advies over de vzw *Radhadesh* dat de ombudsman van het Waalse Gewest op 10 december 2009 tot het Centrum heeft gericht, gelet op bovenstaande elementen en binnen het wettelijk en regelgevend kader houdende instelling van het Informatie- en adviescentrum inzake de schadelijke sektarische organisaties, en tot op de dag van vandaag:

1. Overwegende dat het Centrum sedert de tien jaar dat het operationeel is geen rechtstreekse getuigenis heeft geregistreerd waarin er in hoofde van de beweging sprake is van strafbare feiten en of schadelijke feiten ten aanzien van een individu of de maatschappij;
2. Overwegende dat het Centrum geen kennis heeft van enige strafrechtelijke veroordeling – in het verleden of het heden – met betrekking tot de beweging in België;
3. Overwegende dat, volgens de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh*, de leden van de vereniging vrij zijn hun gezinsleven, opvoedingsmethoden en geneeskundige verzorging te kiezen, dat een aantal van hen evenwel vrijwillig werkt, soms gedurende lange tijd, met het risico niet te beschikken over een behoorlijk pensioen en aldus op pensioengerechtigde leeftijd afhankelijk te zijn van de beweging;
4. Overwegende dat er binnen ISKCON uiteenlopende meningen bestaan betreffende de interpretatie van de geschriften van de stichter en de commentaar die erop wordt gegeven (letterlijke of interpretatieve lezing ervan), en nota nemend van de uitlatingen van de vertegenwoordigers van de vzw *Radhadesh* die wijzen op de noodzaak deze geschriften in een context te plaatsen (inzonderheid inzake bepaalde historische of wetenschappelijke gebeurtenissen en de rol van de vrouw);
5. Overwegende dat het Centrum geen kennis heeft van pogingen tot bekeringsijver in het kader van de toeristische activiteiten van de vzw *Radhadesh*;
6. Overwegende dat de vzw *Radhadesh* haar lokalen soms aan andere verenigingen heeft verhuurd, waarbij de aard van hun activiteiten niet altijd werd gecontroleerd, maar dat positief is gereageerd op de opmerking van het Centrum inzake het risico op – soms ongepaste – toenadering tussen haar leiders en derden die hun lokalen huren, ingeval laatstgenoemde omstreden activiteiten uitoefenen;

Aangezien het onderzoek van het dossier in de huidige omstandigheden geen elementen aan het licht brengt die, wat betreft de organisatie of de handelwijzen van de vzw *Radhadesh*, strijdig zijn met de wet, gelet op het bepaalde in artikel 2 van de wet van 2 juni 1998 houdende oprichting van een Informatie- en Adviescentrum inzake de schadelijke sektarische organisaties en van een Administratieve coördinatiecel inzake de strijd tegen schadelijke sektarische organisaties (*Belgisch Staatsblad* van 25 november 1998);

Is het Centrum van oordeel dat de beweging, waarop in het verleden soms virulente kritiek werd geleverd, het bewijs heeft geleverd van een positieve evolutie op het gebied van zijn handelwijzen, hetgeen heeft geleid tot betere relaties met de omgeving, zowel op plaatselijk als op internationaal vlak. Het onderstreept de vastberadenheid van de leiders van de vzw *Radhadesh* om rekening te houden met interne en externe kritiek, om strategieën te ontwikkelen die nodig zijn om vastgestelde disfuncties te verhelpen, inzonderheid door de kinderen school te laten lopen buiten de gemeenschap (hetgeen externe controle mogelijk maakt), door de oprichting in 1998 van een *Child Protection Office* en door de leden te verplichten binnen elke tempel een *Child Protection Team* op te richten.

**BIJLAGE 1: BIBLIOGRAFIE VAN DE WERKEN DIE KUNNEN WORDEN GERAADPLEEGD IN DE
BIBLIOTHEEK VAN HET CENTRUM MET HET OOG OP AANVULLENDE INLICHTINGEN OVER DE
BEWEGING ISKCON
(02.04.10)**

1. BOEKEN / LIVRES

1. **A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA**, His Divine Grace, Easy Journey To Other Planets – Revised Edition, New York, 1972: The Bhaktivedanta Book Trust, 93 p.
2. **A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA**, Sa Divine Grace, Solutions pour un âge de fer – 2e édition, Nanteuil-le Haudoin, 1982: A.I.C.K., 238 + XII p.125
3. **A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA**, Sa Divine Grace, La Bhagavad-Gîta telle qu'elle est – Edition complète, S.L., 1986: The Bhaktivedanta Book Trust, ISBN: 2-908500-02-7, 877 + XLIV p.
4. **ABANES**, Richard, Cults, New Religious Movements, and Your Family. A Guide to Ten Non-Christian Groups Out to Convert Your Loved Ones, Wheaton, 1998: Crossway Books, ISBN: 0-89107-981-5, 317 p.
5. **ABEL**, Armand (dir.), **E.A.**, L'Inde. Histoire et culture, Bruxelles, 1971: Editions Meddens, 231 p.
6. **ADAMS**, Simon; **CANEZZA**, Jacques (trad.), Religions du monde. A la découverte des religions qui ont forgé l'histoire du monde, Montréal, 2002 : Editions Ecole Active, ISBN : 2-89069-691-X, 64 p. / Titre originale: World Religions, London, 2000: Anness Publishing Limited
7. **AHLBACK**, Tore (ed.); **DAHLA**, Björn (ed. ass.), Exercising Power. The Role of Religions in Concord and Conflict, Abo, 2006: the Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, ISBN: 952-12-1811-8, 430 p.
8. **ALBANESE**, Catherine L. (ed.), American Spiritualities. A Reader, Bloomington, 2001: Indiana University Press, ISBN: 0-253-21432-7, 530 + XI p., <http://www.indiana.edu/~iupress>
9. **ALDRIDGE**, Alan, Religion in the Contemporary World. A Sociological Introduction, Cambridge, 2000: Blackwell Publishers Ltd., ISBN: 0-7456-2083-3, 232 + VIII p., <http://www.polity.co.uk>
10. **ALEXANDER**, Maximilian, Die falschen Propheten. Schein und Wirklichkeit der Sekten, Themenreihe: ECON Ratgeber: Lebenshilfe, Düsseldorf, 1986: Econ Taschenbuch Verlag, ISBN: 3-612-20069-7, 145 p.
11. **ALI**, Daud, **E.A.**; **HAYWOOD**, John (series ed.), Gods, Beliefs & Ceremonies through the ages, series: Children, London, 2008: Southwater, ISBN: 978-1-84476-601-7, 64 p., <http://www.southwaterbooks.com> / <http://www.annesspublishing.com> / <http://www.practicalpictures.com> / <http://www.annesspublihing.com/trees>
12. **ALLES**, Gregory D. (ed.), Religious Studies. A Global View, Oxon, 2008: Routledge, ISBN: 978-0-415-39743-8, 353 + XII p., <http://www.routledge.com>
13. **ALLITT**, Patrick, Religion in America Since 1945: A History, series: Columbia Histories of Modern American Life, New York, 2003: Columbia University Press, ISBN: 0-231-12155-5, 313 + XV p., <http://www.columbia.edu/cu/cup>

14. **ALTGLAS**, Véronique, *Le nouvel hindouisme occidental*, Collection: CNRS sociologie, Paris, 2005: CNRS Editions, ISBN: 2-271-06340-X, 227 p., <http://www.cnrseditions.fr>
15. **ANCION**, Jean; **GODTS**, X. (préface), *Les sectes. Changer le monde ou changer de monde? – 3e édition*, Liège, 1997 : Jean Ancion, 194 p.
16. **ANDRES**, Rachel, **LANE**, James R., *Cults & Consequences. The Definitive Handbook*, Los Angeles, 1990: Jewish Federation Council of Greater Los Angeles, ISBN : 0-9621478-7-7, S.P.
17. **ARBEITSKREIS GEGEN DESTRUKTIVE KULTE BONN**, *Verheissungen und Gefahren der sogenannten Jugendsekten – überarbeitete 2. Auflage*, Bonn, 1983: Evangelischen Jugendbüro Bonn, 56 p.
18. **ARWECK**, Elisabeth, *Researching New Religious Movements. Responses and redefinitions*, New York, 2006: Routledge, ISBN: 0-415-27755-8, 446 + X p., <http://www.routledge.com>
19. **ARWECK**, Elisabeth & **CLARKE**, Peter B.; **GORMAN**, G. E. (series ed.), *New Religious Movements in Western Europe. An Annotated Bibliography*, series: *Bibliographies and Indexes in Religious Studies – 41*, Westport, 1997: Greenwood Press, ISBN: 0-313-24324-7, 380 + XLIII p., <http://www.greenwood.com>
20. **ASHLEY-FARRAND**, Thomas, *Healing Mantras. Using Sound Affirmations for Personal Power, Creativity, and Healing*, New York, 1999: The Ballantine Publishing Group, ISBN: 0-345-43170-7, 243 + X p., <http://www.ballantinebooks.com>
21. **ASTIER**, Alexandre, *Comprendre l'hindouisme*, Collection: Eyrolles Pratique, Paris, 2007: Editions Eyrolles, ISBN: 978-2-7081-3720-2, 221 p., <http://www.editions-eyrolles.com>
22. **ASTIER**, Alexandre, *Les Maîtres spirituels de l'hindouisme*, Collection: Eyrolles Pratique, Paris, 2008: Editions Eyrolles, ISBN: 978-2-212-54194-6, 238 p., <http://www.editions-eyrolles.com>
23. **BACH**, Marcus, *Strange Sects and Curious Cults*, New York, 1993: Barnes & Noble, Inc., ISBN: 0-88029-743-3, 277 + VIII p.
24. **BAERS**, Joris, **E.A.** (reds.), *Encyclopedie van de mystiek. Fundamenten, tradities, perspectieven*, Kampen, 2003: Uitgeverij Kok, ISBN: 90-435-0070-4, 1149 p.
25. **BAINBRIDGE**, William Sims, *The Sociology of Religious Movements*, New York, 1997: Routledge, ISBN: 0-415-91202-4, 474 p.
26. **BALADIER**, Charles (éd.), **E.A.**, *Le grand atlas des religions*, S.L., 1990 : Encyclopaedia Universalis France S.A., ISBN : 2-85229-921-6, 413 p.
27. **BAKER**, Tim & **ETUE**, Kate, *Why so many gods?*, Nashville, 2002: Thomas Nelson, Inc., ISBN: 0-7852-4763-7, 315 + VII p., <http://www.thomasnelson.com> / <http://www.xt4j.com>
28. **BARKER**, Eileen, *New Religious Movements. A Practical Introduction*, London, 1995: HMSO, ISBN: 0-11-340927-3, 234 + XII p.
29. **BARKER**, Eileen (ed.), *The Centrality of Religion in Social Life. Essays in Honour of James A. Beckford*, Hampshire, 2008: Ashgate Publishing Limited, ISBN: 978-0-7546-6515-1, 247 + XI p., <http://www.ashgate.com>

30. **BARKER**, Eileen, **BECKFORD**, James A. & **DOBBELAERE**, Karel (eds.), *Secularization, Rationalism, and Sectarianism. Essays in Honour of Bryan R. Wilson*, Oxford, 1993: Oxford Press, Inc., ISBN: 0-19-827721-0, 322 + XVI p.
31. **BARRETT**, David V., *The New Believers. A Survey of Sects, Cults and Alternative Religions*, London, 2001: Cassel & Co, ISBN: 0-304-35592-5, 544 p.
32. **BAUMANN**, Christoph Peter (Hrsg.), *Religionen in Basel-Stadt und Basel-Landschaft, Projekt : Führer durch das religiöse Basel*, Basel, 2000 : Mavana Verlag und Vertrieb, ISBN : 3-906981-10-X, 604 p.
33. **BAUMANN**, Martin, **STOLZ**, Jörg (Hg.), *Eine Schweiz – viele Religionen. Risiken und Chancen des Zusammenlebens*, Bielefeld, 2007: Transcript Verlag, ISBN: 978-3-89942-524-6, 406 p., <http://www.transcript-verlag.de> / <http://www.sgr-ssr.ch> / <http://dnb.ddb.de>
34. **BAUMANN**, Martin, **STOLZ**, Jörg (dir.); **PANCHAUD**, Antoine (trad.), *La nouvelle Suisse religieuse. Risques et chances de sa diversité*, collection : Religions et modernités, Genève, 2009: Labor et Fides, ISBN: 978-2-8309-1278-4, 413 p., <http://www.laboret-fides.com>
35. **BAYARD**, Jean-Pierre, *Les sociétés secrètes et les sectes*, Paris, 1997: Philippe Lebaud Editeur, ISBN: 2-6645-255-0, 280 p.
36. **BAYARD**, Jean-Pierre, **OLEJNIK-SARKISSIAN**, Natacha, *Guide des sociétés secrètes et de sectes – Nouvelle édition actualisée*, Paris, 2004: Oxus, ISBN: 2-84898-039-7, 383 p.
37. **BECK**, Guy L. (ed.), *Alternative Krishnas. Regional and Vernacular Variations on a Hindu Deity*, Albany, 2005: State University of New York Press, ISBN: 0-7914-6415-6, 217 + VII p., <http://www.sunypress.edu>
38. **BECKERLEGGE**, Gwylim (ed.), *From Sacred Text to Internet*, series: Religion Today: Tradition, Modernity and Change, Aldershot, 2001: Ashgate Publishing Ltd, ISBN: 0-7546-0816-6, 347 + IX p., <http://www.ashgate.com> / <http://www.open.ac.uk>
39. **BECKFORD**, James A., *Cult Controversies. The societal response to new religious movements*, London, 1985: Tavistock Publications Ltd, ISBN: 0-422-79640-9, 327 + VIII p.
40. **BECKFORD**, James A. (ed.), *New Religious Movements and Rapid Social Change*, London, 1986: Sage Publications, Inc. / UNESCO, ISBN: 0-8039-8591-6, 247 + XV p.
41. **BECKFORD**, James A., **DEMERATH**, N.J. III (eds.), *The Sage Handbook of the Sociology of Religion*, Los Angeles, 2007: Sage Publications Ltd, ISBN: 978-1-4129-1195-5, 746 + XVII p., <http://www.sagepublications.com>
42. **BECKFORD**, James A., **LUCKMANN**, Thomas (eds.), *The Changing Face of Religion*, series: Sage Studies in International Sociology – 37, London, 1991: Sage Publications Ltd, ISBN: 0-8039-8592-4, 178 p.
43. **BECKFORD**, James A. & **RICHARDSON**, James T. (eds.), *Challenging Religion. Essays in honour of Eileen Barker*, London, 2003: Routledge, ISBN: 0-415-30948-4, 267 + XIV p.
44. **BEIT-HALLAHMI**, Benjamin, *The Illustrated Encyclopedia of Active New Religions, Sects, and Cults – Revised Edition*, New York, 1998: The Rosen Publishing Group, Inc., ISBN: 0-8239-2586-2, 488 + VII p.

45. **BELLINGER**, Gerhard J.; **CHAUNU**, Pierre (préface), Encyclopédie des religions, collection : Encyclopédies d'aujourd'hui, S.L., 2000: Librairie Générale Française, ISBN : 2-253-13111-3, 804 p. / Titre originale : Knaurs grosser Religions führer, München, 1986 : Droemersche Verlagsantalt Th. Knaur Nachf
46. **BERGERON**, Richard, Le cortège des fous de Dieu... Un chrétien scrute les nouvelles religions, Montréal, 1982: Editions Paulines, ISBN: 2-89039-868-4, 511 p.
47. **BESSEM**, Willemijn, De ashramgids voor India. Een praktisch overzicht van meer dan vijftig ashrams, guru's en spirituele centra voor de mystieke reiziger in India, Reeks: Praktijkreeks, Amsterdam, 1998: Bres BV, ISBN: 90-6229-054-X, 224 p.
48. **BESSIERE**, Richard, Le livre des grands Maîtres Spirituels, Collection: Témoignages pour l'histoire, Paris, 2007: Editions Grancher, ISBN: 2-7339-1017-5, 270 p., <http://www.grancher.com>
49. **BEVERLEY**, James A., Religions A to Z, Nashville, 2005: Thomas Nelson, Inc., Publishers, ISBN: 1-4185-0573-0, 276 + XVI p., <http://www.thomasnelson.com>
50. **BHATT**, Chetan, Hindu Nationalism. Originis, Ideologies and Modern Myths, Oxford, 2001: Berg, ISBN: 1-85973-343-3, 232 + VIII p.
51. **BHATT**, Chetan, Liberation and purity. Race, new religious movements and the ethics of postmodernity, series: Race and Representation, London, 1997: UCL Press limited, ISBN: 1-85728-423-2, 306 + XX p.
52. **BICKEL**, Bruce & **JANTZ**, Stan, World Religions & Cults 101, Eugene, 2002: Harvest House Publishers, ISBN: 0-7369-1263-0, 272 p., <http://www.harvesthousepublishers.com>
53. **BICKEL**, Bruce & **JANTZ**, Stan, Bruce & Stan's Guide to Cults, Religions, and Spiritual Beliefs, Eugene, 2002: Harvest House Publishers, ISBN: 0-7369-0152-3, 335 p., <http://www.harvesthousepublishers.com>
54. **BLAKELY**, Thomas D., **VAN BEEK**, Walter E. A., **THOMSON**, Dennis L. (eds.), Religion in Africa. Experience & Expression, London / New Hampshire, 1994: James Currey Ltd / Heinemann, ISBN: 0-435-08083-0, 512 + XVI p.
55. **BLOOM**, Irene, **MARTIN**, J. Paul, **PROUDFOOT**, Wayne L. (eds.), Religious Diversity and Human Rights, New York, 1996: Columbia University Press, ISBN: 0-231-10417-0, 355 + X p.
56. **BOCCALI**, Giuliano & **PIERUCCINI**, Cinzia; **MULKAI**, Claire (trad.), L'Hindouisme, Paris, 2009: Editions Hazan, ISBN: 978-2-7541-0346-6, 336 p.
57. **BOHN**, Nicolette, Kleines Lexikon der 'Sekten', Psychogruppen und Strukturvertriebe, Leipzig, 2005: Militzke Verlag, ISBN: 3-86189-622-2, 221 p., <http://dnb.de> / <http://www.militzke.de>
58. **BORGERHOFF** & **LAMBERIGTS**, Mysteries rond sekten, Gent, 2009: Borgerhoff & Lamberigts NV, ISBN: 978-90-89310-46-0, 282 p., <http://www.borgerhoff-lamberigts.be>
59. **BOUQUET**, A.C., Hinduism, Series: Religion (ed.: O. James), London, 1969: Hutchinson University Library, ISBN: 0-09-030672-4, 160 p.
60. **BOWEN**, John R., Religions in Practice. An Approach to the Anthropology of Religion – Second Edition, Boston, 2002: Allyn & Bacon, ISBN: 0-205-33632-9, 322 + XIV p., <http://www.ablongman.com>

61. **BOWKER**, John, World Religions, New York, 2006: DK Publishing, Inc., ISBN: 978-0-7566-1772-1, 216 p., <http://www.dk.com>
62. **BOWKER**, John (ed.), The Cambridge Illustrated History of Religions, Cambridge, 2002: Cambridge University Press, ISBN: 0-521-81037-X, 336 p., <http://www.cambridge.org>
63. **BOWKER**, John; **VAN LANDUYT**, Koenraad (vert.), Een wereld van religies. De wereldreligies: hun oorsprong, hun leer, hun invloed, Tielt, 1998: Uitgeverij Lannoo nv; ISBN: 90-209-3560-7, 192 p.
64. **BOWKER**, John (ed.), The Oxford Dictionary of World Religions, Oxford, 1999: Oxford University Press, ISBN: 0-19-866242-4, 1111 + XXIV p., <http://www.oup.com>
65. **BRANDIS**, Gabriel, Servant of the Lotus Feet. A Hare Krishna Odyssey, New York, 2004: iUniverse, Inc., ISBN: 0-595-31264-0, 225 + XI p., <http://www.iuniverse.com>
66. **BRASSWELL**, George, Jr., Understanding Sectarian Groups in America – Revised. The New Age movement – The Occult – Mormonism – Hare Krishna – Zen Buddhism – Baha’I – Islam in America, Nashville, 1994: Broadman & Holman Publishers, ISBN: 0-8054-1047-3, 375 + VII p.
67. **BREUILLY**, Elizabeth, **O’BRIEN**, Joanne, **PALMER**, Martin; **MARTY**, Martin E. (consult.ed.), Festivals of the World. The Illustrated Guide to Celebrations, Customs, Events and Holidays, New York, 2002: Checkmark Books, ISBN: 0-8160-4481-3, 160 p., <http://www.factsonfile.com>
68. **BREUILLY**, Elizabeth, **O’BRIEN**, Joanne, **PALMER**, Martin; **MARTY**, Martin E. (consult.ed.), Religions of the World. The Illustrated Guide to Origins, Beliefs, Traditions and Festivals, New York, 2005: Facts on File, Inc., ISBN: 0-8160-6258-7, 160 p., <http://www.factsonfile.com>
69. **BRINKMAN**, Martien, De niet-westerse Jezus. Jezus als bodhisattva, avatara, goeroe, profet, voorouder en genezer, Zoetermeer, 2007: Uitgeverij Meinema, ISBN: 978-90-211-4141-1, 372 p., <http://www.uitgeverijmeinema.nl>
70. **BROCKINGTON**, J.L., The Sacred Thread. Hinduism in its Continuity and Diversity, Edinburgh, 1998: Edinburgh University Press, ISBN: 0-7486-0830-3, 222+ IX p.
71. **BRODBECK**, Simon Pearse, The Mahabharata Patriline. Gender, Culture and the Royal Hereditary, Farnham – Surrey, 2009: Ashgate, ISBN: 978-0-7546-6787-2, 329 + XI p., <http://www.ashgate.com>
72. **BROMLEY**, David G. (ed.); **HENKING**, Susan (series ed.), Teaching New Religious Movements, series: American Academy of Religion, Oxford, 2007: Oxford university Press, Inc., ISBN: 978-0-19-517729-9, 360 + XI p., <http://www.oup.com>
73. **BROMLEY**, David G. & **SHINN**, Larry D. (eds.), Krishna Consciousness in the West, Lewisburg, 1989: Bucknell University Press, ISBN: 0-8387-5144-X, 295 p.
74. **BROOKS**, Charles R., The Hare Krishnas in India, Princeton, New Jersey, 1988: Princeton University Press, ISBN: 0-691-05531-9, 265 + X p.
75. **BROSSE**, Jacques, Les maîtres spirituels, Collection: La mémoire de l’humanité, Paris, 1998: Larousse, ISBN: 2-03-505313-7, 264 p.
76. **BROSSE**, Jacques, Les maîtres spirituels, Paris, 2005: Editions Albin Michel, ISBN: 2-226-15908-8, 620 p., <http://www.albin-michel.fr>

77. **BRUCE**, Steve, *God is Dead. Secularization in the West*, series: Religion in the Modern World – 6, Malden, 2003: Blackwell Publishing Ltd, ISBN: 0-631-23275-3, 269 + XVI p.
78. **BRUCE**, Steve, *Religion in the Modern World. From Cathedrals to Cults*, Oxford, 2000: Oxford University Press, Inc., 0-19-878151-2, 256 + VII p.
79. **BRUNMAYER**, Erich; **POLZ**; Werner (Statistische Betreuung), *Sekten und drogen gefährdete Jugend in Oö. Eine repräsentative Erhebung bei 15- bis 19jährigen*, Linz, 1980: Amt der o.ö. Landesregierung Jugendbetreuung, , 112 p.
80. **BRYANT**, Edwin F. & **EKSTRAND**, Maria L. (eds.), *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*, New York, 2004: Columbia University Press, ISBN: 0-231-12256-X, 448 + XIX p., <http://www.columbia.edu/cu/cup>
81. **BUCKSER**, Andrew & **GLAZIER**, Stephen D. (eds.), *The Anthropology of Religious Conversion*, Lanham, 2003: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., ISBN: 0-7425-1778-0, 236 + XIX p., <http://www.rowmanlittlefield.com>
82. **BUNDESMINISTERIUM FÜR UNTERRICHT, KUNST SPORT & BUNDESMINISTERIUM FÜR UMWELT, JUGEND UND FAMILIE**, *Jugendreligionen. Psychokulte. Guru-Bewegungen. Eine Informationsschrift für junge Menschen, Eltern, Lehrer, Jugendbetreuer, Ärzte und Berater – 2. Auflage*, Wien, 1987: Eugen Ketterl Gesellschaft m.b.H., 48 p.
83. **BURR**, Angela, *I Am Not My Body. A Study of the International Hare Krishna Sect*, New Delhi, 1984: Vikas Publishing House PVT LTD, ISBN: 07069-2296-4, 301 + VIII p.
84. **BURRELL**, Maurice C., *The challenge of the cults*, Leicester, 1981: Inter-Varsity Press, ISBN: 0-85110-420-7, 160 p.
85. **BURTON**, Naomi, **HART**, Brother Patrick & **LAUGHLIN**, James (eds.); **CHAKRAVARTY**, Amiya (consulting ed.), *The Asian Journal of Thomas Merton*, London, 1973: Sheldon Press, ISBN: 0-85969-064-4, 445 + XXIX p.
86. **BUTTERWORTH**, John; **HUSER**, Etienne (trad.), *Le livre des sectes et fois nouvelles*, collection: Album EBV – 844, Paris, S.D.: Sator, ISBN: 2-7350-0042-7, 63 p. / édition originale: *A book of beliefs – Cults and New Faiths* (Tring, 1981: Lion Publishing)
87. **CALLEWAERT**, Winand, *Hindoeïsme. Goden, goeroes en gezangen*, Leuven, 1994: Davidsfonds, ISBN: 90-6162-840-2, 219 p.
88. **CALLEWAERT**, Winand, *India. Betoverende verscheidenheid – Derde, herziene uitgave*, Leuven, 2001: Davidsfonds, ISBN: 90-5826-127-1, 254 p.
89. **CARROLL**, Bret E.; **CARNES**, Mark C. (series ed.), *The Routledge Historical Atlas of Religion in America*, series: Routledge Atlases of American History, New York, 2000, Routledge, ISBN: 0-415-92137-6, 144 p., <http://www.routledge-ny.com> / <http://www.routledge.com>
90. **CASTAREDE**, Jean; **REITHMANN**, Annie (dir. coll.), *Histoire des religions*, collection: Studyrama Perspectives, Levallois-Perret, 2007: Groupe Studyrama, ISBN: 978-2-7590-0058-6, 167 p.
91. **CENTRE DE DOCUMENTATION, D'ÉDUCATION ET D'ACTION CONTRE LES MANIPULATIONS MENTALES**, *Les sectes. Que sont-elles? Comment agissent-elles? Comment s'en défendre? Ce qu'il faut en savoir*, Paris, 1984: C.C.M.M., 56 p.

92. **CENTRE DE DOCUMENTATION, D'EDUCATION ET D'ACTION CONTRE LES MANIPULATIONS MENTALES, CENTRE ROGER - IKOR**, Les sectes en France, Paris, 1991: C.C.M.M., ISBN: 2-9505834-0-7, 175 p.
93. **CENTRE DE DOCUMENTATION, D'EDUCATION ET D'ACTION CONTRE LES MANIPULATIONS MENTALES, CENTRE ROGER - IKOR**, Les sectes: état d'urgence, Paris, 1995: Editions Albin Michel, ISBN : 2-226-07711-1, 321 p.
94. **CENTRE D'INFORMATION ET DE DOCUMENTATION JEUNESSE**, Les sectes: s'informer, se défendre, Paris, 2002: CIDJ, 10 p., <http://www.cidj.com>
95. **CENTRE ROGER - IKOR**, Les sectes – Nouvelle édition, collection: Les Essentielles Milan, Toulouse, 2005: Editions Milan, ISBN: 2-7459-1794-3, 64 p., <http://www.editionsmilan.com>
96. **CHANTIN**, Jean-Pierre; **AVON**, Dominique (dir.coll.), Des 'sectes' dans la France contemporaine. 1905-2000. Contestations ou innovations religieuses?, collections: Hommes et communautés, Toulouse, 2004: Editions Privat, ISBN: 2-7089-6855-6, 157 p.
97. **CHAUVIN**, Jacques, Dissidences et sectes. Fiches de réflexion théologique, collection : CGE paroles partagées, Paris, 1990: Les Bergers et les Mages, ISBN: 2-85304-087-9, 47 p.
98. **CHETHIMATTAM**, John B., Consciousness and Reality. An Indian Approach to Metaphysics, series: Indian Religions and Philosophies, London, 1971: Geoffrey Chapman, ISBN: 0-225-66011-3, 228 + X p.
99. **CHOQUETTE**, Diane (ed.); **ELLWOOD**, Robert S., Jr. (introductory essay), New Religious Movements in the United States and Canada, series: Bibliographies and Indexes in Religious Studies - 5, Westport, 1985: Greenwood Press, ISBN: 0-313-23772-7, 235 + XI p.
100. **CHRYSSIDES**, George D.; **LAMB**, Christopher & **BRYANT**, M. Darrol (series eds.), Exploring New Religions, series: Issues in Contemporary Religion, London, 1999: Cassell, ISBN: 0-304-33652-1, 405 + X p.
101. **CHRYSSIDES**, George D., The A to Z of New Religious Movements, series: A to Z Guides – 20, Lanham, 2001: The Scarecrow Press, Inc., ISBN: 978-0-8108-5588-5, 389 + XXIX p., <http://www.scarecrowpress.com>
102. **CHRYSSIDES**, George D.; **WORONOFF**, Jon (series ed.), Historical Dictionary of New Religious Movements, series: Historical Dictionaries of Religions, Philosophies, and Movements - 42, Lanham, 2001: The Scarecrow Press, Inc., ISBN:0-8108-4095-2, 515 + XXXI p., <http://www.scarecrowpress.com>
103. **CHRYSSIDES**, George D. & **WILKINS**, Margaret Z. (eds.), A Reader in New Religious Movements, London, 2006: The Continuum International Publishing Group, ISBN: 0-8264-6186-9, 432 + VIII p., <http://www.continuumbooks.com>
104. **CLARKE**, Peter B., New Religions in Global Perspective. A study of religious change in the modern world, London, 2006: Routledge, ISBN: 0-415-25748-4, 385 + XX p., <http://www.routledge.com>
105. **CLARKE**, Peter B. (ed.), Encyclopedia of New Religious Movements, Abingdon, 2006: Routledge, ISBN: 0-415-26707-2, 686 + XXXII p., <http://www.routledge.com>

106. **CLARKE**, Peter B., **BEYER**, Peter (eds.), *The World's Religions. Continuities and Transformations*, Oxon, 2009: Routledge, ISBN: 978-0-415-39725-4, 783 + XXI p., <http://www.routledge.com>
107. **CLEMMONS**, Nancy, *Exploring the Religions of Our World*, Indiana, 2008: Ave Maria Press, Inc., ISBN: 978-1-59471-125-1, 416 p., <http://www.avemariapress.com>
108. **CLEVENOT**, Michel (dir.), *L'Etat des religions dans le monde*, Paris, 1987: Editions La découverte / Editions du Cerf, ISBN: 2-7071-16665-3, 640 p.
109. **CLOTHEY**, Fred W., *Religion in India. A Historical Introduction*, Oxon, 2006: Routledge, ISBN: 978-0-415-94024-5, 282 + XIII p., <http://www.routledge.com>
110. **COLEMAN**, Simon & **COLLINS**, Peter (eds.); **DAVIES**, Douglas, **FENN**, Richard (series eds.), *Religion, Identity and Change*, series: Religion and Theology in Interdisciplinary Perspectives, Hants, 2004: Ashgate Publishing Limited, ISBN: 0-7546-0450-0, 214 + XII p., <http://www.ashgate.com>
111. **COLLINSON**, Diané, **PLANT**, Kathryn & **WILKINSON**, Robert, *Fifty Eastern Thinkers*, series: Routledge Key Guides, London, 2001: Routledge, ISBN: 0-415-20284-1, 425 + XVII p., <http://www.routledge.com>
112. **COOGAN**, Michael D. (red.), *Wereldreligies, Kerkdriel*, 2004: Librero b.v., ISBN: 90-5764-502-5, 288 p. / Oorspronkelijke titel: *World Religions*, S.L., 2003: Duncan Baird Publishers Ltd
113. **COOKSON**, Catherine (ed.); **LEVINSON**, David (series ed.), *Encyclopedia of Religious Freedom*, series: Routledge Encyclopedias of Religion and Society, New York, 2003: Routledge, ISBN: 0-415-94181-4, 555 + XIV p., <http://www.routledge-ny.com>
114. **COOGAN**, Michael D. (gen. ed.), *Eastern Religions. Origins – Beliefs – Practices – Holy Texts – Sacred Places*, Oxford, 2005: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-522190-7, 552 p.
115. **CORNUAULT**, Fanny, *La France des sectes*, Paris, 1978: Tchou, éditeur, ISBN: 2-7107-0132-4, 342 p.
116. **CORRIGAN**, John (ed.), *The Oxford Handbook of Religion and Emotion*, Oxford, 2008: Oxford University Press, Inc., ISBN: 978-0-19-517021-4, 522 + XII p., <http://www.oup.com>
117. **COWARD**, Harold G. (ed.), *Modern Indian Responses to Religious Pluralism*, series: Sri Garib Dass Oriental Series – 128, Delhi, 1991: Sri Satguru Publications, ISBN: 81-7030-296-X, 340 + XII p.
118. **COWARD**, Harold G. & **GOA**, David J., *Mantra. Hearing the Divine in India and America – Second Edition*, New York, 2004: Columbia University Press, ISBN: 0-231-12961-0, 123 + IX p., <http://www.columbia.edu/cu/cup/mantra.html> / <http://www.columbia.edu/cu/cup>
119. **COWARD**, Harold, **HINNELLS**, John R. & **WILLIAMS**, Raymond Brady (eds.); **COWARD**, Harold (series ed.), *The South Asian Religious Diaspora in Britain, Canada, and the United States*, series: Suny Series in Religious Studies, Albany, 2000: State University of New York Press, ISBN: 0-7914-4510-0, 301 + IX p., <http://www.sunypress.edu>
120. **COX**, Harvey, *Turning East. The Promise and Peril of the New Orientalism*, New York, 1977: Simon and Schuster, ISBN: 0-671-22851-X, 192 p.
121. **CRAWFORD**, Robert, *What is Religion?*, London, 2002: Routledge, ISBN: 0-415-22671-6, 234 + XI p., <http://www.routledge.com>

122. **D'EAUBONNE**, Françoise, Dossier S... comme sectes, collection: Confrontations, Paris, 1982: Editions Alain Moreau, ISBN: 2-85209-002-3, 313 p.
123. **DAHLKE**, Margit & **DAHLKE**, Ruediger, Meditatiegids met meer dan 130 meditatietechnieken, Hoevelaken, 2001: Uitgeverij Verba, ISBN: 90-5513-401-5, 352 p.
124. **DANER**, Francine Jeanne, The American Children of Krsna. A Study of the Hare Krsna Movement, New York, 1976: Holt, Rinehart and Winston, ISBN: 0-03-013546-X, 118 + IX p.
125. **DANIELOU**, Alain, Yoga. The Method of Re-Integration. Its Origin, Its Aims, Its Methods – Fourth Edition, London, 1973: Johnson Publications, ISBN: 85307-065-2, 177 + X p.
126. **DANIELOU**, Alain, Mythes et dieux de l'Inde. Le polythéisme Hindou, S.L., 1982: Editions du Rocher, ISBN: 2-268-01689-7, 643 p.
127. **DAVIE**, Grace, Religion in Modern Europe. A Memory Mutates, series: European Societies, Oxford, 2000: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-924124-4, 218 + X p., <http://www.oup.com>
128. **DAVIS**, Derek H. & **HANKINS**, Barry (eds.), New Religious Movements and Religious Liberty in America, Waco, 2002: J.M. Dawson Institute of Church-State Studies / Baylor University Press, ISBN: 0-929182-64-2, 208 p.
129. **DAVY**, Marie-Madeline, Encyclopédie des mystiques – III. Egypte, Mésopotamie, Iran, hindouisme, bouddhisme indien, collection: Petite Bibliothèque Payot – 275, Paris, 1996: Editions Payot & Rivages, ISBN: 2-228-88989-X, 437 + XXXVII p.
130. **DAWSON**, Andrew, New Era – New Religions. Religious Transformation in Contemporary Brazil, series: Ashgate New Critical Thinking in Religion, Theology and Biblical Studies, Hampshire, 2007: Ashgate Publishing Limited, ISBN: 978-0-7546-5433-9, 185 + IX p., <http://www.ashgate.com>
131. **DAWSON**, Lorne L., Comprehending Cults. The Sociology of New Religious Movements – Second Edition, Ontario, 2006: Oxford University Press, ISBN: 0-19-542009-8, 266 + V p., <http://www.oup.com/ca>
132. **DAWSON**, Lorne L. (ed.), Cults and New Religious Movements. A Reader, series: Blackwell Readings in Religion - 2, Malden, 2003: Blackwell Publishing Ltd., ISBN: 1-4051-0181-4, 297 + VIII p., <http://www.blackwellpublishing.com>
133. **DE GIBON**, Yves, Des sectes à notre porte. Répertoire et présentation, Paris, 1979: Editions du Chalet, ISBN: 2-7023-0320, 46 p.
134. **DE GIBON**, Yves, **VERNETTE**, Jean, Des 'sectes' à notre porte. Répertoire et présentation – 3e édition entièrement revue et augmentée, collection: Routes d'oecuménisme, Paris, 1994: Editions du Chalet, ISBN: 2-7023-0485-0, 63 p.
135. **DE LA TORRE**, Miguel A. (ed.), The Hope of Liberation in World Religions, Waco, 2008: Baylor University Press, ISBN: 978-1-932792-50-8, 342 + VIII p., <http://www.baylorpress.com>
136. **DEKKER**, G., Godsdienst en samenleving. Inleiding tot de studie van de godsdienstsociologie – Vierde druk, Kampen, 1997: Uitgeversmaatschappij J. H. Kok, ISBN: 90-242-5271-7, 273 p.
137. **DELORME**, Philippe, Les aventures de Dieu, Paris, 2002: Jean Picollec Editeur, ISBN: 2-86477-190-X, 320 p.

138. **DESBORDES**, Astrid; **GODARD**, Philippe (dir. coll.), Des religions dans l'histoire. Bouddhisme, judaïsme, christianisme, islam, vodou..., collection: Autrement Junior série Histoire, Paris, 2003: Editions Autrement, ISBN: 2-7467-0412-9, 62 p.
139. **DE VRIES**, Sjoerd, Hindoeïsme voor beginners. Een heldere inleiding tot de oudste nog levende wereldgodsdienst, Amsterdam, 1999: Forum, ISBN: 90-225-1877-9, 166 p.
140. **DICKSON**, John, A Spectator's Guide to World Religions. An Introduction to the Big Five, Oxford, 2004: Lion Hudson plc, ISBN: 0-7459-5308-5, 236 p., <http://www.lionhudson.com>
141. **DILLON**, Michele (ed.), Handbook of the Sociology of Religion, Cambridge, 2003: Cambridge University Press, ISBN: 0-521-00078-5, 481 + XIII p., <http://www.cambridge.org>
142. **DROGON**, Annick; **CENTRE ROGER – IKOR**, Le dico des sectes, collection: Les Dicos Essentiels, Toulouse, 1998: Editions Milan , ISBN: 2-84113-712-0, 255 p.
143. **DUMARCET**, Lionel, Les grandes religions de l'Asie, Paris, 2001: Editions De Vecchi S.A., ISBN: 2-7328-3339-8, 223 p.
144. **DURAND**, Gilbert, Les structures anthropologiques de l'imaginaire. Introduction à l'archétype générale – 11e édition, Paris, 1992 : Dunod, ISBN : 2-10-001415-3, 536 + XXIII p.
145. **DURDIN-ROBERTSON**, Lawrence, The Goddesses of India, Tibet, China and Japan, Clonagal, 1976: Cesara Publications, 532 p.
146. **DWYER**, Graham & **COLE**, Richard J. (eds.), The Hare Krishna Movement. Forty Years of Chant and Change, London, 2007: I.B. Tauris & Co Ltd, ISBN: 978-1-84511-407-7, 283 + X p., <http://www.ibtauris.com>
147. **EBAUGH**, Helen Rose (ed.); **KAPLAN**, Howard B. (series ed.), Handbook of Religion and Social Institutions, series: Handbooks of Sociology and Social Research, New York, 2005: Springer Science+Business Media, Inc., ISBN: 0-387-25703-9, 439 + XII p., <http://www.springer.com>
148. **ECK**, Diana L., A New Religious America. How a 'Christian Country' Has Now Become the World's Most Religiously Diverse Nation, New York, 2001: HarperCollins Publishers, Inc., ISBN: 0-06-062158-3, 404 + XII p., <http://www.harpercollins.com>
149. **EGGENBERGER**, Oswald, Die kirchen, Sondergruppen und religiösen Vereinigungen. Ein Handbuch – Sechste, überarbeitete und ergänzte Auflage, Zürich, 1994: Theologischer Verlag, ISBN: 3-290-11639-5, 360 p.
150. **EGGENBERGER**, Oswald, Kleine Sektenkunde – 4.völlig bearbeitete Auflage, Zürich, 1983: Verlag Junge Kirche Schweiz, ISBN: 3-9065-7001-0, 79 p.
151. **EIMUTH**, Kurt-Helmuth, Die Sekten-Kinder, Themenreihe: Spektrum – 4539, Freiburg im Breisgau, 1997: Verlag Herder, ISBN: 3-451-04539-7, 239 p.
152. **EL MOUNTACIR**, Hayat, Les enfants des sectes, collection: Les enfants du fleuve, S.L., 1994 : Librairie Arthème Fayard, ISBN : 2-213-59358-2, 367 p.
153. **EL MOUNTACIR**, Hayat; **DIDELOT**, Jean-Claude (dir. coll.), Les enfants des sectes, collection: Les enfants du fleuve, S.L., 1994 : Librairie Arthème Fayard, ISBN : 2-213-59358-2, 366 p.

154. **ELIADE**, Mircea, Histoire des croyances et des idées religieuses/ II. De Gautama Bouddha au triomphe du christianisme, collection: Bibliothèque historique Payot, Paris, 1978: Editions Payot, ISBN: 2-228-88159-7, 523 p.
155. **ELIADE**, Mircea; **TRASK**, Willard R. (transl.), Yoga. Immortality and Freedom, Series: Bollingen Series – LVI, New York, 1973: Bollingen Foundation, Inc., ISBN: 0-691-01764-6, 536 + XXII p. / Original Title: Le Yoga. Immortalité et liberté (Paris, 1954: Librairie Payot)
156. **ELLER**, Jack David, Introducing Anthropology of Religion. Culture to the Ultimate, New York, 2007: Routledge, ISBN: 978-0-415-40896-7, 352 + XV p., <http://www.routledge.com>
157. **ELLWOOD**, Robert S., The Sixties Spiritual Awakening, New Brunswick, 1994: Rutgers University Press, ISBN: 0-8135-2093-2, 369 + IX p.
158. **ELLWOOD**, Robert S. (gen. ed.); **ALLES**, Gregory D. (ass. ed.), The Encyclopedia of World Religions – Revised Edition, series: Facts on File Library of Religion and Mythology, New York, 2007: Facts on File, Inc., ISBN: 0-8160-6141-6, 514 + XIII p., <http://www.factsonfile.com>
159. **ELLWOOD**, Robert S., **McGRAW**, Barbara A., Many Peoples, Many Faiths. Women and Men in the World Religions – Seventh Edition, New Jersey, 2002: Pearson Education, Inc., ISBN: 0-13-034172-X, 527 + XX p. , <http://www.prenhall.com/ellwood>
160. **ELLWOOD**, Robert S., **PARTIN**, Harry B., Religious and Spiritual Groups in Modern America – Second Edition, Upper Saddle River, 1988: Prentice Hall, ISBN: 0-13-773045-4, 328 + VII p.
161. **EMBREE**, Ainslie T. (ed.); **DE BARY**, William Theodore (Gen. Ed.), The Hindu Tradition. Readings in Oriental Thought, New York, 1972: Vintage Books, ISBN: 0-394-71702-3, 363 + VI p.
162. **ENROTH**, Ronald; **DE VRIES**, An (vert.), Sekten. Bedreiging of bevrijding?, Laren, 1981: Uitgeverij Novapress B.V., ISBN : 90-6318-020-9, 212 p. / Oorspronkelijke titel: Youth, Brainwashing, and the Extremist Cults, Grand Rapids, 1977 : The Zondervan Corporation, ISBN: 0-310-24271-1, 221 p.
163. **ENROTH**, Ronald, Youth, Brainwashing, and the Extremist Cults, Grand Rapids, 1977 : The Zondervan Corporation, ISBN: 0-310-24271-1, 221 p.
164. **ERNST**, Marie-Claude, Sectes et cultes aux Etats-Unis dans les années soixante-dix, collection : Courants Universels, Paris, 1991 : Editions Publisud, ISBN: 2-86600-552-6, 126 p.
165. **ESPOSITO**, John L., **FASCHING**, Darrell J., **LEWIS**, Todd, Religion and Globalization. World Religions in Historical Perspective, New York, 2008: Oxford University Press, Inc., ISBN: 978-0-19-517695-7, 609 + IX p., <http://www.oup.com>
166. **ESPOSITO**, John L., **FASCHING**, Darrell J., **LEWIS**, Todd, World Religions Today, New York, 2002: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-510253-3, 562 + XIII p., <http://www.oup.com>
167. **EVANS**, Christopher, Cults of Unreason, Herts, 1974: Granada Publishing Limited / Panther Books Ltd, 269 p.
168. **FACON**, Roger, **PARENT**, Jean Marie, Sectes et sociétés secretes aujourd'hui: le complot des ombres, collection: Connaissance de l'Etrange, Nice, 1980: Editions Alain Lefevre, ISBN: 2-902639-31-7, 358 p.
169. **FALK**, Geoffrey D., Stripping the Gurus. Sex, Violence, Abuse and Enlightenment, Toronto, 2009: Million Monkeys Press, ISBN: 978-0-9736203-1-3, 523 + VIII p., <http://www.strippingthegurus.com>

170. **FARRINGTON**, Karen, Historical Atlas of Religions, New York, 2002; Checkmark Books, ISBN:0-8160-5069-4, 192 p. <http://www.factsonfile.com>
171. **FEIBLEMAN**, James K., Understanding Oriental Philosophy. A Popular Account for the Western World, New York, 1976: New American Library, 239 + XIII p.
172. **FENN**, Richard K. (ed.), The Blackwell Companion to Sociology of Religion, series: Blackwell Companion to Religion, Malden, 2004: Blackwell Publishing Ltd, ISBN: 0-631-21241-8, 485 + XX p., <http://www.blackwellpublishing.com>
173. **FIESER**, James, **POWERS**, John (eds.), Scriptures of the World's Religions – Third Edition, series: McGraw Hill Higher Education, New York, 2008: McGraw Hill, ISBN: 978-0-07-338665-2, 533 +XVIII p., <http://www.mhhe.com>
174. **FIGL**, Johann, Handbuch Religionswissenschaft. Religionen und ihre zentralen Themen, Innsbruck, 2003: Tyrolia-Verlag, ISBN: 3-7022-2508-0, 880 p., <http://www.dnb.ddb.de>
175. **FINCKE**, Andreas & **POHLMANN**, Matthias, Kompass. Sekten und religiöse Weltanschauungen. Ein Lexikon, Gütersloh, 2004: Gütersloher Verlagshaus GmbH., ISBN: 3-579-06409-6, 238 p., <http://dnb.ddb.de> / <http://www.gtvh.de>
176. **FINKE**, Roger & **STARK**, Rodney, The Churching of America, 1776-1990. Winners and Losers in Our Religious Economy, New Brunswick, 1997: Rutgers University Press, ISBN: 0-8125-1838-5, 328 + XIV p.
177. **FISCHER**, Mary Pat, Religions Today. An Introduction, London, 2002: Routledge, ISBN: 0-415-26282-8, 319 p., <http://www.routledge.com>
178. **FISCHER**, Mary Pat; **SMART**, Ninian (series ed.), Religion in the Twenty-first Century, series: Religions of the World, London, 1999: Routledge, ISBN: 0-415-21166-2, 128 p., <http://www.routledge.com>
179. **FLOOD**, Gavin, An introduction to Hinduism, Cambridge, 2004: Cambridge University Press, ISBN: 0-521-43878-0, 341 + XVIII p., <http://www.cambridge.org>
180. **FLOOD**, Gavin (ed.), The Blackwell Companion to Hinduism, Series: Blackwell Companions to Religion, Oxford, 2003: Blackwell Publishing Ltd, ISBN: 0-631-21535-2, 599 + XIII p., <http://www.blackwellpublishing.com/reference/>
181. **FLORES-LONJOU**, Magalie; **PACTEAU**, Bernard (préface), Les lieux de culte en France, Paris, 2001 : Les Editions du Cerf, ISBN: 2-204-05652-9, 277 p.
182. **FOLEY**, Michael W. & **HOGGE**, Dean R., Religion and the New Immigrants. How Faith Communities Form Our Newest Citizens, Oxford, 2007: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-518870-5, 265 + VII p., <http://www.oup.com>
183. **FORSTHOEFEL**, Thomas A. & **HUMES**, Cynthia Ann (eds.); **DONIGER**, Wendy (series ed.), Gurus in America, Series: Suny Series in Hindu Studies, Albany, 2005: State University of New York Press, ISBN: 0-7914-6574-8, 236 + VIII p., <http://www.sunypress.edu>
184. **FOURNIER**, Anne, **PICARD**, Catherine; **FORNI**, Raymond (preface), Sectes, démocratie et mondialisation, Paris, 2002: Presses Universitaires de France, ISBN: 2-13-052569-5, 305 p.

185. **FRITH**, Nigel, *The Legend of Krishna*, London, 1976: Abacus / Sphere Books Ltd, ISBN: 0-349-11342-4, 238 p.
186. **FULLER**, Robert C., *Spiritual, But Not Religious. Understanding Unchurched America*, New York, 2001: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-514680-8, 212 p., <http://www.oup.com>
187. **GALANTER**, Marc, *Cults. Faith, Healing and Coercion – Second edition*, New York, 1999: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-512369-7, 273 + XII p., <http://www.oup.com>
188. **GALLAGHER**, Eugene V.; **GOFF**, Philip (series editor), *The New Religious Movements Experience in America*, series: *The American Religious Experience*, Westport, 2004: Greenwood Press, ISBN: 0-313-32807-2, 297 + XX p., <http://www.greenwood.com>
189. **GALLAGHER**, Eugene V. & **ASHCRAFT**, Michael W. (eds.), *Introduction to New and Alternative Religions in America. Volume 1: History and Controversies*, Westport, 2006: Greenwood Press, ISBN: 0-275-98712-4, 333 + XV p., <http://www.greenwood.com>
190. **GARCIA HERNANDO**, Julian (dir.), *Pluralismo religioso en España. II. Sectas u nuevos movimientos religiosos – 2a Edición corregida y ampliada*, colección: *Temas Vivos – 5*, Madrid, 1993: Sociedad de Educación Atenas, ISBN: 84-7020-326-6, 927 p.
191. **GEDEN**, Alfred S., *Studies in Eastern Religions*, Delhi, 1983: Sri Satguru Publications, 378 + XIII p.
192. **GERNER**, Katy, *Hinduism*, Series: *Religions around the world*, Tarrytown, 2008: Marshall Cavendish Benchmark, ISBN: 978-0-7614-3166-4, 32 p., <http://www.marshallcavendish.com>
193. **GIBBONS**, David, *Croyances et religions du monde. Qui croit quoi? Ou? Quand? Comment?*, Paris, 2007: Editions Acropole, ISBN: 978-2-7357-0285-5, 160 p., <http://www.editions-acropole.com/> / Edition originale: *Faiths & Religions of the World*, Hertfordshire, 2007: Worth Press Limited
194. **GIRA**, Dennis & **POUTHIER**, Jean-Luc, *Les religions d'aujourd'hui. Une histoire pour quel avenir?*, collection: *Petite Encyclopédie*, S.L., 2006: Larousse, ISBN: 2-03-575171-3, 128 p.
195. **GIRAULT**, René (dir.), *Unité des chrétiens. Eglises? Sectes? Nouveaux groupements religieux aujourd'hui (première partie)*. Numéro 49, Janvier 1983, Paris, 1983 : Unité des Chrétiens, 45 p.
196. **GLOCK**, Charles Y. & **BELLAH**, Robert N. (eds.), *The New Religious Consciousness*, Berkeley, 1976: University of California Press, ISBN: 0-520-03472-4, 391 + XVII p.
197. **GOFF**, Philip & **HARVEY**, Paul (eds.), *Themes in Religion and American Culture*, Chapel Hill, 2004: The University of North Carolina Press, ISBN: 0-8078-5559-6, 389 p., <http://www.uncpress.unc.edu>
198. **GOLEMAN**, Daniel; **DASS**, Ram (foreword), *The Meditative Mind. The Varieties of Meditative Experience*, New York, 1988: Penguin Putnam, Inc., ISBN: 0-87477-833-6, 214 + XXIV p., <http://www.penguinputnam.com>
199. **GOSELIN**, Jean-Pierre; **MONIERE**, Denis, *Le trust de la foi*, Montréal, 1978: Editions Québec/Amérique, ISBN: 0-88552-048-3, 166 p.
200. **GOSWAMI**, Mukunda, *Inside the Hare Krishna Movement. An Ancient Eastern Religious Tradition Comes of Age in the Western World*, Badger, 2001: Torchlight Publishing, ISBN: 1-887089-28-4, 278 + XXV p., <http://www.torchlight.com>

201. **GRIGORIEFF**, Vladimir, Religions du monde entier. Les monothéismes, l'hindouisme et le bouddhisme – Troisième tirage, collection: Eyrolles Pratique, Paris, 2004: Editions Eyrolles, ISBN: 978-2-7081-3521-5, 256 p., <http://www.editions-eyrolles.com>
202. **GUERBER**, A. (dir.), Sorcellerie et Magie. Guide secret des sectes et des nouvelles religions. Fondation – Doctrine – Organisation – Localisation, Paris, 2002: Service International de Presse, 67 p.
203. **GWYNNE**, Paul, World Religions in Practice. A Comparative Introduction, Malden, 2009: Blackwell Publishing, ISBN: 978-1-4051-6702-4, 427 + XVI p., <http://www.blackwellpublishing.com/religion>
204. **HAACK**, Friedrich-Wilhelm, Die neuen Jugendreligionen. Teil 2. Dokumente und Erläuterungen, München, 1977: Evangelischer Presseverband für Bayern, 116 p.
205. **HAACK**, Friedrich-Wilhelm, Die neuen Jugendreligionen – 20. neu überarbeitete Auflage, München, 1980: Evangelischer Presseverband für Bayern, ISBN: 3-583-50613-8, 88 p.
206. **HAACK**, Friedrich-Wilhelm, Die neuen Jugendreligionen – 22. neu überarbeitete Auflage, München, 1983: Evangelischer Presseverband für Bayern, ISBN: 3-583-50613-8, 82 p.
207. **HAACK**, Friedrich-Wilhelm, Kein Blatt vor dem Mund. Von der Religions-Freiheit, Ja und Nein zu sagen, Themenreihe : Material – 15, München, 1981 : Arbeitsgemeinschaft für Religions- und Weltanschauungsfragen, ISBN : 3-921513-53-7, S.P.
208. **HAACK**, Friedrich-Wilhelm, Verführte Sehnsucht, München, 1978: Evangelischer Presseverband für Bayern, ISBN: 3-583-50501-8, 56 p.
209. **HAACK**, Friedrich-Wilhelm; **VIAL**, François (trad.), Des sectes pour les jeunes? Fiches d'identité. Approche critique psycho-sociale, S.L., 1980: Editions Mame, ISBN: 272-89-0007-8, 176 p. / Edition allemande: Jugendreligionen, Munich, 1979 : Ed. Claudius
210. **HALL**, Timothy L., Religion in America, series: American Experience, New York, 2007: Facts on File, Inc., ISBN: 978-0-8160-6198-3, 482 + XIII p., <http://www.factsonfile.com>
211. **HASSAN**, Steve, Combatting Cult Mind Control, Rochester, 1990: Park Street Press, ISBN: 0-89281-311-3, 237 + XVIII p., <http://www.innertraditions.com>
212. **HATTSTEIN**, Markus, Wereldreligies, Keulen, 1997: Könemann Verlagsgesellschaft mbH, ISBN: 3-89508-856-0, 120 p. / Oorspronkelijke titel: Weltreligionen
213. **HATTSTEIN**, Markus, World Religions, Bonn, 2005: Tandem Verlag GmbH, ISBN: 978-0-8416-0195-6, 120 p. / Original title: Weltreligionen, ISBN: 3-8331-1406-1
214. **HAY**, Jeff (ed.); **SZUMSKI**, Bonnie (series ed.), Hinduism, Series: Religions and Religious Movements, Farmington Hills, 2006: Greenhaven Press, ISBN:0-7377-2569-9, 223 p., <http://www.gale.com/greenhaven> & <http://www.thomson.com>
215. **HAMILTON**, Malcolm, The Sociology of Religion. Theoretical and comparative perspectives – Second Edition, London, 2002: Routledge, ISBN: 0-415-22667-8, 308 + X p., <http://www.routledge.com>
215. **HEEHS**, Peter (ed.), Indian Religions. A Historical Reader of Spiritual Expression and Experience, London, 2002: C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd., ISBN: 1-85065-496-4, 620 + XXI p., <http://www.hurstpub.co.uk>

216. **HEMENWAY**, Priya, *Hindoegoden*, Kerkdriel, 2007: Librero b.v., ISBN: 978-90-5764-816-8, 96 p. / Oorspronkelijke titel: *Hindu Gods: The Spirit of the Divine*, 2006, Book Laboratory, Inc., <http://www.librero.nl>
217. **HEMPELMANN**, Reinhard (Hrsg.), E.A., *Panorama der neuen Religiosität. Sinnsuche und Heilsversprechen zu Beginn des 21. Jahrhunderts – Vollständig überarbeitete Neuausgabe*, Gütersloh, 2005: Gütersloher Verlagshaus GmbH, ISBN: 978-3-579-02320-5, 688 p., <http://dnb.ddb.de> / <http://www.gtvh.de>
218. **HERBERT**, David (ed.), *Religion and Social Transformations*, series: *Religion Today: Tradition, Modernity and Change*, Milton Keynes / Aldershot, 2001: The open University / Ashgate Publishing Ltd, ISBN: 0-7546-0817-4, 295 + IX p., <http://www.ashgate.com>
219. **HEXHAM**, Irving, *The Concise Dictionary of Religion*, Vancouver, 1993: Regent College Publishing, ISBN: 1-57383-120-4, 245 p., <http://www.regent-bookstore.com>
220. **HEXHAM**, Irving, *Pocket Dictionary of New Religious Movements*, Downers Grove, 2002: Intervarsity Press, ISBN: 0-8308-1466-3, 120 p., <http://www.ivpress.com>
221. **HEXHAM**, Irving, **ROST**, Stephen & **MOREHEAD**, John W. II (gen. Eds.), *Encountering New Religious Movements. A Holistic Evangelical Approach*, Grand Rapids, 2004: Kregel Publications, ISBN: 0-8254-2893-9, 322 p.
222. **HINNELLS**, John R. (ed.), *Dictionary of Religions – Expanded New Edition*, series: *Penguin Reference Books*, London, 1995: Penguin Books Ltd, ISBN: 0-14-051261-6, 760 + XXXVII p.
223. **HINNELLS**, John R. (ed.), *The New Penguin Handbook of Living Religions – Second Edition*, series: *Penguin Reference*, London, 1997: Penguin Books Ltd, ISBN: 0-14-051480-5, 902 + IX p., <http://www.penguin.com>
224. **HINNELLS**, John R. (ed.), *Who's Who of Religions*, series: *Penguin Reference Books*, London, 1991: Penguin Books Ltd, ISBN: 0-14-051349-3, 560 + XVI p.
225. **HINNELLS**, John R. & **SHARPE**, Eric J. (eds.), *Hinduism*, series: *World Religions in Education*, Newcastle upon Tyne, 1972: Oriel Press Limited, ISBN: 0-85362-137-3, 224 + X p.
226. **HITCHCOCK**, Susan Tyler & **ESPOSITO**, John L.; **ARCHBISHOP TUTU**, Desmond & **REVEREND TUTU**, Mpho (foreword); **HIS HOLINESS THE DALAI LAMA** (epilogue), *Geography of Religion. Where God Lives, Where Pilgrims Walk*, Washington, D.C., 2004: National Geographic Society, ISBN: 0-7922-7313-3, 416 p., <http://www.nationalgeographic.com>
227. **HOEKSTRA**, E.G., *Wat geloven zij? Jeugdreligies*, Kampen, 1981: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, ISBN: 90-242-0170-5, 58 p.
228. **HOEKSTRA**, E. G. & **IPENBURG**, M. H., *Wegwijs in religieus en levensbeschouwelijk Nederland. Handboek religies, kerken, stromingen en organisaties – Derde sterk gewijzigde en aangevulde druk*, Kampen, 2000: Uitgeverij kok, ISBN: 90-435-00283, 748 + XV p.
229. **HOEKSTRA**, E. G. & **KRANENBORG**, R. (red.), *Rituelen in religieus Nederland. Gebruiken van Joden, Christenen, Moslims, Hindoes en Boeddhisten in belangrijke levensfasen*, Baarn, 2001: Uitgeverij Ten Have, ISBN: 90-259-5260-7, 420 + XII p.
230. **HOJSGAARD**, Marten T. & **WARBURG**, Margit (eds.), *Religion and Cyberspace*, Oxon, 2005: Routledge, ISBN: 0-415-35763-2, 207 + XI p., <http://www.routledge.com>

231. **HUBNER**, John & **GRUSON**, Lindsey, *Monkey On a Stick. Murder, Madness, and the Hare Krishnas*, San Diego, 1988: Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, ISBN: 0-15-162086-5, 414 + XVIII p.
232. **HUMMEL**, Reinhart, *Gurus in Ost und West. Hintergründe, Erfahrungen, Kriterien*, Stuttgart, 1984: Quell Verlag, ISBN: 3-7918-6011-9, 173 p.
233. **HUMMEL**, Reinhart, *Religiöser Pluralismus oder christliches Abendland? Herausforderung an Kirche und Gesellschaft*, Darmstadt, 1994: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, ISBN: 3-534-11717-4, 223 + IX p.
234. **HUMMEL**, Reinhart; **BLANADET**, Iris (trad.); **DE NOVION**, Hubert & **MAYER**, Jean-François (revision trad.), *Les Gourous*, collection: BREF, S.L., 1988: Les Editions du Cerf, ISBN: 2-204-02915-7, 126 p. / Edition originale: *Gurus in Ost und West. Hintergründe, Erfahrungen, Kriterien* (Stuttgart, 1984: Quell Verlag und Bachhandlung der Evangelischen Gesellschaft in Stuttgart GmbH)
235. **HUMMEL**, Reinhart; **VALENTIN**, Friederike & **Gurus, Meister, Scharlatane. Zwischen Faszination und Gefahr**, Themenreihe: *Sekten, Sondergruppen und Weltanschauungen*, Freiburg, 1996: Verlag Herder Freiburg im Breisgau, ISBN: 3-451-26037-9, 272 p.
236. **HUNT**, John & **PENWELL**, Dan, *AMG's Handi-Reference: World Religions and Cults*, Chattanooga, 2008: AMG Publishers, ISBN: 978-0-89957-113-3, 723 + VI p.
237. **HUNT**, Stephen J., *Alternative Religions. A Sociological Introduction*, Hampshire ,2003: Ashgate publishing Limited, ISBN: 0-7546-3410-8, 268 + XIX p., <http://www.ashgate.com>
238. **INTROVIGNE**, Massimo, *Le nuove religioni*, Milano, 1989: SugarCo Edizioni S.r.l., 429 p.
239. **INTROVIGNE**, Massimo, E.A.; **CESNUR**, *Enciclopedia delle religioni in Italia*, Torino, 2001: Editrice Elledici, ISBN: 88-01-01596-8, 1048 p., <http://www.elledici.org>
240. **IYENGAR**, B.K.S.; **MENUHIN**, Yehudi (foreword), *Light on Yoga. Yoga Dipika – Second Edition*, London, 1968: George Allen & Unwin Ltd, ISBN: 04-149002-9, 342 p.
241. **IYENGAR**, B.K.S.; **MENUHIN**, Yehudi (foreword), *Light on Yoga. Yoga Dipika*, London, 1979: Unwin Paperbacks, ISBN: 04-149035-5, 544 p.
242. **JANIS**, Sharon, *Sagesse et spiritualité pour les nuls*, Paris, 2003 : Editions Générales First, ISBN: 2-87691-769-6, 332 + XVI p., <http://www.efirst.com> / Titre originale : *Spirituality for Dummies*, New York, 1997: Wiley Publishing, Inc.
243. **JENKINS**, Philip, *Mystics and Messiahs. Cults and New Religions in American History*, Oxford, 2000: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-514596-8, 294 + VII p., <http://www.oup.com>
244. **JESTICE**, Phyllis G. (ed.); **ROTHKRUG**, Lionel (foreword), *Holy People of the World. A Cross-Cultural Encyclopedia. Volume One: Entries A to G*, Santa Barbara, 2004: ABC-CLIO, Inc., ISBN: 1-57607-355-6, 335 + XLIV p., <http://www.abc-clio.com>
245. **JESTICE**, Phyllis G. (ed.); **ROTHKRUG**, Lionel (foreword), *Holy People of the World. A Cross-Cultural Encyclopedia. Volume Two: Entries H to P*, Santa Barbara, 2004: ABC-CLIO, Inc., ISBN: 1-57607-355-6, 370 + XV p., <http://www.abc-clio.com>
246. **JHA**, Akhileshwar, *Sexual Designs in Indian Culture*, New Delhi, 1979: Vikas Publishing House PVT LTD, ISBN: 0-7069-0744-2, 185 + XII p.

247. **JORDAN**, Michael, Dictionary of Gods and Goddesses – Second Edition, series: Facts on File Library of Religion and Mythology, New York, 2004: Facts on File, Inc., ISBN: 0-8160-5923-3, 402 + XIII p., <http://www.factsonfile.com>
248. **JUERGENSMEYER**, Mark (ed.), Global Religions. An Introduction, Oxford, 2003: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-515873-3, 155 + XII p., <http://www.oup.com>
249. **JUERGENSMEYER**, Mark (ed.), The Oxford Handbook of Global Religions, Oxford, 2006: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-513798-1, 651 + XXII p., <http://www.oup.com>
250. **JOBSE**, Vanno, Hindoeïsme, Reeks: Jonge denkers over grote religies, Kampen, 2008: Uitgeverij Ten Have, ISBN: 978-90-259-5820-6, 144 p., <http://www.uitgeverijtenhave.nl>
251. **JONES**, Constance A. & **RYAN**, James D.; **MELTON**, Gordon J. (series ed.), Encyclopedia of Hinduism, Series: Encyclopedia of World Religions, New York, 2007: Facts On File, ISBN: 978-0-8160-5458-9, 552 + XXXVII p., <http://www.factsonfile.com>
252. **JUDAH**, J. Stillson, Hare Krishna and the Counterculture, New York, 1974: John Wiley & Sons, Inc., ISBN: 0-471-45200-9, 301 + XVIII p.
253. **JULIEN**, Nadia, Au nom des dieux, Genève, 2001: Ambre éditions, ISBN: 2-84639-018-5, 199 p.
254. **KAKAR**, Sudhir, Shamans, Mystics and Doctors. A Psychological Inquiry into India and Its Healing Traditions, London, 1982: Unwin Paperbacks, ISBN: 0-04-215003-5, 306 + X p.
255. **KAKAR**, Sudhir; **VITALYOS**, Dominique (trad.), Chamans, Mystiques et Médecins. Enquête psychologique sur les traditions thérapeutiques de l'Inde, Paris, 1997: Editions du Seuil, ISBN: 2-02-022890-4, 374 p. / Edition originale: Shamans, Mystics and Doctors, New York, 1982: Alfred A. Knopf, Inc., ISBN: 0-394-52240-0)
256. **KAPLAN**, Jeffrey (ed.), Beyond the Mainstream: The Emergence of Religious Pluralism in Finland, Estonia, and Russia, series: Studia Historica – 63, Helsinki, 2000: SKS, ISBN: 951-746-180-1, 386 p.
257. **KARSON**, Jill (ed.), Cults, series: Contemporary Issues. Companion, San Diego, 2000: Greenhaven Press, Inc., ISBN: 0-7377-0162-5, 144 p.
258. **KENT**, Stephen A.; **BARKUN**, Michael (series ed.), From Slogans to Mantras. Social Protests and Religious Conversion in the Late Vietnam War Era, series: Religion and Politics, Syracuse, 2001: Syracuse university Press, ISBN: 0-8156-2948-6, 243 + XIX p.
259. **KING**, Richard, Orientalism and Religion. Postcolonial theory, India and 'the mystic East', London, 2004: Routledge, ISBN: 0-415-20258-2, 283 + IX p., <http://www.routledge.com>
260. **KLASS**, Morton, Ordered Universes. Approaches to the Anthropology of Religion, Boulder, 1995: Westview Press, Inc., ISBN: 0-8133-1214-0, 177 + XIV p., <http://www.westviewpress.com>
261. **KLOCKER**, Michael, **TWORUSCHKA**, Udo, Religionen in Deutschland. Kirchen, Glaubensgemeinschaften, Sekten, Themenreihe: Geschichte und Staat – 297, München, 2004: Günter Olzog Verlag GmbH, ISBN: 3-7892-8650-8, 200 p.
262. **KNIPPENBERG**, Hans (ed.), The Changing Religious Landscape, Amsterdam, 2005: Het Spinhuis, ISBN: 90-5589-248-3, 218 p., <http://www.spinhuis.com>

263. **KNOLL, J.**, Reis door religies en stromingen, Meppel, 2000: Edu'Actief b.v., ISBN: 9057667592, 239 p., <http://www.edu-actief.nl>
264. **KOLLER, Kai**; **VAN ENGELEN, Henry** (documentatie), Jeugdsekten in Nederland, Amsterdam, 1981: Uitgeverij Allert de Lange, ISBN: 90-6133-099-8, 192 p.
265. **KRANENBORG, R.**, Oosterse geloofsbewegingen in het Westen. Bhagwan-beweging, Hare Krishna gemeenschap, Transcendente Meditatie, Healthy-Happy-Holy-Organization, Divine Light Mission, Yoga, Verenigingskerk, Ede, 1982: Zomer & Keuning B.V., ISBN: 90-210-4965-1, 160 p.
266. **KRANENBORG, R.**, Een nieuw licht op de kerk? Bijdragen van nieuwe religieuze bewegingen voor de kerk van vandaag, 's Gravenhage, 1984: Uitgeverij Boekencentrum B.V., ISBN: 90-239-0809-0, 254 p.
267. **KRANENBORG, R.**, Zelfverwerkelijking. Oosterse religies binnen een westerse subcultuur, Kampen, S.D.: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, ISBN: 90-242-0389-9, 332 p.
268. **KRANENBORG, R.**, Hindoeïsme, Reeks: Serie Wegwijs, Kampen, 1997: Uitgeverij Kok, ISBN: 90-242-7960-7, 114 p.
269. **KRANENBORG, R.**, Neohindoeïstische bewegingen in Nederland. Een encyclopedisch overzicht, Reeks: Serie Wegwijs, Kampen, 2002: Uitgeverij Kok, ISBN: 90-435-0493-9, 240 p.
270. **KRANENBORG, Reender**; **SALZANI, Stefano** & **BOVOLENTA, Daniela** (trads.); **INTROVIGNE, Massimo** (dir. Coll.), L'induismo, Collana: Religioni e Movimenti, Torino, 2003: Elledici, ISBN: 88-01-02728-1, 94, <http://www.elledici.org>
271. **KRECH, Hans** & **KLEIMINGER, Matthias**, Handbuch Religiöse Gemeinschaften und Weltanschauungen. Freikirchen, Pfingstlich-charismatische Bewegungen und weitere unabhängige Gemeinden, Christliche Sekten, Neuoffenbarer, Neuoffenbarungsbewegungen und Neureligionen, Esoterische und neugnostische Weltanschauungen und Bewegungen, Religiöse Gruppen und Strömungen aus Asien, Anbieter von Lebenshilfen und Psycho-Organisationen – 6., neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Gütersloh, 2006: Gütersloher Verlagshaus GmbH., ISBN: 3-579-03585-1, 1167 p. + CD-ROM, <http://dnb.ddb.de> / <http://www.gtvh.de>
272. **LABRECQUE, Claude**, Les voiliers du crepuscule. Essai sur les nouvelles planches de salut (Sectes et gnosés), Montréal, 1986 : Les Editions Paulines, ISBN : 2-89039-087-X, 253 p.
273. **LADERMAN, Gary** & **LEON, Luis** (eds.); **PORTERFIELD, Amanda** (foreword), Religion and American Cultures. An Encyclopedia of Traditions, Diversity and popular Expressions. Volume One, Santa Barbara, 2003: ABC-Clio, Inc., ISBN: 1-57607-238-X, 332 + XVIII p., <http://www.abc-clio.com>
274. **LADERMAN, Gary** & **LEON, Luis** (eds.); **PORTERFIELD, Amanda** (foreword), Religion and American Cultures. An Encyclopedia of Traditions, Diversity and popular Expressions. Volume Two, Santa Barbara, 2003: ABC-Clio, Inc., ISBN: 1-57607-238-X, 357 + XIII p., <http://www.abc-clio.com>
275. **LALICH, Janja**, Bounded Choice. True Believers and Charismatic Cults, Berkeley, 2004 : University of California Press, ISBN : 0-520-24018-9, 329 + XXIV p., <http://www.ucpress.edu>
276. **LALLEMAND, Alain**, Les sectes en Belgique et au Luxembourg, collection: Dossier, Bruxelles, 1994: Editions Epo, ISBN: 2-87262-089-3, 238 p.
277. **LALLEMAND, Alain**, Sekten in België en in Luxemburg, reeks: Dossier, Bruxelles, 1994: Uitgeverij Epo, ISBN: 90-6445-838-3, 259 p.

278. **LAMB**, Christopher & **BRYANT**, M. Darrol (eds. & series eds.), *Religious Conversion. Contemporary Practices and Controversies*, series: *Issues in Contemporary Religion*, London, 1999: Cassell, ISBN: 0-304-33843-5, 342 + IX p.
279. **LAMBERT**, Yves, *La naissance des religions. De la préhistoire aux religions universalistes*, Paris, 2007: Armand Colin Editeur, ISBN: 978-2-200-26346-1, 509 p., <http://www.armand-colin.com>
280. **LANGLEY**, Myrtle; **BARRIOS-DELGADO**, Dominique, **ESCLAPEZ**, Michelle, **HOUSSIN**, Pascal (trads.), *Les religions du monde*, collection: *Les yeux de la découverte*, Paris, 1996: Editions Gallimard, ISBN: 2-07-059534-X, 60 p.
281. **LANGLEY**, Myrtle; **HUSER**, Etienne (trad.), *Le livre des religions*, collection : *Album ebv – 843*, Paris, 1983: Editions Sator / Editions Brunnen Verlag Bâle, ISBN: 2-7350-0050-8, 63 p. / Edition originale: *A Book of beliefs – Religions*, Tring, 1981: Lion Publishing
282. **LARDEUR**, Thomas; **JOUGLA**, Jean-Pierre (préface); **REMOND**, Christophe (dir.edit.), *Les sectes. Savoir les reconnaître. Comprendre leurs mécanismes. Les combattre efficacement. Aider les victimes*, Paris, 2004 : Presses de la Renaissance, ISBN : 2-7509-0008-5, 347 p., <http://www.presses-rennaissance.fr>
283. **LARSEN**, Egon; **GIACOMETTI**, M. & **LAROCHE**, S. (trad.), *Sectes et cultes étranges. Leurs origines et leur influence*, collection: *Aux confins de la science*, Paris, 1973 : Payot, 2-228-17170-0, 267 p.
284. **LAUGHLIN**, Paul Alan, *Getting Oriented. What Every Christian Should know about Eastern Religions, but Probably Doesn't*, Santa Barbara, 2005: Polebridge Press, ISBN: 0-944344-54-2, 295 + VIII p.
285. **LEDUC**, Jean-Marie & **DE PLAIGE**, Didier, *Les nouveaux prophètes*, Paris, 1978: Editions Buchet / Chastel, 365 p.
286. **LEEMING**, David A., **MADDEN**, Kathryn, **MARLAN**, Stanton (eds.), *Encyclopedia of Psychology and Religion. Volume 1: A-K. With 15 Figures and 2 Tables*, series: *Springer Reference*, New York, S.D.: Springer Science+Business Media, LLC, ISBN: 978-0-387-71801-9, 506 + XXV p., <http://www.springer.com>
287. **LENAERTS**, Johny, **DEGRIECK**, Marijke & **VERMANDER**, Walter (red.); **VERMANDER**, Walter (eindred.), *De verlichte leegte. Semi-religieuze bewegingen onder de loep*, Brussel, 1985: Studiekring Vrij Onderzoek, 272 p.
288. **LENOIR**, Frédéric & **TARDAN-MASQUELIER**, Ysé (dirs.), *Le livre des sagesse. L'aventure spirituelle de l'humanité*, Paris, 2002 : Editions Bayrad, ISBN : 2-227-47131-X, 1940 p.
289. **LESOURD**, Paul, *Solutions religieuses autres que les grandes religions pour les âmes à la recherche de Dieu. Les religions minoritaires et les mouvements philosophico-spiritualistes*, collection: *Coup d'oeil*, Paris, 1973: Presses de la Cité, 332 p.
290. **LEVINE**, Faye, *The Strange World of the Hare Krishnas*, Greenwich, 1974: Fawcett Publications, Inc., 189 p.
291. **LEWIS**, James R., *Cults in America. A Reference Handbook*, series: *Contemporary World Issues*, Santa Barbara, 1998: ABC-CLIO, Inc., ISBN: 157607-031-X, 232 + XII p.
292. **LEWIS**, James R., *The Encyclopedia of Cults, Sects, and New Religions*, Amherst, 1998: Prometheus Books, ISBN: 1-57392-222-6, 595 p.

293. **LEWIS**, James R., *Legitimizing New Religions*, New Brunswick, 2003: Rutgers University Press, ISBN: 0-8135-3324-4, 272 + VIII p.
294. **LEWIS**, James R., *Peculiar Prophets. A Biographical Dictionary of New Religions*, St. Paul, 1999: Paragon House, ISBN: 1-5578-768-9, 400 + XIII p., <http://www.paragonhouse.com>
295. **LEWIS**, James R. (ed.), *Odd Gods. New Religions & the Cult Controversy*, Amherst, 2001: Prometheus Books, ISBN: 1-57392-842-9, 435 p., <http://www.prometheusbooks.com>
296. **LEWIS**, James R. (ed.), *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, series: Oxford Handbooks, Oxford, 2004: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-514986-6, 544 + XV p., <http://www.oup.com>
297. **LEWIS**, James R., *Cults. A Reference Handbook*, Second Edition, series: Contemporary World Issues, Santa Barbara, 2005: ABC-Clio, Inc., ISBN: 1-85109-618-3, 341 + XII p., <http://www.abc-clio.com>
298. **LEWIS**, James R. & **AAGAARD PETERSEN**, Jesper (eds.), *Controversial New Religions*, Oxford, 2005: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-515683-8, 483 + XII p., <http://www.oup.com>
299. **LEWIS**, James R. & **HAMMER**, Olav (eds.), *The Invention of Sacred Tradition*, Cambridge, 2007: Cambridge University Press, ISBN: 978-0-521-86479-4, 306 + XI p., <http://www.cambridge.org> / <http://www.cambridge.org/978521864794>
300. **LEWIS**, James R. & **LEWIS**, Sarah M. (eds.), *Sacred Schisms. How Religions Divide*, Cambridge, 2009: Cambridge University Press, ISBN: 978-0-521-88147-0, 338 + XI p., <http://www.cambridge.org> / <http://www.cambridge.org/9780521881470>
301. **LIPNER**, Jules; **HINNELLS**, John & **SMART**, Ninian (series eds.), *Hindus. Their Religious Beliefs and Practices*, Series: The Library of Religious Beliefs and Practices, London, 2002: Routledge, ISBN: 0-415-05182-7, 375 + XVII p., <http://www.routledge.com>
302. **LIPPY**, Charles H.; **KEOWN**, Damien & **PREBISH**, Charles S. (series eds.), *Introducing American Religion*, series: World Religions, Oxon, 2009: Routledge, ISBN: 978-0-415-44859-8, 268 + XIII p., <http://www.routledge.com> / <http://www.routledge.com/9780415448598>
303. **LOTH**, Anne-Marie, *Védisme et hindouisme. Images du Divin et des dieux*, Bruxelles, 2003: Editions Chapitre douze, ISBN: 9782915345001, 303 p.
304. **LUCA**, Natahalie; **DE SINGLY**, François (dir.coll.), *Individues et pouvoirs face aux sectes*, collection: Sociétales, Paris, 2008: Armand Colin, ISBN: 978-2-200-35433-6, 280 p., <http://www.armand-colin.com>
305. **LUCA**, Natahalie; **LENOIR**, Frédéric, *Sectes. Mensonges et idéaux*, Paris, 1996: Editions bayard, ISBN: 2-227-31705-1, 334 p.
306. **LUCAS**, Phillip Charles, **ROBBINS**, Tim (eds.), *New Religious Movements in the Twenty-First Century. Legal, Political, and Social Challenges in Global Perspective*, New York, 2004: Routledge, ISBN: 0-415-96577-2, 364 + XI p., <http://www.routledge-ny.com> / <http://www.routledge.co.uk>
307. **MALHERBE**, Michel; **LIEBERT**, Georges (fond. coll.); **VALLAUD**, Pierre (dir. coll.), *Les religions de l'humanité. Tôme I*, collection: Pluriel, S.L., 1990: Critérion, ISBN: 2-01-018338-X, 432 p.

308. **MALHOTRA**, Ashok Kumar, *An Introduction to Yoga Philosophy. An annotated translation of the Yoga Sutras*, Aldershot, 2001: Ashgate Publishing Limited, ISBN: 0-7546-0524-8, 110 + IX p.
309. **MANGALWADI**, Vishal, *The World of Gurus – Revised Edition. A critical look at the philosophies of India’s influential gurus and mystics*, Chicago, 1992: Cornerstone Press, ISBN: 0-940895-03-X, 199 + VII p. / Originally published: New Delhi, 1987: Nivedit Good Books Distributors Pvt. Ltd
310. **MARCHANT**, Kerena, *Krishna and Hinduism*, Series: Great Religious Leaders, E Sussex, 2002: White-Thomson Publishing Ltd, ISBN: 0-7502-3700-7, 48 p.
311. **MARTIN**, Walter; **HANEGRAAFF**, Hank (general ed.), *The kingdom of the Cults – Revised, Updated, and Expanded Anniversary Edition*, Minneapolis, 1997: Bethany House Publishers, ISBN: 1-55661-714-3, 703 p., <http://www.bethanyhouse.com>
312. **MASON**, Claire, *New Religious Movements. The Impact on Our Lives*, series: 21st Century Debates, Chicago, 2003: Raintree, ISBN: 073986032-1, 64 p.
313. **MAT-HASQUIN**, Michèle, *Les sectes contemporaines – deuxième édition revue et augmentée*, collection : Laïcité. Documents – 1, Bruxelles, 1983 : Editions de l’Université de Bruxelles, ISBN : 2-8004-0806-5, 119 p.
314. **MATHER**, George A. & **NICHOLS**, Larry A.; **SCHMIDT**, Alvin J. (consulting ed.); **ENROTH**, Ronald (foreword), *Dictionary of cults, sects, religions and the occult*, Grand Rapids, 1993: Zondervan Publishing House, ISBN: 0-310-53100-4, 384 p.
315. **MATTESON**, David R., *Exploring the Spiritual. Paths for Counselors and Psychotherapists*, New York, 2008: Routledge, ISBN: 978-0-7890-3673-5, 486 + XVII p., <http://www.routledge.com> / <http://www.taylorandfrancis.com> / <http://www.routledge.com>
316. **MATTHEWS**, Warren, *World Religions – Fifth Edition*, Belmont, 2007: Thomson Higher Education, ISBN: 978-0-495-00709-8, 402 + XXIV p., <http://www.wadsworth.com> / <http://www.thomson.com/learning> : <http://www.thomsonedu.com> / <http://www.thomsonrights.com>
317. **MAYER**, Jean-François, *Les nouvelles voies spirituelles. Enquête sur la religiosité parallèle en Suisse*, collection: Programme national de recherche – 21, Lausanne, 1993: Editions L'Age d'Homme, ISBN: 2-8251-0412-4, 428 p.
318. **MAYER**, Jean-François; **POULAT**, Emile (préface), *Sectes nouvelles. Un regard neuf*, Paris, 1985: les Editions du CERF, ISBN: 2-204-024458-9, 130 p.
319. **McCLOUD**, Sean, *Making the American Religious Fringe. Exotics, Subversives, and Journalists, 1955-1993*, Chapel Hill, 2004: The University of North Carolina Press, ISBN: 0-8078-5496-4, 269 + X p.
320. **McDERMOTT**, Gerald R., *The Baker Pocket Guide to World Religions. What Every Christian Needs to Know*, Grand Rapids, 2008: Baker Books, ISBN: 978-0-8010-7160-7, 144 p., <http://www.bakerbooks.com>
321. **McDOWELL**, Josh, **STEWART**, Don, *Handbook of Today’s Religions*, Nashville, 1983: Campus Crusade for Christ, Inc., ISBN: 0-8407-3501-4, 567 p.
322. **McKEAN**, Lise, *Divine Enterprise. Gurus and the Hindu Nationalist Movement*, Chicago, 1996: The University of Chicago Press, ISBN: 0-226-56010-4, 361 +XVIII p.

323. **McWILLIAMS**, Peter, *Life 102. What to Do When Your Guru Sues You*, Los Angeles, 1994: Prelude Press, ISBN: 0-931580-34-X, 423 + VIII p.
324. **MEANS**, Pat; **McDOWELL**, Josh (foreword), *The Mystical Maze*, S.L., 1976: Campus Crusade for Christ, Inc., 275 p.
325. **MELCHIOR-BONNET**, Christian (dir.), *Historia spécial n° 382 bis*, Paris, 1978: Librairie Jules Tallandier, 128 p.
326. **MELDGAARD**, Helle & **AAGAARD**, Johannes (eds.); **GEERTZ**, Armin W. (gen. ed.), *New Religious Movements in Europe*, series: Renner Studies on New Religions, Aarhus, 1997: Aarhus University Press, ISBN: 87-7288-548-3, 192 p.
327. **MELTON**, J. Gordon, *The Encyclopedai of Religious Phenomena*, Canton, 2008: Visible Ink Press, ISBN: 1-57859-209-7, 380 + XII p., <http://www.visibleink.com>
328. **MELTON**, J. Gordon, *Encyclopedic Handbook of Cults in America – Revised and Updated Edition*, series: Garland Reference Library of Social Science – 797 / Religious Information Systems Series – 7, New York, 1992: Garland Publishing, Inc., ISBN: 0-8153-1140-0, 407 + XV p.
329. **MELTON**, J. Gordon & **BAUMANN**, Martin (eds.); **BARRETT**, David B. (stats.); **WIEBE**, Donald (introd.), *Religions of the World. A Comprehensive Encyclopedia of Beliefs and Practices. Volume 4: S-Z*, Santa Barbara, 2002: ABC-CLIO, Inc., ISBN: 1-57607-223-1, 395 + V p., <http://www.abc-clio.com>
330. **MICKLETHWAIT**, John & **WOOLRIDGE**, Adrian, *God is Back. How the Global Rise of Faith is Changing the World*, London, 2009: Allen Lane, ISBN: 978-0-713-99902-0, 405 p., <http://www.penguin.com> / <http://www.greenpenguin.co.uk>
331. **MILLER**, Timothy (ed.); **COWARD**, Harold (series ed.), *America's Alternative Religions*, series: SUNY Series in Religious Studies, Albany, 1995: State University of New York, ISBN: 0-7914-2398-0, 474 + IX p.
332. **MILLER**, Timothy (ed.); **MELTON**, J. Gordon (introduction); **COWARD**, Harold (series ed.), *When Prophets Die. The Postcharismatic Fate of New Religious Movements*, series: SUNY Series in Religious Studies, Albany, 1991: State University of New York Press, ISBN: 0-7914-0717-9, 241 + IX p.
333. **MIKUL**, Chris, *The Cult Files. True Stories from the Extreme Edges of Religious Belief*, Millers Point, 2009: Pier 9, ISBN: 978-1-74196-041-9, 248 p., <http://www.murdochsbooks.com.au> : <http://www.murdochbooks.co.uk>
334. **MILDENBERGER**, Michael; **HUTTEN**, Kurt (Vorwort), *Heil aus Asien? Hinduistische und buddhistische Bewegungen im Westen*, Stuttgart, 1974: Quell Verlag Stuttgart, ISBN: 3-7918-6001-1, 102 p.
335. **MISIROGLU**, Gina (ed.), *American Countercultures. An Encyclopedia of Nonconformists, Alternative Lifestyles, and Radical Ideas in U.S. History. Volume One*, Armonk, 2009: M. E. Sharpe, Inc., ISBN: 978-0-7656-8060-0, 370 + XXXVII p.
336. **MISIROGLU**, Gina (ed.), *American Countercultures. An Encyclopedia of Nonconformists, Alternative Lifestyles, and Radical Ideas in U.S. History. Volume Two*, Armonk, 2009: M. E. Sharpe, Inc., ISBN: 978-0-7656-8060-0, 374 + XVII p.

337. **MISIROGLU**, Gina (ed.), *American Countercultures. An Encyclopedia of Nonconformists, Alternative Lifestyles, and Radical Ideas in U.S. History. Volume Three*, Armonk, 2009: M. E. Sharpe, Inc., ISBN: 978-0-7656-8060-0, 341 + XVII p.
338. **MITTAL**, Sushil & **THURSBY**, Gene (eds.), *The Hindu World*, New York, 2004: Routledge, ISBN: 0-415-21527-7, 657 + XI p., <http://www.routledge.com>
339. **MITTAL**, Sushil & **THURSBY**, Gene (eds.), *Religions of South Asia. An Introduction*, New York, 2008: Routledge, ISBN: 978-0-415-22391-1, 308 + XV p., <http://www.routledge.com>
340. **MORAN**, Sarah, *The Secret World of Cults. From Ancient Druids to Heaven's Gate*, Surrey, 1999: Quadrillion Publishing Ltd, ISBN: 1-84100-132-5, 124 p.
341. **MORGAN**, David (ed.), *Key Words in Religion, Media and Culture*, New York, 2008: Routledge, ISBN: 978-0-415-44863-5, 240 + XV p., <http://www.routledge.com>
342. **MORGAN**, David; **HOOVER**, Stewart M., **MITCHELL**, Jolyon, **MORGAN**, David (series eds.), *The lure of Images. A history of religion and visual media in America*, series: Religion, Media and Culture, New York, 2007: Routledge, ISBN: 978-0-415-40915-5, 308 + XII p., <http://www.routledge.com>
343. **MORGAN**, Peggy & **LAWTON**, Clive (eds.), *Ethical Issues in Six Religious Traditions*, Edinburgh, 2004: Edinburgh University Press Ltd, ISBN: 0-7486-0709-9, 278 + XXVI p.
344. **MORRIS**, Brian, *Religion and Anthropology. A Critical Introduction*, Cambridge, 2006: Cambridge university Press, ISBN: 0-521-61779-0, 350 + X p., <http://www.cambridge.org> / <http://www.cambridge.org/9780521852418>
345. **MUCK**, Terry C., *The Mysterious Beyond. A Basic Guide to Studying Religion*, Grand Rapids, 1993: Baker Books, ISBN: 0-8010-6303-5, 162 p.
346. **MUSTER**, Nori J.; **SHINN**, Larry D. (foreword) *Betrayal of the Spirit. My Life Behind the Headlines of the Hare Krishna Movement*, Urbana, 2001: University of Illinois Press, ISBN: 0-252-06566-2, 213 + XX p.
347. **NARAYANAN**, Vasudha; **HOUBEDINE**, Jean-Louis (trad.), *Hindouisme. Origines. Croyances. Rituels. Textes sacrées. Lieux du sacré*, Collection: Comprendre les religions, Paris, 2004: Editions Gründ, ISBN: 2-7000-2659-4, 112 p. / Titre originale: *Understanding Hinduism*, 2004: Duncan Baird Ltd
348. **NARBEL**, Nathalie, **GRANDJEAN**, Emmanuel, **DE MONTMOLLIN**, Gabriel (eds.), *Naissances divines. Bouddha, Jésus, Krishna, Mahomet, Moïse, Rê, Romulus et Rémus, Soleil et Lune, Tane, Zeus*, Genève, 2003: Labor et Fides, ISBN: 2-8309-1095-8, 127 p., <http://www.laboretfides.com>
349. **NEEDLEMAN**, Jacob, *The New Religions – Revised Edition*, New York, 1972: Pocket Books, ISBN: 671-78126-X, 240 + XII p.
350. **NEUSNER**, Jacob (ed.), *World Religions in America. An Introduction – Third Edition*, Louisville, 2003: Westminster John Knox Press, ISBN: 0-664-22475-X, 346 + XII p., <http://www.wjkacademic.com>
351. **NEUSNER**, Jacob & **CHILTON**, Bruce (eds.), *Religious Tolerance in World Religions*, West Conshohocken, 2008: Templeton Foundation Press, ISBN: 978-1-59947-136-5, 396 + VIII p., <http://www.templetonpress.org>

352. **NICHOLS**, Larry A., **MATHER**, George A., **SCHMIDT**, Alvin J.; **VAN GORDEN**, Kurt (consulting ed.), *Encyclopedic Dictionary of Cults, Sects, and World Religions – Revised and Updated Edition*, Grand Rapids, 2006: Zondervan Publishing House, ISBN: 978-0-310-23954-3, 544 p., <http://www.zondervan.com> / Formerly published as: *Dictionary of Cults, Sects, Religions, and the Occult*
353. **NIGOSIA**, S.A., *World Religions. A Historical Approach – Fourth Edition*, Boston, 2008: Bedford / St. Martin's, ISBN: 978-0-312-44237-8, 558 + XVIII p., <http://www.bedfordstmartins.com>
354. **NORDHAUSEN**, Frank, **BILLERBECK**, Liane V., *Psycho-Sekten. Die Praktiken der Seelenfänger – 2. Auflage*, Frankfurt am Main, 2000: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, ISBN: 3-596-14240-7, 607 p. <http://www.fischer-tb.de>
355. **NOVAK**, Philip; **KEIZER**, Hans P. (vert.), *Wijsheid van wereldgodsdiensten*, Hoevelaken, 2001: Uitgeverij Verba b.v., ISBN: 90-5513-359-0, 487 p. / Originele titel: *The World's Wisdom: Sacred Texts of the World's Religions*, 1994: HarperCollins Publishers, Inc.
356. **NUGTEREN**, Albertina, *Hindoeïsme. Heden en verleden*, Leuven, 1992: Garant, ISBN: 90-5350-068-5, 151 p.
357. **NYE**, Malory, *Religion. The Basics – 2nd edition*, London, 2004: Routledge, ISBN: 978-0-415-44948-9, 232 + VIII p., <http://www.routledge.com>
358. **NYE**, Malory, *Multiculturalism and Minority Religions in Britain. Krishna Consciousness, Religious Freedom, and the Politics of Location*, Series: Curzon Studies in New Religious Movements, Richmond, 2001: Curzon Press, ISBN: 0-7007-1392-1, 331 + XII p., <http://www.curzonpress.co.uk>
359. **O'BRIEN**, Joanne & **PALMER**, Martin; **BARRETT**, David B. (cons. Ed.), *The Atlas of Religion*, Berkeley, 2007: University of California Press, ISBN: 978-0-520-24917-2, 128 p., <http://www.ecpress.edu> / <http://www.myriadeditions.com>
360. **O'NEAL**, Michael J. & **JONES**, Sydney J., **SCHLAGER**, Neil & **WEISBLATT**, Jayne (eds.), *World Religions. Almanac Volume 2*, Farmington Hills, 2007: Thomson Gale, ISBN: 978-1-4144-0229-1, 463 + LXIX p., <http://www.gale.com/uxl> / <http://www.thomson.com>
361. **O'NEAL**, Michael J. & **JONES**, Sydney J., **SCHLAGER**, Neil & **WEISBLATT**, Jayne (eds.), *World Religions. Biographies Volume 1*, Farmington Hills, 2007: Thomson Gale, ISBN: 978-1-4144-0231-4, 202 + LIV p., <http://www.gale.com/uxl> / <http://www.thomson.com>
362. **OBST**, Helmut, *Neureligionen. Jugendreligionen*. New Age, Berlin, 1991: Verlags-Anstalt Union Berlin GmbH, ISBN: 3-372-00414-0, 440 p.
363. **OMAN**, John Campbell; **OMAN**, William Campbell (ill. & fotogr.), *Cults, Customs And Superstitions Of India*, London, 1908: T. Fisher Unwin, ISBN: 1-4179-7532-6, 336 + XXII p., <http://www.kissinger.net> / Revised and enlarged edition of *Indian Life, Religious and Social*
364. **OUELLET**, Bertrand & **BERGERON**, Richard (dirs.), *Croyances et sociétés. Communications présentées au dixième colloque international sur les nouveaux mouvements religieux*. Montréal, août 1996, collection : Héritage et projet – 59, Québec, 1998: Editions FIDES, ISBN: 2-7621-1990-1, 500 p.
365. **OXTOBY**, Willard G., **AMORE**, Roy C. (eds.), *World Religions. Eastern Traditions – Third Edition*, Ontario, 2010: Oxford University Press, ISBN: 978-0-19-542676-2, 405 + XVIII p., <http://oupcanada.com> / <http://www.oupcanada.com/oxtobyeastern>

366. **PALMER**, Martin, *World Religions*, series: Mapping History, London, 2004: Times Books / Harper Collins Publishers, ISBN: 0-00-719991-0, 256 p., <http://www.collins.co.uk>
367. **PALMER**, Susan Jean, *Moon Sisters, Krishna Mothers, Rajneesh Lovers. Women's Roles in New Religions*, Series: Women and Gender in North American Religions, Syracuse, 1994: Syracuse University Press, ISBN: 0-8156-0382-7, 287 + XX p.
368. **PALMER**, Susan J., **HARDMAN**, Charlotte E. (eds.), *Children in New Religions*, New Brunswick, 1999: Rutgers University Press, ISBN: 0-8135-2620-5, 254 + IX p.
369. **PALMER-FERNANDEZ**, Gabriel (ed.); **LEVINSON**, David (series ed.), *Encyclopedia of Religion and War*, series: Routledge Encyclopedias of Religion and Society, New York, 2004: Routledge, ISBN: 0-415-94246-2, 530 + XVI p., <http://www.routledge-ny.com>
370. **PARTRIDGE**, Christopher (ed.), *Dictionary of Contemporary Religion in the Western World*, Leicester, 2002: Inter-Varsity Press, ISBN: 0-85111-982-4, 390 + X p., <http://www.ivpbooks.com> / <http://www.ivpress.com> / <http://www.uccf.org.uk>
371. **PARTRIDGE**, Christopher (red.), *Handboek van de Wereldgodsdiensten – Geheel herziene en uitgebreide editie*, Kampen, 2006: Uitgeverij Kok, ISBN: 90-435-1211-7, 495 p., <http://www.kok.nl> / Oorspronkelijke titel: *The New Lion Handbook. The World's Religions*, Oxford, S.D.: Lion Hudson plc
372. **PARTRIDGE**, Christopher (gen. ed.), *The New Lion Handbook. The World's Religions – Third Edition, Revised and Expanded*, Oxford, 2005: Lion Hudson plc, ISBN: 978-0-7459-5394-6, 495 p., <http://www.lionhudson.com>
373. **PARTRIDGE**, Christopher (ed.); **MELTON**, J. Gordon (foreword), *New Religions. A Guide. New Religious Movements, Sects and Alternative Spiritualities*, New York, 2004: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-522042-0, 446 p., <http://www.oup.com>
374. **PECHILIS**, Karen (ed.), *The Graceful Guru. Hindu Female Gurus in India and the United States*, Oxford, 2004: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-514538-0, 260 + XI p., <http://www.oup.com>
375. **PENYAK**, Lee M. & **PETRY**, Walter J. (eds.), *Religion in Latin America. A Documentary History - Edited with Introductions, Commentary and Select Translations*, Maryknoll, 2006: Orbis Books, ISBN: 978-1-57075-679-5, 423 + XXIV p., <http://www.maryknoll.org>
376. **PETIT-CASTELLI**, Claude, *Les sectes. Enfer ou paradis*, Paris, 1979 : Editions de Messine, ISBN: 2-86409-002-3, 191 p.
377. **PICARD**, Gilbert, *L'enfer des sectes. Vous faites peut-être partie d'une secte sans le savoir...*, Paris, 1984 : Editions Le Carroussel-FN, ISBN : 2-265-02902-5, 357 p.
378. **PICHON**, Jean-Charles, *Histoire universelle des sectes et des sociétés secrètes. Tome II, S.L.*, 1994 : Editions Lucien Souny, ISBN : 2-905262-76-1, 367 p.
379. **PLUME**, Christian; **PASQUINI**, Xavier, *Encyclopédie des sectes dans le monde. Avec une interview d'Alain Vivien, député et auteur du rapport sur les sectes*, collection: Connaissance de l'Etrange, S.L., 1984: Editions Henry Veyrier, ISBN: 2-85199-327-5, 489 p.
380. **POLING**, Tommy H. & **KENNEY**, J. Frank, *The Hare Krishna Character Type. A Study of the Sensate Personality*, Series: Studies in Religion & Society, Volume 15, Lewiston, 1986: The Edwin Mellen Press, ISBN: 0-88946-859-1, 184 + VI p.

381. **POLLOCK**, Robert, World's Religions Book. Discover the beliefs, traditions, and cultures of ancient and modern religions, series: The Everything, Avon, 2002: Adams Media Corporation, ISBN: 1-58062-648-3, 289 + XII p., <http://www.everything.com>
382. **POUPARD**, Paul (dir.), Dictionnaire des religions. A – K, Paris, 1984 : Presses Universitaires de France, ISBN: 2-13-045112-8 / 2-13-045967-8, 1098 + XVI p.
383. **POUPARD**, Paul (dir.), Dictionnaire des religions. L – Z, Paris, 1984 : Presses Universitaires de France, ISBN: 2-13-045112-8 / 2-13-045968-4, 1119 p.
384. **PRINCE**, Karen (exec. dir.), Hammond Atlas of World Religions. A Visual History of Our Great Faiths, Irvington, 2009: Hylas Publishing, ISBN: 978-084-370-995-7, 392 + VIII p., <http://www.hylaspublishing.com>
385. **PROTHERO**, Stephen (ed.), A Nation of Religions. The Politics of Pluralism in Multireligious America, Chapel Hill, 2006: The University of North Carolina Press, ISBN: 978-0-8078-5770-0, 296 p., <http://www.uncpress.unc.edu>
386. **PUECH**, Henri-Charles (dir.), Histoire des religions I*. Les religions antiques – Le formation des religions universelles et les religions de salut en Inde et en Extrême-Orient, collection : Folio essais – 330, S.L., 1999: Editions Gallimard, ISBN: 2-07-040709-8, 746 + XXIXp.
387. **PUECH**, Henri-Charles (dir.), Histoire des religions I**. Les religions antiques – Le formation des religions universelles et les religions de salut en Inde et en Extrême-Orient, collection : Folio essais – 331, S.L., 1999: Editions Gallimard, ISBN: 2-07-040713-6, 743 p.
388. **PUECH**, Henri-Charles (dir.), Histoire des religions III*. Les religions constituées en Asie et leurs contre-courants. Les religions chez les peuples sans tradition écrite. Mouvements religieux nès de l'acculturation, collection : Folio essais – 334, S.L., 1999: Editions Gallimard, ISBN: 2-07-040710-1, 802 p.
389. **PUECH**, Henri-Charles (dir.), Histoire des religions III**. Les religions constituées en Asie et leurs contre-courants. Les religions chez les peuples sans tradition écrite. Mouvements religieux nès de l'acculturation, collection : Folio essais – 335, S.L., 1999: Editions Gallimard, ISBN: 2-07-040708-X, 657 p.
390. **PUTTICK**, Elizabeth; **KING**, Ursula (foreword); **CAMPLING**, Jo (consultant ed.), Women in New Religions. In search of Community, Sexuality and Spiritual Power, Hampshire, 1997: Macmillan Press Ltd, ISBN: 0-333-69206-3, 282 + XII p.
391. **QUEEN**, Edward L. II, **PROTHERO**, Stephen R., **SHATTUCK**, Gardiner H., Jr. (eds.); **MARTY**, Martin E. (foreword), Encyclopedia of American Religious History. Volume I: A-L – Revised Edition, series: Facts On File Library of American History, New York, 2001: Facts on File, Inc., ISBN: 0-8160-4335-3, 407 + XVII p., <http://www.factsonfile.com>
392. **QUEEN**, Edward L. II, **PROTHERO**, Stephen R., **SHATTUCK**, Gardiner H., Jr. (eds.); **MARTY**, Martin E. (foreword), Encyclopedia of American Religious History. Volume II: M-Z – Revised Edition, series: Facts On File Library of American History, New York, 2001: Facts on File, Inc., ISBN: 0-8160-4335-3, 459p., <http://www.factsonfile.com>
393. **RAUSCH**, Ulrich, Sekten. 99 Fragen, München, 1999: Wilhelm Heyne Verlag GmbH & Co. KG, ISBN: 3-453-15542-4, 208 p., <http://www.heyne.de>
394. **RAMBO**, Lewis R., Understanding Religious Conversion, New Haven, 1993: Yale University Press, ISBN:0-300-06515-9, 240 + XX p.

395. **RAWLINSON**, Andrew, *The Book of Enlightened Masters. Western Teachers in Eastern Traditions*, Chicago, 1997: Carus Publishing Company, ISBN: 0-8126-9310-8, 650 + XIX p.
396. **RHODES**, Ron, *Find It Quick Handbook on Cults & New Religions*, Eugene, 2005: Harvest House Publishers, ISBN: 0-7369-1483-8, 313 p., <http://www.harvesthousepublishers.com>
397. **RHODES**, Ron; **STROBEL**, Lee (foreword), *The Challenge of the Cults and New Religions. The Essential Guide to Their History, Their Doctrine, and Our Response*, Grand Rapids, 2001: Zondervan, ISBN: 0-310-23217-1, 382 p.
398. **RICHARDSON**, James T. (ed.); **LERNER**, Melvin (series ed.), *Regulating Religion. Case Studies from Around the Globe*, series: *Critical Issues in Social Justice*, New York, 2004: Kluwer Academic / Plenum Publishers, ISBN: 0-306-47887-0, 578 + XIV p., <http://www.wkap.nl>
399. **RIDGEON**, Lloyd (ed.), *Major World Religions. From Their Origins to the Present*, London, 2003: RoutledgeCurzon, ISBN: 0-415-29796-6, 386 + XII p., <http://www.routledge.com>
400. **RIES**, Julien, *Salut et libération dans l'hindouisme et théologie des religions non chrétiennes – Deuxième tirage*, Collection: *Information et enseignement*, 8, Louvain-la-Neuve, 1981: Centre d'histoire des religions Louvain-la-Neuve, 207 p.
401. **RIES**, Julien; **FOULC**, Thierry (trad.), *L'Hindouisme*, Collection: *Les religions des hommes*, Paris, 2001: Editions Magnard, ISBN: 2-210-772-84-2, 29 p. / Edition originale: Milano, 2000: Editoriale Jaca Book spa
402. **RIGGS**, Thomas (ed.), *Worldmark Encyclopedia of Religious Practices. Volume 1: Religions and Denominations*, Hills, 2006: Thomson Gale, ISBN: 0-7876-6611-4 (set), 662 + LXXXVI p., <http://www.gale.com> / <http://www.thomson.com>
403. **RIGGS**, Thomas (ed.), *Worldmark Encyclopedia of Religious Practices. Volume 2: Countries A-L*, Hills, 2006: Thomson Gale, ISBN: 0-7876-6611-4 (set), 734 + LXXXVI p., <http://www.gale.com> / <http://www.thomson.com>
404. **RIGGS**, Thomas (ed.), *Worldmark Encyclopedia of Religious Practices. Volume 3: Countries M-Z*, Hills, 2006: Thomson Gale, ISBN: 0-7876-6611-4 (set), 690 + LXXXVI p., <http://www.gale.com> / <http://www.thomson.com>
405. **RINEHART**, Robin (ed.), *Contemporary Hinduism. Ritual, Culture, and Practice*, Santa Barbara, 2004: ABC-CLIO, Inc., ISBN: 1-57607-905-8, 448 + XIII p., <http://www.abc-clio.com>
406. **ROCHFORD**, E. Burke, Jr., *Hare Krishna in America*, New Brunswick, 1991: Rutgers University Press, ISBN: 0-8135-1114-3, 324 + XIV p.
407. **RODRIGUEZ**, Hillary P.; **KEOWN**, Daniel & **PREBISH**, Charles S. (series eds.), *Introducing Hinduism*, Series: *World Religions Series*, New York, 2006: Routledge, ISBN: 0-415-39269-1, 388 + XXII p., <http://www.routledge.com/textbooks/0415392691>
408. **ROSEN**, Steven J. (ed.), *Ultimate Journey. Death and Dying in the World's Major Religions*, Westport, 2008: Praeger Publishers, ISBN: 978-0-313-35608-7, 197 + IX p., <http://www.praeger.com>
409. **ROTHSTEIN**, Mikael, *Belief Transformations. Some Aspects of the Relations Between Science and Religion in Transcendental Meditation (TM) and the International Society for Krishna Consciousness (ISKCON)*, Aarhus, 1996: Aarhus University Press, ISBN: 87-7288-421-5, 227 p.

410. **ROTHSTEIN**, Mikael & **KRANENBORG**, Reender (eds.); **GEERTZ**, Armin W. (series ed.), *New Religions in a Postmodern World*, series: Renner Studies on New Religions, Aarhus, 2003: Aarhus University Press, ISBN: 87-7288-748-6, 293 p., <http://www.unipress.dk>
411. **RYZL**, Milan, *Graven naar God. Religies en mystieke ervaring*, reeks: De Witte Reeks, Antwerpen, 1992: Uitgeverij Hadewijch, ISBN: 90-5240-049-0, 397 p.
412. **S.N.**, *Christianity, Cults & Religions*, series: Bible Basics, Torrance, 2008: Rose Publishing, ISBN: 978-159636-202-4, 110 p., <http://www.rose-publishing.com>
413. **S.N.**; **ESNOUL**, Anne-Marie & **LACOMBE**, Olivier (trads.), *La Bhagavad Gîta*, Collection: Points Sagesses, Paris, 1976: Librairie Arthème Fayard/Éditions du Seuil, ISBN: 2-02-004546-X, 183 p.
414. **S.N.**; **NOOTEBOOM**, Guus (metr.vert.); **NOOTEBOOM**, Kuuk; **GOUDRIAAN**, T. (inl.), *Bhagavadgîta. Het klassieke boek van yoga en bezinning*, Deventer, 1989: Uitgeverij Ankh-Hermes bv, ISBN: 90-202-3318-1, 307 p.
415. **S.N.**; **STAES**, Gerda & **CALLEWAERT**, Winand M. (vert.), *Bhagavad Gîta. Het heilig boek van de hindoes*, Leuven, 2001: Davidsfonds, ISBN: 90-5826-130-1, 158 p.
416. **S.N.**; **THIOLLET**, Monique (trad.), *Dictionnaire de la sagesse orientale. Bouddhisme – Hindouïsme – Taoïsme – Zen*, Collection: Bouquins, Paris, 1989: Editions Robert Laffont, ISBN: 2-221-05611-6, 752 + XII p., édition originale: Bern, 1986: Scherz Verlag
416. **SALAMONE**, Frank A. (ed.); **LEVINSON**, David (series ed.), *Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*, series: Routledge Encyclopedias of Religion and Society, New York, 2004: Routledge, ISBN: 0-415-94180-6, 487 + XIII p., <http://www.routledge-ny.com>
417. **SANDRI**, Dominique, *A la recherche des sects et sociétés secrètes d'aujourd'hui*, Paris, 1978: Presses de la Renaissance, ISBN: 2-85616-118-9, 285 p.
418. **SALIBA**, John A., *Perspectives on New Religious Movements*, London, 1995: Geoffrey Chapman, ISBN: 0-225-66786-X, 240 + X p.
419. **SALIBA**, John A., *Understanding New Religious Movements – Second Edition*, Walnut Creek, 2003: AltaMira Press, ISBN: 0-7591-0356-9, 293 + XVI p., <http://www.altamirapress.com>
420. **SAMUEL**, Albert, *Les religions d'aujourd'hui – 4e édition revue et augmentée*, Lyon, 1996: Les Éditions Chronique Sociale, ISBN: 2-7082-3209-6, 366 p.
421. **SAMUEL**, Geoffrey, *The Origins of Yoga and Tantra. Indic Religions to the Thirteenth Century*, Cambridge, 2008: Cambridge University Press, ISBN: 978-0-821-69534-3, 422 + X p., <http://www.cambridge.org> / <http://www.cambridge.org/9780521695343>
422. **SCHMID**, Georg & **SCHMID**, Georg Otto (Hrsg.), *Kirchen, Sekten, Religionen. Religiöse Gemeinschaften, weltanschauliche Gruppierungen und Psycho-Organisationen im deutschen Sprachraum. Ein Handbuch – Siebte, überarbeitete und ergänzte Auflage*, Zürich, 2003: Theologischer Verlag, ISBN: 3-290-17215-5, 528 p., <http://www.tvz-verlag.ch>
423. **SCHNABEL**, Paul; **TRIMBOS**, Kees (red. reeks), *Tussen stigma en charisma. Nieuwe religieuze bewegingen en geestelijke volksgezondheid*, reeks: Leven en welzijn, Deventer, 1982: Van Loghum Slaterus bv, ISBN: 90-6001-746-3, 372 p.
425. **SCHOUTEN**, Jan-Peter, *Bhakti. Spiritualiteit in het hindoeïsme*, Serie: Wegwijs Stromingen, Kampen, 2005: Uitgeverij Kok, ISBN: 90-435-1081-5, 142 p.

426. **SCHOUTEN**, Jan-Peter, *Godelijke vergezichten. Mystiek uit India voor westerse lezers*, Baarn, 1996: Uitgeverij Ten Have b.v., ISBN: 90-259-4644-5, 200 p.
427. **SCHREINER**, Lothar & **MILDENBERGER**, Michael (Hrsg.), *Christus und die Gurus. Asiatische religiöse Gruppen im Westen. Information und Orientierung. Im Auftrag des Deutschen ökumenischen Studienausschusses und der Evangelischen Zentralstelle für Weltanschauungsfragen erarbeitet von einer Studiengruppe*, Stuttgart, 1980: Kreuz Verlag, ISBN: 3-7831-0619-2, 192 p.
428. **SCHROEDER**, John, *Cults. From Bacchus to Heaven's Gate*, S.L., 2002: Carlton, ISBN: 1-84222-485-9, 144 p., <http://www.carlton.com>
429. **SCHROEDER**, Robert, *Cults. Secret Sects and False Prophets*, S.L., 2007: Carlton Books, ISBN: 978-1-84442-879-3, 160 p.
430. **SCHULZE-BERNDT**, Hermann, *Sekten, Kulte, Weltanschauungen*, Gütersloh, 2003: Gütersloher Verlagshaus GmbH., ISBN: 3-579-00675-4, 96 p., <http://dnb.ddb.de> / <http://www.gtvh.de>
431. **SCHULZE-BERNDT**, Hermann, *Taschenlexikon. Sekten, Kulte, Esoterik*, Leipzig, S.D.: St. Benno Verlag GmbH., ISBN: 978-3-7462-2391-9, 96 p., <http://dnb.ddb.de> / <http://www.st-benno.de>
432. **SCHURÉ**, Edouard, *Les grands initiés. Rama – Krishna – Hermès – Moïse – Orphée – Pythagore – Platon – Jésus. L'Âme est la clef de l'Univers*, collection: *Esquisse de l'histoire secrète des religions*, S.L., 1997: Librairie Académique Perrin, ISBN: 2-262-01303-9, 510 p.
433. **SCHURÉ**, Edouard, *Les grands initiés. Rama – Krishna – Hermès – Moïse – Orphée – Pythagore – Platon – Jésus. L'Âme est la clef de l'Univers*, collection: *Esquisse de l'histoire secrète des religions*, S.L., 1997: Librairie Académique Perrin, ISBN: 978-2-262-03137-4, 510 p., <http://www.edition-perrin.fr>
434. **SCOTLAND**, Nigel, *The Baker Pocket Guide to New Religions*, Grand Rapids, 2006: Baker Books, ISBN: 978-0-8010-6620-7, 255 p.
435. **SELF**, David, *The Lion Encyclopedia of World Religions*, Oxford, 2008: Lion Hudson plc, ISBN: 978-0-7459-4983-3, 128 p., <http://www.lionhudson.com>
436. **SELF**, David; **HOF**, Lenie (vert.), *Junior encyclopedie over de wereldgodsdiensten*, Kampen, 2009: Uitgeverij Callenbach, ISBN: 978-90-266-1519-1, 128 p., <http://www.kok.nl> / Oorspronkelijke titel: *The Lion Encyclopedia of World Religions*, Oxford, 2008: Lion Hudson plc
437. **SEN**, Amartya, *The Argumentative Indian. Writings on Indian Culture, History and Identity*, London, 2006: Penguin Books Ltd, ISBN: 0-141-01211-0, 409 + XX p., <http://www.penguin.com>
438. **SEN**, K.M., *Hinduism*, Middlesex, 1975: Penguin Books Ltd., ISBN: 0-14-02-0515-2, 160 p.
439. **SHARMA**, Arvind (ed.); **DENNY**, Frederick M. (series ed.), *The Study of Hinduism*, Series: *Studies in Comparative Religion*, Columbia, South Carolina, 2003: University of South Carolina Press, ISBN: 1-57003-449-4, 315 + XII p.
440. **SHERIDAN**, Daniel P. (ed.), *Loving God: Krsna and Christ. A Christian Commentary on the Narada Sutras*, Series: *Christian Commentaries on Non-Christian Sacred Texts*, Leuven, 2007: Peeters / Eerdmans, ISBN: 978-90-429-1977-8 / 978-0-8028-6282-2, 216 p.
441. **SHIVÂNANDA RÂDHA**; **LEIBOVICI**, Antonia (trad.), *Mantras. Paroles de Pouvoir*, Paris, 1996: Editions Guy Trédaniel, ISBN: 2-85707-862-5, 165 p. / Titre originale: *Mantras words of power* (Spokane, 1994: Timeless Books)

442. **SHUPE**, Anson (ed.), *Wolves within the Fold. Religious Leadership and Abuses of Power*, New Brunswick, 1998: Rutgers university Press, ISBN: 0-8135-2489-X, 245 + IX p.
443. **SHUPE**, Anson & **DARNELL**, Susan E., *Agents of Discord. Deprogramming, Pseudo-Science, and the American Anticult Movement*, New Brunswick, 2006: Transaction Publishers, ISBN: 0-7658-0323-2, 252 + XVI p., <http://www.transactionpub.com>
444. **SHUPE**, Anson & **MISZTAL**, Bronislaw (eds.), *Religion, Mobilization, and Social Action*, series: *Religion in the Age of transformation*, Westport, 1998: Praeger Publishers, ISBN: 0-275-95625-3, 260 + X p.
445. **SIEGLER**, Elijah; **SMART**, Ninian (series ed.); **HECHT**, Richard D. (associate ed.), *New Religious Movements*, series: *Religions of the World*, New Jersey, 2007: Pearson Education, Inc., ISBN: 0-13-183478-9, 128 p., <http://www.laurenceking.co.uk>
446. **SILK**, Mark; **CHERRY**, Conrad (series ed.), *Unsecular Media. Making News of Religion in America*, series: *Public Expressions of Religion in America*, Urbana, 1998: University of Illinois Press, ISBN: 978-0-252-06742-6, 181 + XIII p., <http://www.press.uillinois.edu>
447. **SMART**, Ninian, *The Religious Experience of Mankind*, series: *The Fontana Library Theology & Philosophy*, New York, 1974: Collins, 735 p.
448. **SMART**, Ninian (red.); **DE RIDDER**, Rob (vert.), *Wereldatlas van religies*, Keulen, 2000: Könemann Verlagsgesellschaft mbH, ISBN: 3-8290-2151-8, 240 p. / Oorspronkelijke titel: *Atlas of the World's Religions*, London, 1999: Calmann & King Ltd.
449. **SMART**, Ninian & **DENNY**, Frederick (eds.), *Atlas of the World's Religions – Second Edition*, Oxford, 2007: Oxford University Press, Inc., ISBN: 978-0-19533-401-2, 272 p., <http://www.oup.com/> / <http://www.oup.com/us/atlas>
450. **SMITH**, Christian & **PROKOPY**, Joshua (eds.), *Latin American Religion in Motion*, New York, 1999: Routledge, ISBN: 0-415-92106-6, 303 p., <http://www.routledge-ny.com> / <http://www.routledge.com>
451. **SMITH**, David Whitten, **BURR**, Elizabeth Geraldine, *Understanding World Religions. A Road Map for Justice and Peace*, Lanham, 2007: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., ISBN: 978-0-7425-5055-1, 398 + XLV p., <http://www.rowmanlittlefield.com>
452. **SMITH**, David; **HEELAS**, Paul & **WOODHEAD**, Linda (series eds.), *Hinduism and Modernity*, Series: *Religion in the Modern World*, Malden, 2003: Blackwell Publishing Ltd., ISBN: 0-631-20862-3, 250 + XII p., <http://www.blackwellpublishing.com>
453. **SMITH**, Huston; **FRANKEN**, Vivian (vert.), *Niet zonder religie. Het belang van religie in de postmoderne maatschappij*, Utrecht, 2001: Kosmos – Z&K Uitgevers B.V., ISBN: 90-215-9719-5, 269 p., <http://www.boekenwereld.com> / Oorspronkelijke titel: *Why Religions Matter*, 2001: HarperSanFrancisco
454. **SPARKS**, Jack, *The Mindbenders. A Look At Current Cults – Ninth Printing – Second Edition*, Nashville, 1979: Thomas Nelson Publishers, ISBN: 0-8407-5686-0, 331 p.
455. **SPEAR**, Percival, *A History of India – Volume Two*, Middlesex, 1973: Penguin Books Ltd, ISBN: 0-1402-0770-8, 292 p.

456. **STARK**, Rodney, *Exploring the Religious Life*, Baltimore, 2004: The Johns Hopkins University Press, ISBN: 0-8018-7844-6, 221 + VII p., <http://www.press.jhu.edu>
457. **STARK**, Rodney & **BAINBRIDGE**, William Sims, *The Future of Religion. Secularization, Revival and Cult Formation*, Berkeley, 1985: University of California Press, ISBN: 0-520-05731-7, 571 + VII p.
458. **STARK**, Rodney & **BAINBRIDGE**, William Sims, *Religion, Deviance, and Social Control*, New York, 1996: Routledge, ISBN: 0-415-91529-5, 213 p.
459. **STEIN**, Stephen J., *Communities of Descent. A History of Alternative Religions in America*, Oxford, 2003: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-515825-3, 162 + XIV p., <http://www.oup.com>
460. **STEVENS**, Anthony & **PRICE**, John, *Prophets, Cults and Madness*, London, 2000: Gerald Duckworth & Co. Ltd., ISBN: 0-7156-2940-9, 246 + IX p., <http://www.ducknet.co.uk>
461. **STODDART**, William, *Hinduism and Its Spiritual Masters*, Louisville, 2006: Fons Vitae, ISBN: 1-887752-87-0, 129 + XII p., <http://www.fonsvitae.com>
462. **STOUT**, Daniel A. (ed.); **LEVINSON**, David (series ed.), *Encyclopedia of Religion, Communication and Media*, series: Routledge Encyclopedias of Religion and Society, New York, 2006: Routledge, ISBN: 0-415-96946-8, 467 + XX p., <http://www.routledge-ny.com> / <http://www.taylorandfrancisgroup.com>
463. **STREISSGUTH**, Thomas, *Charismatic Cult Leaders*, series: Profiles, Minneapolis, 1995: The Oliver Press, Inc., ISBN: 1-881508-18-8, 160 p.
464. **STUMP**, Roger W., *The Geography of Religion. Faith, Place, and Space*, Lanham, 2008: Rowman & Littlefield, Inc., ISBN: 978-0-7425-1080-7, 423 + XVIII p., <http://www.rowmanlittlefield.com>
465. **SULLIVAN**, Bruce M., *The A to Z of Hinduism*, Series: A to Z Guides, Lanham, 2001: The Scarecrow Press, Inc., ISBN: 0-8108-4070-7, 257 + XVI p., <http://www.scarecrowpress.com>
466. **SULLIVAN**, Bruce M., *Historical Dictionary of Hinduism*, Series: Historical Dictionaries of Religions; Philosophies, and Movements – 13, Lanham, 1997: The Scarecrow Press, Inc., ISBN: 0-8108-3327-1, 345 + XVII p.
467. **SQUARCINI**, Federico & **FIZZOTTI**, Eugenio, *Hare Krishna*, Series: Studies in Contemporary Religion, S.L., 2004: Signature Books / CESNUR, ISBN: 1-56085-168-6, 99 p., <http://www.signaturebooks.com>
468. **TARDAN-MASQUELIER**, Ysé; **GIRA**, Dennis (dir. Coll.), *L'Hindouisme. Des origines védiques aux courants contemporains*, Collection: Religions en dialogue, Paris, 1999: Bayard Editions, ISBN: 2-227-36307-X, 384 p.
469. **TER HAAR**, Gerrie (ed.), *Strangers and Sojourners. Religions in the Diaspora*, Leuven, 1998: Peeters, ISBN: 90-429-0663-4, 244 p.
470. **THAMES**, H. Knox, **SEIPLE**, Chris, **ROWE**, Amy, *International Religious Freedom Advocacy. A Guide to Organizations, Law and NGOs*, Waco, 2009: Baylor University Press, ISBN: 978-1-60258-179-1, 262 + VIII p., <http://www.baylorpress.com>
471. **THAPAR**, Romila, *A History of India – Volume One*, Middlesex, 1974: Penguin Books Ltd, ISBN: 0-1402-0769-4, 381 p.

472. **THIBAUD**, Robert-Jacques, Dictionnaire des religions. Catholicisme – Protestantisme – Orthodoxie – Islamisme – Judaïsme – Bouddhisme – Hindouïsme – Taoïsme, collection: Maxi-poche références, S.L., 2000 : M. L. Editions / Actualité de l'Histoire, ISBN: 2-7434-1599-1, 285 p.
473. **TINCQ**, Henri (dir.), Larousse des religions, S.L., 2005: Larousse, ISBN: 2-03-505454-0, 383 p.
474. **TINCQ**, Henri (dir.), Petit Larousse des religions, S.L., 2007: Larousse, ISBN: 978203-505569-9, 799 p.
475. **TRIPATHI**, B.D.; **GHURYE**, G.S. (foreword), Saddhus of India. The sociological view – Revised and Enlarged Edition, Varanasi, 2004: Pilgrims Publishing, ISBN: 81-7769-209-7, 353 + XXI p., <http://www.pilgrimsbooks.com>
476. **TUCKER**, Ruth A., Another Gospel. Cults, Alternative Religions, and the New Age Movement, Grand Rapids, 1989: Zondervan, ISBN: 0-310-25937-1, 462 p., <http://www.zondervan.com>
477. **UPJOHN**, Everard M., **WINGERT**, Paul S., **MAHLER**, Paul Gaston; **KOK-FRASTRE**, Héry (trad.); **SCHELLENS**, Jean-Jacques & **MAYER** Jacqueline (dir. Coll.), Histoire Mondiale de l'art. 5. L'orient et l'extrême-orient, collection: Marabout Université - 108, Verviers, 1966: Gérard & Co, 262 p.
478. **URUBSHUROW**, Victoria Kennick, Introducing World Religions, New York, 2008: Routledge, ISBN: 978-0-415-77270-9, 388 + XXIII p., <http://www.routledge.com>
479. **VAN DER LAND**, Sipke, Wat bezielt ze... Het nieuwe boek over sekten, Kampen, S.D.: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, ISBN: 90-242-2591-4, 119 p.
480. **VAN DER LAND**, Sipke, Wat bezielt ze... Het handboek van sekten, stille krachten, bewegingen, Kampen, S.D.: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, ISBN: 90-242-0303-1, 389 p.
481. **VAN EIJNATTEN**, Joris, **VAN LIEBURG**, Fred, Nederlandse religiegeschiedenis, Hilversum, 2005 : Uitgeverij Verloren, ISBN: 90-6550-786-8, 400 p., <http://www.verloren.nl>
482. **VAN GEIRT**, Jean-Pierre, La France aux cent sectes, Vauvenargues, 1997: GECEP, ISBN: 2-7443-0049-7, 384 p.
483. **VANACKER**, Geert; **VERGOTE**, A. (voorwoord), De Religieuze Sekten. Religie, waanzin of bedrog?, Kapellen, 1986: Uitgeverij De Nederlandsche Boekhandel / Uitgeverij Pelckmans, ISBN: 90-289-1064-6, 148 p.
484. **VALLET**, Odon, Les spiritualités indiennes, Collection: Religions – 384, S.L., 2007: Gallimard, ISBN: 978-2-07-034422-2, 143 p., <http://www.decouvertes-gallimard.fr>
485. **VARENNE**, Jean, **DELAHOUTRE**, Michel, Dictionnaire de l'hindouïsme. Introduction à la signification des symboles et des mythes hindous, S.L., 2002: Editions du Rocher, ISBN: 2-268-04151-4, 350 p.
486. **VELDHUIZEN**, H., Sekten en stromingen, reeks: Reformatie – 3, Kampen, S.D.: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, ISBN: 90-242-0472-0, 157 p.
487. **VERMANDER**, Janine & Jean-Marie, Des sectes diablement vôtres, Paris, 1986 : Socéval, 161 p.

488. **VERNETTE**, Jean; **MONCELON**, Claire, Dictionnaire des groupes religieux aujourd'hui. Religions- Eglises – Sectes – Nouveaux mouvements religieux – Mouvements spiritualistes – Deuxième édition revue et corrigée, Paris, 1996: Presses universitaires de France, ISBN: 2-13-047036-X, 291 p.
489. **VIVIEN**, Alain, Les sectes en France. Expressions de la liberté morale ou facteurs de manipulations? Rapport au Premier ministre, collection: Collection des rapports officiels – février 1983, Paris, 1985: La Documentation Française, ISBN: 2-11-001374-5, 140 p.
490. **VON GLASENAPP**, Helmuth, Die nichtchristlichen Religionen, Themenreihe: Das Fischer Lexikon - 1, Frankfurt am Main, 1957: Fischer Bücherei KG, 338 p.
491. **VON STUCKRAD**, Kocku (ed.), The Brill Dictionary of Religion. Volume II. E-L, Leiden, 2006: Koninklijke Brill NV, ISBN: 90-04-12433-0, 501 p., <http://www.brill.nl>
492. **WALLS**, Jerry L. (ed.), The Oxford Handbook of Eschatology, Oxford, 2008: Oxford University Press, Inc., ISBN: 978-0-19-517049-8, 724 + XVIII p., <http://www.oup.com>
493. **WANGU**, Madhu Bazaz, Hinduism – Third Edition, Series: World Religions, New York, 2006: Facts On File, Inc., ISBN: 0-8160-6611-6, 128 p., <http://www.factsonfile.com>
494. **WARD**, Keith, Religion and Community, Oxford, 2005: Oxford University Press, ISBN: 0-19-875259-8, 366 p., <http://www.oup.com>
495. **WARMS**, Richard, **GARBER**, James, **McGEE**, Jon, Sacred Realms. Essays in Religion, Belief, and Society, Oxford, 2004: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-517550-6, 480 + XVI p., <http://www.oup.com>
496. **WATER**, Mark (comp.), AMG's Encyclopedia of World Religions, Cults & the Occult, Chattanooga, 2006: AMG Publishers, ISBN: 978-0-89957-460-8, 785 + XIV p., <http://www.amgpublishers.com>
497. **WEBER**, Max; **KALINOWSKI**, Isabelle & **LARDINOIS**, Roland (trad. & prés.), Hindouisme et Bouddhisme, collection: Champs, Paris, 2003: Editions Flammarion, ISBN: 2-08-08080030-2, 636 p.
498. **WELLER**, Paul (ed.), Religions in the UK 2001-03, Derby, 2001: The Multi-Faith Centre at the University of Derby / the Inter Faith Network for the United Kingdom, ISBN: 0-901437-96-4, 694 p.
499. **WERNER**, Karel, A Popular Dictionary of Hinduism, The Quadrant, Richmond, 1997: Curzon Press, ISBN: 0-7007-1049-3, 185 p.
500. **WESSINGER**, Catherine (ed.), Women's Leadership in Marginal Religions: Explorations Outside the Mainstream, Urbana, 1993: University of Illinois Press, ISBN: 0-252-02025-1, 246 p.
501. **WHALING**, Frank (ed.), The World's Religious Traditions. Current Perspective in Religious Studies. Essays in Honour of Wilfred Cantwell Smith, Edinburgh, 1984: T. & T. Clark Ltd., ISBN: 0-567-09353-0, 311 + VIII p.
502. **WIEBUS**, Hans-Otto, Lexikon Jugendkulte. Esoterik, New Age, Satanismus, Hamburg, 1995: Carlsen Verlag GmbH, ISBN: 3-51-85021-6, 303 p.
503. **WILKINSON**, Philip & **CHARING**, Douglas, Encyclopédie universelle des religions, Paris, 2004 : Editions Gallimard Jeunesse / Le Soir / Oxy Life, ISBN : 2-07-055738-3, 304 p.

504. **WILLIAMS**, Peter W., *America's Religions. From Their Origins to the Twenty-first Century*, Urbana, 2002: University of Illinois Press, ISBN: 0-252-06682-0, 601 + XVI p., <http://www.press.uillinois.edu>
505. **WILLIAMS**, Peter W. (ed.), *Perspectives on American Religion and Culture*, Malden, 1999: Blackwell Publishers Inc., ISBN: 1-57718-118-2, 418 + XII p., <http://www.blackwellpublishers.co.uk>
506. **WILLIAMS**, Raymond Brady, *An Introduction to Swaminaryan Hinduism*, Cambridge, 2001: Cambridge University Press, ISBN: 0-521-65422-X, 253 + XI p., <http://www.cup.cam.ac.uk>
507. **WILSON**, Bryan R., *The Social Dimensions of Sectarianism. Sects and New Religious Movements in Contemporary Society*, Oxford, 1992: Oxford University Press, ISBN: 0-19-827883-7, 299 + XII p.
508. **WILSON**, Bryan (ed.); **COHN-SHERBOK**, Dan & **WOLFE**, Kenneth (series eds.), *Religion: Contemporary Issues. The All Souls Seminars in the Sociology of Religion*, series: The Canterbury Papers – 5, London, 1992: Bellew Publishing, ISBN: 1-85725-045-1, 304 p.
509. **WILSON**, Bryan, **CRESSWELL**, Jamie (eds.), *New Religious Movements. Challenge and Response*, London, 1999: Routledge / the Institute of Oriental Philosophy European Centre, ISBN: 0-415-20049-0, 284 + XVIII p.
510. **WOLFE**, Alan, *The Transformation of American Religion. How We Actually Live Our Faith*, Chicago, 2005: The university of Chicago Press, ISBN: 0-226-90518-7, 309 + IX p., <http://www.press.uchicago.edu>
511. **WOOD**, Ernest, *Yoga*, Hammondsworth, 1971: Penguin Books Ltd, ISBN: 0-14-02-0448-2, 272 p.
512. **WOODHEAD**, Linda, **FLETCHER**, Paul, **KAWANAMI**, Hiroko, **SMITH**, David (eds.), *Religions in the Modern World. Traditions and Transformations*, London, 2002: Routledge, ISBN: 0-415-21784-9, 393 + XVII p., <http://www.routledge.com>
513. **WOODHEAD**, Linda, **FLETCHER**, Paul, **KAWANAMI**, Hiroko, **PARTRIDGE**, Christopher (eds.), *Religions in the Modern World. Traditions and Transformations – Second Edition*, London, 2009: Routledge, ISBN: 978-0-415-45891-7, 549 + XX p., <http://www.routledge.com>
514. **WOODROW**, Alain; **HERKES**, Ed (vert.), *De nieuwe sekten*, Antwerpen, 1981: Nieuwe Stad, ISBN: 90-70276-63-1, 221 p. / Oorspronkelijke titel: *Les nouvelles sectes*, Paris, 1981: Editions du Seuil
515. **WOODS**, Len, *A Bible-based Review of 50 World Faiths. Handbook of World Religions*, Uhrichsville, 2008: Barbour Publishing, Inc., ISBN: 978-1-60260-054-6, 258 + VI p., <http://www.barbourbooks.com>
516. **WRIGHT**, Stuart A., *Leaving Cults: the dynamics of defection*, series: Monograph Series, Washington, D.C., 1987: Society for the Scientific Study of Religion, ISBN: 0-932566-06-5, 124 + X p.
517. **YAMAMOTO**, J. Isamu, *Hinduism, TM & Hare Krishna*, Series: Zondervan Guide to Cults & Religious Movements, Grand Rapids, 1998: Zondervan Publishing House, ISBN: 0-310-70391-3, 89 p. <http://www.zondervan.com>
518. **YANOFF**, Morris, *Where is Joey? Lost among the Hare Krishnas*, Chicago, 1982: Swallow Press Books / Ohio University Press, ISBN: 0-8040-0414-5, 260 + X p.

519. **YOUNG**, William A., *The World's Religions. Worldviews and Contemporary Issues – Third Edition*, Upper Saddle River, 2010: Prentice Hall, ISBN: 978-0-205-67511-1, 433 + XIV p., <http://www.pearsonhighered.com>

520. **ZALD**, Mayer N. & **McCARTHY**, John D.; **GAMSON**, William A. (introduction), *Social Movements in An Organizational Society. Collected Essays*, New Brunswick, 2003: Transaction Publishers, ISBN: 0-88738-802-7, 435 + X p.

521. **ZAUNER**, Günther, *Hirngift & Seelenmord. Schattenwirtschaft der Sekten und anderer Glaubensmärkte*, Wien, 2009: Goldegg Verlag GmbH, ISBN: 978-3-901880-45-2, 447 p., <http://www.goldegg-verlag.at>

522. **ZEINERT**, Karen, *Cults, series: Issues in Focus*, New Jersey, 1997: Enslow Publishers, Inc., ISBN: 0-89490-900-2, 128 p., <http://www.enslow.com>

2. TIJDSCHRIFTEN/REVUES

1. **ACTUALITE DES RELIGIONS**, nrs. 38 mai & 42 octobre, Paris, 2002: Malherbes Publications, ISSN: 1291-4746

2. **L'APPEL. LE MAGAZINE CHRETIEN DE L'EVENEMENT**, *Sacrées Asies – mars* nr. 245, Liège, 2002

3. **AREOPAGUS. A LIVING ENCOUNTER WITH TODAY'S RELIGIOUS WORLD**, *Easter–vol. 2, nr. 3 & Advent – vol. 3, nr. 1*, Shatin (Hong Kong), 1989: Tao Fong Shan Christian Centre, ISSN: 1011-8101

4. **THE CULT OBSERVER**, September 1986; January-February, July-August 1989; July-August 1990; Vol. 8, nr. 4 1991; Vol. 9, nrs. 1, 3, 6, 7 1992; Vol. 11, nr. 3 1994; Vol. 12, nr. 3 1995; Vol. 12, nr. 7; Vol. 15, nr. 6; Vol. 17, nr. 1, Bonita Springs, 1986 – 2000: The American Family Foundation, ISSN: 0892-340X, <http://www.csj.org>

5. **CULTIC STUDIES REVIEW**, *An Internet Journal of Research, News & Opinion – Vol. 3, nr. 1 – Abridged Print Version*, Bonita Springs, 2004: AFF, ISSN: 1539-0152, 99 p., <http://www.culticstudiesreview.org>

6. **DECOUVERTES SUR LES SECTES ET RELIGIONS**, Nrs. 52, 55, 57, 67, Marseille, 2002 – 2005 : G.Em.P.P.I., <http://www.fecris.org>

7. **DEHN**, Ulrich, *EZW-Texte. Hinduismus und Buddhismus. Informationen und Anregungen zur Begegnung für Christen – 2. Auflage; Nr. 142*, Berlin, 2000 : Evangelische Zentralstelle für Weltanschauungsfragen, ISSN : 0085-0357, 48 p.

8. **DOSSIERS DE L'AIDE SOCIALE**, *Artistes, bateliers, démunis, homosexualité, nomades, prostitution, sectes, viol – Nr. 46, juillet-août*, Bruxelles, 1984 : Centre de Documentation et de Coördination Sociales, 122 p.

9. **EL-MITTEILUNGEN**, 4 – 95; 1, 2 – 96; 1, 2 – 98; 2, 3 – 99; 1, 2, 3 – 2000; 1 – 2001, Leverkusen, 1995 – 2001 : Elterninitiative zur Wahrung der geistigen Freiheit .V. Leverkusen

10. **FACE A... LES SECTES**, Nr. 39 juin-juillet, Bruxelles, 1995: Maia Antoinette, 45 p.

11. **FACTNET NEWSLETTER**, April, Boulder, 1998 : Factnet, Inc., 4 p., <http://www.factnet.org>

12. **FAIR NEWS**, April, October 1983; January, April, July, October 1984; January, April, October 1985; January, June, October 1986; April, July, October 1987; January, April, Summer, Autumn 1988; Spring, Summer, Autumn, Winter 1989; Winter 1989 – 1990; Summer, Autumn 1990; Spring, Summer, Autumn 1991; Winter 1991 – 92; Spring, Summer, Autumn 1992; Spring, Autumn 1993; Winter 1993 – 4; Spring, October 1994; Spring, Summer 1995; Autumn – Winter 1995 – 6; Summer, Autumn 1996, London, 1983 – 1996: F.A.I.R., ISSN: 1356-6768
13. **FOCUS**, September 2000 & Maart 2006, Eeklo, 2000 & 2006: Studie- en Adviesgroep Sekten VZW
14. **HISTORAMA**, Histoire N° 1. Sectes et prophètes du XXe siècle – Hors série nr. 36; Octobre - Novembre 1978.
15. **HISTORIA**, Spécial. Les sectes et leurs prophètes – Nr. 382 bis, Paris, 1978 : Librairie Jules Tallandier, 128 p.
16. **INFORMATIONEN ZU RELIGIONEN, WELTANSCHAUUNGEN, SO GENANNTEN SEKTEN UND PSYCHOGRUPPEN**, 11.10.2001 – 24.10.2001, 22.11.2001 – 05.12.2001, 19.09.2007 – 02.10.2007, 16.09.2009 - 29.09.2009, 30.09.2009 – 13.10.2009, Wien, 2001 – 2009: Bundesstelle für Sektenfragen
17. **INSEKT**, Informatie over religieuze groeperingen – jaargang 2, nr. 1, Gentbrugge, 1987: Info-Centrum Sekten
18. **JOURNAL OF CONTEMPORARY RELIGION**, Vol. 19, Nr. 3, October, S.L., 2004: Taylor & Francis Ltd, ISSN: 1353-7903, 131 p., <http://www.tandf.co.uk>
19. **LANGONE**, Michael D. (ed.), Cultic Studies Journal. Psychological Manipulation and Society – Vol. 6, Nr. 2, S.L., 1989: American Family Foundation, ISSN: 0748-6499, 117 p.
20. **LE MONDE DES RELIGIONS**, Hors-série n° 12. 20 clés pour comprendre l'hindouisme, Paris, S.D. : Le Mondes des Religions, 82 p.
21. **DER MISSIONAR SPECIAL**, Sekten : Ausbeuter der Gesellschaft. Das Geschäft mit der Sehnsucht, Stuttgart, 1996: Ernst Klett Schulbuchverlag, 210 p., <http://www.thur.de/religio/books/misstart.html>
22. **MOUVEMENTS RELIGIEUX**, Bulletin de l'Association d'Etude et d'Information sur les Mouvements Religieux - N° 287 – mars, Sarreguemines, 2004 : A.E.I.M.R., ISSN : 0242-7931, 12 p.
23. **NOVA RELIGIO**, The Journal of Alternative and Emergent Religious – Vol. 3, nr. 2 – April 2000 & Vol. 12, nr. 3 February 2009, New York, 2000 & 2009: Seven Bridges Press, ISSN: 1092-6690, <http://www.sevenbridgespress.com>
24. **OPEN POORT. BELGISCH PROTESTANTS MAANDBLAD**, Sekten – nr. 6, juni 1980, Brussel, 1980: Ds. Th. Weerstra, 16 p.
25. **LES SECTES**, Enfants de Dieu, satanistes, moon, Krishna, etc... . Collection : les documents France-Soir, Paris, 1976 : France-Soir – C.I.L.P., ISBN : 2-245-00484-1, 50 p.
26. **SOCIAL COMPASS. REVUE INTERNATIONALE DE SOCIOLOGIE DE LA RELIGION / INTERNATIONAL REVIEW OF SOCIOLOGY OF RELIGION**, Vol. 47 no. 2, June 2000; Vol. 49 no. 3, September 2002; Vol. 56 no. 1 March 2009 Une spiritualité indienne en Occident: Hare

Krishna / Indian Spirituality in the West: Hare Krishna, Louvain-la-Neuve, 2000, 2002, 2009: Sage Publications, ISSN: 0037-7686

27. **LE SOIR**, Les sectes ? Les croyances alternatives en Belgique. Le débat, les portraits, l'inventaire – Supplément gratuit au 'Soir' van dinsdag 26 oktober 1993

28. **UNION NATIONALE DES ASSOCIATIONS DE DEFENSE DES FAMILLES ET DE L'INDIVIDU**, Bulles. Bulletin de Liaison pour l'Etude des Sectes - nrs. 1, 4, 5, 6, 10, 12, 13, 14, 16, 18, 21, 25, 29, 30, 31, 32, 41, 48, 57, 60, 67, 76, 82, 88, 89, Paris, 1984 – 2006: UNADFI, ISSN: 0758-3370, <http://www.unadfi.org>

29. **UP-DATE**, A Quarterly Journal on New Religious Movements, Vol. 1, Issues 3 & 4, December 1977; Vol. 4, Issue 3, October 1980; Vol. 7, nr. 3, September 1983; Vol. 7, nr. 4, December 1983; Vol. 8, nr. 1, March 1984; Vol. 9, nr. 3, September 1985; Vol. 9, nr. 4, December 1985, Aarhus, 1977 – 1985: the Dialogue Center Katrinebjergvej, ISSN: 0108-7029

30. **VSD**, van 30 mei tot 5 juni 1991, Paris, 1991: Maurice Siegel, 138 p.

BIJLAGE 2: LIJST VAN DOCUMENTEN OP PAPIER OF DVD, OVERGEZONDEN DOOR DE VZW RADHADESH OF DE VERTEGENWOORDIGERS ERVAN IN HET KADER VAN HET VERZOEK OM ADVIES

 → Map 1:

Shree Krishna Janmasthan. Radhadesh 2009, Durbuy: ISKCON Radhadesh, 2009.

- Durbuy. Almanach Communal. Edition 2007-2008, **[onbekend aantal pagina's]**: toeristische brochure.
  - Mon pays. A la découvertes des potagers gourmands. Marche et environs, Union Francophone des Handicapés Marche-en-Famenne, 2009, **[onbekend aantal pagina's]** : toeristische brochure.
  - Mon pays. Les potagers gourmands. Durbuy/Somme-Leuze et environs, Union Francophone des Handicapés Marche-en-Famenne, 2009, **[onbekend aantal pagina's]** : toeristische brochure.
  - Info Tourism, 2004, p. 4: toeristische brochure.
  - Liberty Tourism. Benelux, 2009, **[onbekend aantal pagina's]**: toeristische brochure.
  - Begonia Reizen. Eendagsreizen, p. 51: toeristische brochure.
  - Reizen Lauwers. Dageizen 2009, p. 39: toeristische brochure.
  - Kampeer & Caravan Kampioen, november 2004, p. 52: toeristische brochure.
  - le guide / De gids Ardennes – Etape. Edition simplifiée, 2004, pp. 18-19 : toeristische brochure.
  - Niveau. U regiomagazine, été 2009, **[onbekend aantal pagina's]**: toeristische brochure.
  - Begonia Reizen. Eendagsreizen, **[onbekend aantal pagina's]**: toeristische brochure.
  - 101 verrassende tips voor groepen & scholen, Efficient Trendy Tourism, 2008, p. 13 : brochure touristique.
  - Toofe Tours toont u de weg. Eéndagsreizen, 2005-2006, p. 79: toeristische brochure.
  - Reizen De Ras. Dagsuitstappen voor groepen, 2006, **[onbekend aantal pagina's]**: toeristische brochure.
  - Toofe Tours. Eéndagsreizen, p. 76: toeristische brochure.
  - La petite gazette de Durbuy, journal officiel de la ville de Durbuy, numéro spécial octobre 2003, pp. 10-12.
  - Patrimoine architectural et territoires de Wallonie. Durbuy, Erezée et Manhay, Ministère de la Région wallonne / Mardaga, pp. 141, 144 : toeristische brochure.
  - Belgische busbedrijven op bezoek in 2005 / Nederlandse busbedrijven op bezoek in 2005 : list van autocarbedrijven die Radhadesh bezoeken
  - Tabel van het aantal betalende bezoeken met gids aan Radhadesh tussen 1996 en 2008.
  - Les hindous veulent être reconnus, Le Soir, 17 et 18/03/2007, **[onbekend aantal pagina's]**.
  - Les hindous de Belgique veulent être reconnus, La Libre Belgique, 22/03/2007, p. 7.
  - Spiritueel India in de Ardennen. Radhadesh. Château de Petite Somme: toeristische brochure.
  - Hindu Forum of Belgium: Informatiebrochure
  - Guide des Attractions Touristiques et Musées de Belgique, 2009, **[onbekend aantal pagina's]** : toeristische brochure.
  - Radhadesh comme lieu de culte hindou: foto's.
  - Radhadesh comme attraction touristique: foto's.
  - Télétourisme, 2006: televisiereportage over Radhadesh.
  - Présentation de l'asbl Radhadesh à la commission consultative de recours des attractions touristiques, 01/07/2009: Powerpointpresentatie.
- Bijlagen bij het Belgisch Staatsblad, 14.11.05. Wijziging van de statuten van de vzw Abbaye de Maredsous.
- Maredsous: toeristische brochure.
- Bijlagen bij het Belgisch Staatsblad, 09.07.04. Wijziging van de statuten van de vzw Abbaye de Notre-Dame d'Orval.
- Orval: toeristische brochure.
  - Brieven van autocarbedrijven aan de vzw Radhadesh en aan de gewestelijke overheden.
- Bijlagen bij het Belgisch Staatsblad, 07.01.05. Wijziging van de statuten van Radhadesh.
- Briefwisseling tussen de vzw Radhadesh en de gewestelijke overheden in het kader van het verzoek de Radhadesh-site te exploiteren onder de beschermde benaming 'Attraction touristique'.

- Voorstelling van de vzw Radhadesh aan de commission consultative de recours des attractions touristiques, 01/07/2009: Powerpointpresentatie.
- VAN DER POEL A., Seigneurie et Château de Petite-Somme. Du XIème siècle à nos jours, Durbuy: asbl Radhadesh, 2004.
- Petite Somme, si fascinant, La Libre Belgique, 30/12/2005, p. 33.
- Briefwisseling tussen de vzw Radhadesh en de gewestelijke overheden in het kader van het verzoek de Radhadesh-site te exploiteren onder de beschermde benaming 'Attraction touristique'.
- Brief van het Forum Hindou de Belgique aan een gewestelijke overheid.
- Briefwisseling van een federale overheid aan de vzw Radhadesh.

→ Map 2:

- Télétourisme, RTBF, 2006: Televisiereportage over Radhadesh.
- Voorstelling van de vzw Radhadesh aan de commission consultative de recours des attractions touristiques, 01/07/2009: Powerpointpresentatie.
- L'Inde Spirituelle dans les Ardennes. Radhadesh. Château de Petite Somme : toeristische brochure.
- Le Forum Hindou de Belgique: Informatiebrochure
- In godsnaam, VRT, 2010: Televisiereportage over Radhadesh.
- Le mouvement Hare Krishna et le Dialogue Interreligieux: Informatiebrochure
- Bhaktivedanta College: Informatiebrochure
- Shree Krishna Janmashtami. Radhadesh 2009, Durbuy : ISKCON Radhadesh, 2009.
- VAN DER POEL A., Seigneurie et Château de Petite-Somme. Du XIème siècle à nos jours, Durbuy: asbl Radhadesh, 2004.
- Briefwisseling van autocarbedrijven aan de vzw Radhadesh en aan gewestelijke overheden.
- Petite Somme, si fascinant, La Libre Belgique, 30/12/2005, p. 33.
- Patrimoine architectural et territoires de Wallonie. Durbuy, Erezée et Manhay, Ministère de la Région wallonne / Mardaga, pp. 141, 144 : toeristische brochure.
- ISKCON Studies Journal, Vol. One: Mapping the Field, Oxford : ISKCON Studies Institute, May 2009.
- Les hindous veulent être reconnus, Le Soir, 17 en 18/03/2007, [**onbekend aantal pagina's**].
- Les hindous de Belgique veulent être reconnus, La Libre Belgique, 22/03/2007, p. 7.
- Onze godsdienst kent vele gezichten, standaard.be, 13/03/2007 op <http://www.standaard.be/Krant/Beeld/Artikel.aspx?artikelId=GB19H8GN>.
- La petite gazette de Durbuy, publicatie van de stad Durbuy, speciaal nummer oktober 2003, pp. 10-12.
- Briefwisseling aan het Forum Hindou de Belgique van hindoeïstische verenigingen/federaties, Indische parlementariërs in het kader van het verzoek tot erkenning van het hindoeïsme als eredienst door de Belgische autoriteiten.
- Briefwisseling tussen de vzw Radhadesh en een plaatselijke overheid in het kader van het verzoek de Radhadesh-site te exploiteren onder de beschermde benaming 'Attraction touristique'.

→ Map 3:

- Magazine van de vereniging Food for Life Vrindavan, herfst/winter 2009.

→ Map 4:

- Informatiefiches over ISKCON, ISKCON België, ISKCON Radhadesh, wettelijke adressen van de verenigingen die deel uitmaken van de beweging, lijst van de personen bezoldigd door de vzw Radhadesh, organigram van de beweging.
- Balans en resultaatrekening van de vzw Radhadesh op 31/12/2008.
- Balans en resultaatrekening van de vzw Radhadesh op 31.12.07.
- Bijlagen bij het Belgisch Staatsblad, 07.01.05. Wijziging van de statuten van Radhadesh.
- Informatiebrochure over Belgian Council of Religious Leaders.